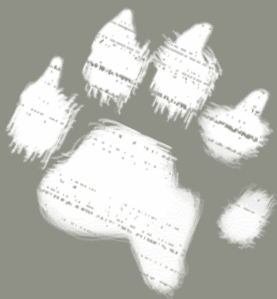

Poronhoitajien hyvinvoinnin *uhat ja avun tarpeet*

ANNELI POHJOLA & JARNO VALKONEN (TOIM.)

IUP

Anneli Pohjola & Jarno Valkonen (toim.)

Poronhoitajien hyvinvoinnin uhat ja avun tarpeet

LUP LAPLAND UNIVERSITY PRESS
LAPIN YLIOPISTOKUSTANNUS

Rovaniemi 2012

© kirjoittajat ja Lapin yliopistokustannus

Kansi:

Niina Huuskonen

Taitto:

Taittotalo PrintOne, Helsinki

Myynti:

Tiede- ja taidekirjakauppa Tila

PL 8123

96101 Rovaniemi

puh. +358 40 821 4242

fax +358 16 362 932

julkaisu@ulapland.fi

www.ulapland.fi/lup

Lapin yliopistopaino, Rovaniemi 2012

ISBN 978-952-484-589-2 (nid.)

ISBN 978-952-484-590-8 (PDF)

Sisällys

Johdanto	7
----------------	---

Antti Pakkanen & Jarno Valkonen

Porotalouden hyvinvointi ja tulevaisuuskuvat eteläisissä paliskunnissa

Esipuhe	13
---------------	----

1. Johdanto	15
1.1 Selvityksen lähtökohdat ja tavoite	15
1.2 Katsaus kohdepaliskuntiin	16
1.3 Selvityksen aineisto ja analyysi	19
1.4 Porotalous ja hyvinvointitutkimus.....	20
2. Porotalous eteläisissä paliskunnissa	22
2.1 Porotalous työnä	22
2.2 Porotalouden tulonmuodostus	24
2.3 Porotalouden kehityssuunnat	26
3. Porotalous osana yhteiskuntaa	28
3.1 Porotalous ja paikallisyhteisö	28
3.2 Porotalous ja julkinen valta	29
3.3 Porotalous ja media.....	30
4. Porotalouden haasteet.....	32
4.1 Sisäiset haasteet	32
Poronhoitajien määrän vähyys	32
Linjaristiriidat	33
4.2 Ulkoiset haasteet	35
Viranomais-suhteet.....	35
Suurpetoeläimet	36
5. Porotalouden kuormittavuus	38
5.1 Taloudellinen epävarmuus.....	38
5.2 Suuret työmäärät ja ongelmallinen työnjako.....	39
5.3 Kuormittavuuden vaikutukset.....	41
5.4 Koettu avun tarve	42

6. Porotalouden tulevaisuuskuvat	44
6.1 Suurpetoeläinten uhkaama porotalous	44
6.2 Porotalous ilman poronhoitajia	45
6.3 Vanheneva porotalous	47
7. Porotalouden ongelmien ratkaisukeinot	50
7.1 Tukipolitiikan uudistaminen	50
7.2 Suurpetoeläinpolitiikan ja korvausjärjestelmän uudistaminen	51
8. Johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset	54
8.1 Yhteenveto	54
8.2 Päätelmät	56
Lähteet	59
Liitteet	60
Liite 1	60

Minna Vaarala, Anneli Pohjola & Marjo Romakkaniemi

Poronhoitajien kriisiapujärjestelmää koskeva selvitys

1. Johdanto	67
2. Selvityksen tausta, tavoite ja aineisto	69
2.1 Tausta ja tavoite	69
2.2 Aineisto ja analyysi	70
2.3 Selvityksen kohdepaliskunnat	71
3. Poronhoidon tutkimus ja nykytilanne	74
3.1 Poronhoidon tutkimus	74
3.2 Poronhoidon nykytilanne	76
4. Kriisiapu ja psykososiaaliset palvelut	80
5. Petovahinkojen vaikutukset	83
5.1 Poronhoitajien näkemykset elinkeinon asemasta ja petotilanteesta	83
5.2 Vaikutukset toimeentuloon	85
5.3 Vaikutukset sosiaalisesti ja henkisesti	88
5.4 Vaikutukset keskinäisiin suhteisiin ja yhteisöllisyyteen	93
5.5 Vaikutukset työn mielekkyyteen	95

6. Poronhoitajien avun tarpeen arviointi	102
6.1 Avun tarpeen tunnistaminen ja hakeminen	102
6.2 Ulkopuolisen avun tarpeet	106
6.2.1 Poronhoitajien sijaisapukokeilu	106
6.2.2 Lainopillinen apu	107
6.2.3 Taloudellinen apu.....	109
6.2.4 Viranomaisapu	110
7. Poronhoitajien tuki ja palvelut.....	113
7.1 Kuntien sosiaalipalvelut	113
7.2 Poronhoitajien tilanteen tunnistaminen palveluissa	115
7.3 Palvelujen sopivuus poronhoitajien tilanteessa.....	118
7.4 Poronhoitajien kriisiapu	121
7.5 Järjestöjen rooli tuen ja avun organisoinnissa	122
8. Yhteenveto ja päätelmät	124
8.1 Yhteenveto.....	124
8.2 Toimenpide-esitykset	128
Lähteet.....	132
Internet-lähteet:	133

Johdanto

Tämän julkaisun aiheena on poronhoidon muutos ja sen mukanaan tuomat vaikutukset ammattiporonhoitajien hyvinvoinnille, työssä jaksamiselle ja avuntarpeelle. Poronhoito elinkeinona on viimeisen neljänkymmenen vuoden aikana läpikäynyt monia ulkoisia ja sisäisiä muutoksia. Sisäisistä muutoksista merkittävimpänä voidaan pitää 1960-luvulta alkaen tapahtunutta siirtymää poronhoidosta porotalouteen. 1960- ja 1970-luvuilla poronhoidon taloudelliseen edistämiseen kiinnitettiin erityistä huomiota, ja elinkeinon taloudellista kehitystä pyrittiin edesauttamaan ottamalla käyttöön muun muassa teknisiä apuvälineitä (moottorikelkka, moottoripyörä, mönkijä, helikopteri), osittainen talviruokintakäytäntö, vasateurastukset sekä loislääkintä.

Voimakkaassa muutoksessa 1970-luvulta lähtien poronhoito muuttuikin luontaiselinkeinosta lihantuotantoon perustuvaksi porotaloudeksi, tai kuten professori Janne Hukkinen (2002) on todennut, luontaiselinkeinoksi, jolla on yritystalouden kulurakenne. Tämä muutos on herättänyt keskustelua poronhoidon taloudellisista ongelmista, kun elinkeinon kannattavuus on näyttänyt lisääntyvien kustannusten vuoksi tulevan yhä haasteellisemmaksi. (Raitio & Heikkinen 2003.)

Samaan aikaan elinkeinon sisäisten muutosten kanssa poronhoito on kohdannut monia ulkoisia muutospaineita. 1960-luvulla tapahtunut nopea ja raju modernisaatiokehitys Pohjois-Suomessa vaikutti alueen maankäyttöön, ja viimeisen 50 vuoden aikana poronhoito on joutunut kilpailemaan muiden maakäyttömuotojen kanssa laiduntilastaan. Metsätalous, maatalous, kaivosteollisuus, vesivoimateollisuus, matkailu, asutuksen laajeneminen ja monet muut pienemmät maankäyttömuodot ovat kutistaneet poronhoidon laiduntilaa, millä on ollut merkittäviä vaikutuksia poronhoidon harjoittamisen edellytyksiin.

Uutena elementtinä keskusteluun 1980-luvun aikana on noussut kysymys poronhoidon ekologisesta kestävyydestä, kun poronhoitoalueen

laitumissa havaittiin kulumista. Porolaitumien kulumista on selitetty eri tavoin, kuten poromäärien kasvulla, laidunkierron puuttumisella, elinkeinon taloudellisella ahdingolla, poronhoidon toimintatapojen muutoksella ja sillä, että porolaitumet ovat supistuneet, koska muut maankäyttömuodot ovat vieneet tilaa poronhoidolta. Keskustelu porolaitumista ja niiden kulumisista on merkittäväällä tavalla vaikuttanut poronhoidon yhteiskunnalliseen hyväksyntään sekä taloudellisiin mahdollisuuksiin. Laidunongelman ratkaisuksi on esitetty ennen muuta poromäärien leikkaamista. Avoimeksi on kuitenkin jäänyt, mikä olisi taloudellisesti ja ekologisesti optimaalinen poromäärä ja miten siihen päästäisiin. Myös kysymys siitä, pitäisikö poronhoidon toimintaedellytyksiä turvata muulta maankäytöltä, on osoittautunut enemmän kuin vaikeaksi. (Valkonen 2003.)

2000-luvun alusta lähtien poronhoito on ajautunut etenkin poronhoitoalueen etelä- ja itäosissa uuteen tilanteeseen johtuen suurpetoeläinten aiheuttamien porovahinkojen kasvusta. Viimeiset kymmenen vuoden aikana petojen, etenkin suden, karhun ja ahman tuottamat porovahingot ovat lisääntyneet ratkaisevasti, millä on ollut merkittävä vaikutus poroelinkeinon kannattavuuteen, jatkuvuuteen ja mielekkyyteen. Suurpetovahinkojen kasvuun ovat vaikuttaneet, paitsi petoeläinkantojen voimakas lisääntyminen poronhoitoalueella, myös maapetoeläimiä koskevien suojelukäytäntöjen muutokset. 2000-luvun alusta lähtien on EU:n luonnonsuojeludirektiiveihin vedoten asetettu suden pyynti Suomessa luvanvaraiseksi myös poronhoitoalueella. Petovahinkojen räjähdysmäinen kasvu poronhoitoalueella on johtanut poronhoitoelinkeinon todella vaikeaan tilanteeseen, jossa voidaan puhua poronhoidon kriisistä.

Tässä teoksessa keskitytään tarkastelemaan suurpetoeläinongelman kärjistymisen mukanaan tuomia muospaineita poronhoitoelinkeinolle ja elinkeinonharjoittajille. Nykyisellä petoeläintilanteella näyttää olevan ratkaiseva merkitys koko elinkeinolle ja elämäntavalle etenkin eteläisellä poronhoitoalueella. Samaan aikaan petovahinkojen lisääntyessä myös itäisissä paliskunnissa poronhoidon tilanne on selvästi heikentynyt. Ongelma näkyy yhä laajemmin koko poronhoitoalueella. Petotilanne vaikeuttaa poronhoitoa siinä määrin, että se vaikuttaa merkittävästi poronhoitajien

toimeentuloon ja elämään. Petovahingot murenttavat myös poronhoidon perinteistä yhteisöllisyyttä. Ne tekevät lisäksi tyhjäksi vuosisataisen porokarjan jalostustyön, kun porokannat romahtavat.

Kirja koostuu kahden poronhoidon muutosta ja muutosten sosiaalisia vaikutuksia tarkastelevan tutkimusprojektin loppuraporteista. Julkaisun ensimmäinen osa rakentuu Antti Pakkasen ja Jarno Valkosen vuoden 2011 syksyllä valmistuneesta esiselvityksestä ”*Porotalouden hyvinvointi ja tulevaisuuskuvat eteläisissä paliskunnissa*”. Toinen osa sisältää Minna Vaaralan, Anneli Pohjolan ja Marjo Romakkaniemen kuluvana vuonna laatiman raportin ”*Poronhoitajien kriisiapuseelvitys*”. Tutkimukset muodostavat erillisyydestään huolimatta selkeän jatkumon poronhoitajien hyvinvoinnin kriisiytymisen kysymyksistä sekä niiden seurauksena syntyneistä avun- ja palvelujen tarpeista. Analyysit on toteutettu Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa sosiologian ja sosiaalityön oppiaineissa Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelma 2007–2013 -ohjelman sekä maa- ja metsätalousministeriön rahoituksella.

Molemmissa hankkeissa lähtökohtana on ollut tarkastella poronhoitoa elinkeinona, työnä, elämäntapana ja toimeentulon lähteenä. Tämä näkökulma on jäänyt aiemmin vähemmälle, kuten raporteista käy ilmi. Porotalouden tutkimus on aikaisemmin keskittynyt elinkeinolliseen ja taloudelliseen tutkimukseen. Viime vuosina on toteutettu selvityksiä myös petovahinkojen vaikutuksista poronhoitoon (esim. Kainulainen 2011). Sen sijaan poronhoidon sosiaalista tilannetta ja poronhoitajien hyvinvointia koskevaa tutkimusta on toteutettu vähän. Tämän julkaisun tutkimushankkeissa poronhoidon sosiaalisten näkökulmien ottaminen tutkimukselliseksi lähtökohdaksi on ollut tietoinen valinta, sillä se mahdollistaa poronhoidon ja sen vaikutusten tarkastelun elinkeinoharjoittajien hyvinvoinnille paljon syvällisemmin kuin tutkimukset, joissa poronhoito ymmärretään taloutena ja kulttuurina.

Tutkimukset poronhoitajien hyvinvoinnista ja tulevaisuuskuvista sekä heidän kriisiavun tarpeestaan ovat muodostuneet yhteiskunnallisesti yhä ajankohtaisemmiksi, koska suuret petovahingot näyttävät uhkaavan poroelinkeinoa ja poronhoitajien hyvinvointia eteläisten ja itäisten palis-

kuntien lisäksi laajasti myös pohjoisella poronhoitoalueella. Elinkeino ja siitä toimeentulonsa saavien ihmisten elämä ovat käymässä uhanalaiseksi koko Pohjois-Suomessa. Niitä kohtaa vähittäin etenevä kurjistuminen, joka ei näytä herättävän päättäjiä toimimaan elinkeinon tueksi samalla tavalla kuin suurten yritysten saneeraukset ja työntekijöiden irtisanomiset yksittäisillä paikkakunnilla. Silti lopputuloksena on sama: ihmisten työn, toimeentulon ja elämisen perustan murentuminen. Poronhoidon osalta kysymys on myös kokonaisen elinkeinon tulevaisuuden mahdollisuuksista ja siihen liittyen yhteiskunnallisen monimuotoisuuden säilymisestä poronhoitajien elämisen mahdollisuuksien lisäksi.

Jarno Valkonen & Anneli Pohjola

Kirjallisuus:

- Hukkinen, Janne & Jääskö, Outi & Laakso, Ari & Müller-Willer, Ludger & Raitio, Kaisa (2002) Poromiehet puhuvat. Poronhoidon ongelmat, ratkaisumahdollisuudet ja tutkimustarpeet Suomen Lapissa poromiesten näkökulmasta. Teknisen korkeakoulun ympäristönsuojelun laboratorion julkaisu. Technology, society, environment 1/2002. Espoo.
- Kainulainen, Päivi (2011) Selvitys petojen aiheuttamien vahinkojen vaikutuksista poronhoidolle ja toimenpiteet pedoista aiheutuvien ongelmien ratkaisemiseksi. Lapin liitto.
- Raitio, Kaisa & Heikkinen, Hannu (2003) Enemmän oma-aloitteisuutta, vähemmän valitusta. Hallinnon näkemyksiä poronhoidon osallistumiseen perustuvien instituutioiden kehittämisestä. Teknillisen korkeakoulun ympäristönsuojelun laboratorion julkaisu. Technology, society, environment 4/2003. Espoo.
- Valkonen, Jarno (2003) Lapin luontopolitiikka. Tampere University Press. Tampere.

Antti Pakkanen & Jarno Valkonen

**Porotalouden hyvinvointi ja
tulevaisuuskuvat eteläisissä
paliskunnissa**

Esipuhe

Lapin yliopiston LAPPEA instituuttia pyydettiin selvittämään porotalouden harjoittajien hyvinvointia ja tulevaisuuskuvia Hallan, Näljängän, Hossa-Irnin ja Kallioluoman paliskunnissa. Selvityksen vastuullisena johtajana toimi dosentti Jarno Valkonen Lapin yliopistosta ja vastaavana tutkijana YTM Antti Pakkanen.

Selvitystä varten suoritettiin 12 haastattelua kevään 2011 aikana. Haastattelut tehtiin kolmella erillisellä haastattelumatkalla kohdepaliskuntiin. Haastatteluissa kartoitettiin haastateltavien käsityksiä poroelinkeinon nykyhetkestä ja tulevaisuudesta sekä haastateltavien henkilökohtaista tulevaisuutta elinkeinon parissa. Haastatteluaineiston pohjalta laadittu esiselvitys tuottaa kuvan porotalouden harjoittajien käsityksistä elinkeinon tämän hetkisestä tilanteesta, haasteista, kuormittavuudesta, avun tarpeesta sekä elinkeinon tulevaisuudesta.

Esiselvitys on osa Suomussalmen kunnan hallinnoimaa *Maasuurpetojen vaikutukset, seuranta ja vahinkojen ennaltaehkäisy* -hanketta. Hankkeen rahoitus tulee Manner- Suomen maaseudun kehittämisohjelma 2007–2013 -ohjelmasta. Rahoitus kanavoituu Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun elinkeino- liikenne- ja ympäristökeskusten (ELY) kautta.

Kiitämme kaikkia haastateltavia, Paliskuntain yhdistystä ja Maasuurpetojen vaikutukset, seuranta ja vahinkojen ennaltaehkäisy -hankkeen ohjausryhmää hyvästä yhteistyöstä.

Rovaniemellä syyskuussa 2011.

Antti Pakkanen & Jarno Valkonen

1. Johdanto

1.1 Selvityksen lähtökohdat ja tavoite

Tämän esiselvityksen tavoite on sekä selvittää porotalouden harjoittajien hyvinvointia että tuottaa tietoa heidän käsityksistään elinkeinonsa tulevaisuudesta Hallan, Näljängän, Hossa-Irnin ja Kallioluoman paliskunnissa. Selvityksessä kartoitetaan porotalouden harjoittajien hyvinvointia elinkeinon haasteiden ja kuormittavuuden näkökulmista. Hyvinvoinnin lisäksi selvityksessä tarkastellaan porotalouden harjoittajien tulevaisuuskuvia sekä käsityksiä porotalouden ongelmista ja ratkaisuksista.

Paliskuntain yhdistys, kaakkoisen poronhoitoalueen kunnat ja paikalliset porotalouden harjoittajat ovat ilmaisseet huolensa elinkeinon toimintaedellytysten heikentymisestä kohdepaliskunnissa. Toimintaedellytysten heikentymisen syyksi nähdään erityisesti suurpetoeläinten elinkeinolle aiheuttamat vahingot. Yhtenä selvityksen keskeisistä tehtävistä onkin selvittää suurpetoeläinkysymyksen vaikutusta poroelinkeinoon, porotalouden harjoittajien hyvinvointiin ja tulevaisuuden näkymiin. Esiselvitys on tyyliltään kuvaileva ja tulokset ovat suuntaa antavia.

Esiselvitys muodostuu kahdeksasta erillisestä luvusta. Ensimmäisessä luvussa esitellään selvityksen lähtökohdat, kohdepaliskunnat, tutkimusaineisto ja käytetty analyysimenetelmä. Toisessa luvussa tarkastellaan kohdepaliskuntien poronhoitoa, porotalouden tulonmuodostusta ja porotalouden erilaisia kehityssuuntia. Kolmas luku käsittelee haastateltujen näkemyksiä paikallisyhteisön, julkisen vallan ja median suhteesta poroelinkeinoon. Neljännessä luvussa tarkastellaan haastateltujen käsityksiä elinkeinon haasteista. Viidennessä luvussa eritellään haastateltujen kokemukset työn kuormittavuudesta ja koetusta avuntarpeesta. Kuudes luku käsittelee haastateltujen näkemyksiä elinkeinon tulevaisuudesta. Seitsemännessä luvussa tarkastellaan haastateltujen esityksiä porotalouden ongelmien ratkaisemiseksi. Kahdeksannessa luvussa esitellään selvityksen johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset.

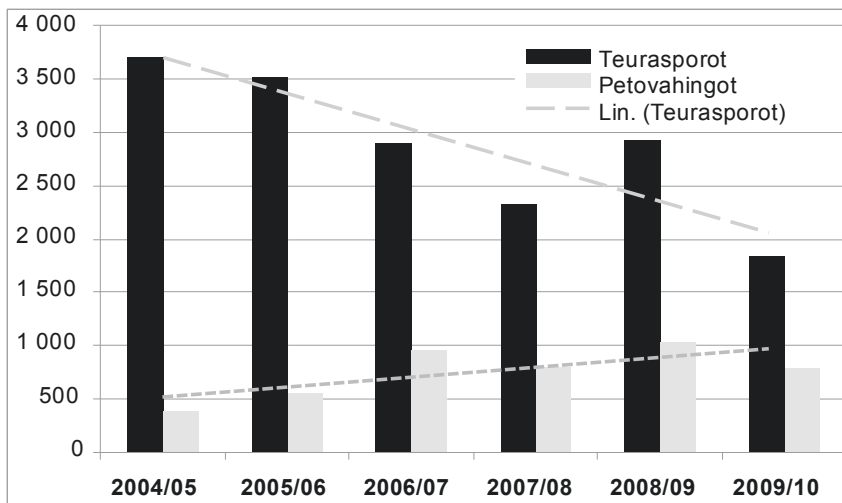
1.2 Katsaus kohdepaliskuntiin

Selvityksen kohdepaliskunnat Halla, Näljänkä, Hossa-Irni ja Kallioluoma sijaitsevat poronhoitoalueen kaakkoiskulmassa Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan maakunnissa (Kartta 1). Poronhoitovuonna 2009–2010 paliskunnissa oli yhteensä 249 osakasta (Paliskuntain yhdistys, 2.9.2011).

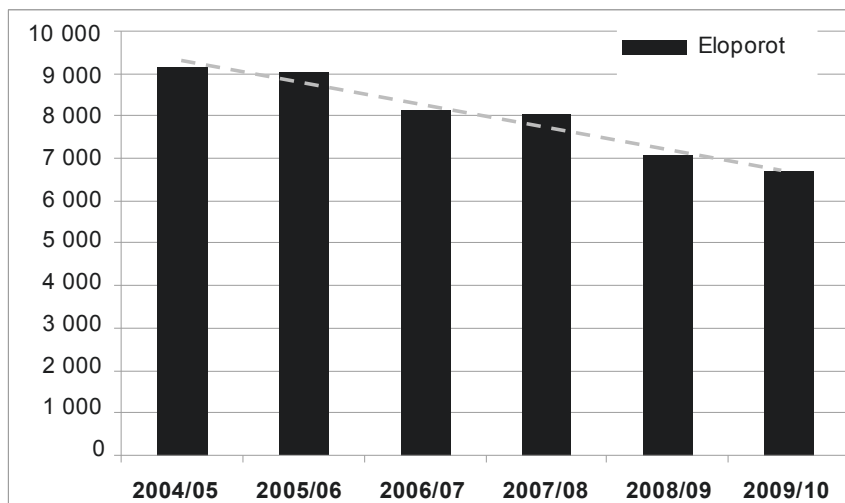

Kartta 1: Kohdepaliskuntien sijainti Suomen poronhoitoalueella. Lähde: Paliskuntain yhdistys

Alueen poronhoidon suurena haasteena viimeisen vuosikymmenen aikana ovat olleet suurpetoeläinten aiheuttamat vahingot. Poronhoitovuonna 2009–2010 selvityksen kohdepaliskunnissa löydettiin yhteensä 632 suurpetoeläinten tappamaa poroa, kun vastaava luku poronhoitovuonna 1999–2000 oli 373 poroa (Paliskuntain yhdistys 2.9.2011; Porotalouden tilastoja 2009–2010.) Suurpetoeläinvahinkomäärät ovat paliskunnissa lukumääräisesti kasvaneet, vaikka paliskuntien eloporomäärät ovat pienentyneet. Hossa-Irnin ja Kallioluoman paliskuntien eloporomäärät putosivat poronhoitovuosien 2005–2006 ja 2009–2010 välisenä aikana 11 %. Vastaavasti Näljängän ja Hallan paliskuntien eloporomäärä laski 45 % samaisella ajanjaksolla (Paliskuntain yhdistys 2.9.2011.). Suurpetoeläinvahingoilla on ollut suora vaikutus alueen paliskuntien lihantuotannon vaikeutumiseen. Tutkijoiden Öje Danellin ja Harri Norbergin (2010) mukaan Kuusamo/Kainuu alueella aikavälillä 2005/2006–2008/2009 suurpetoeläimet aiheuttivat poronhoitoalueen suurimmat teurasmenetykset (32,7 %) suhteessa potentiaaliseen teurastuottoon.

Taulukko 1: Teurasporomäärän ja suurpetoeläinvahinkojen kehitys kohdepaliskunnissa. Lähde: Paliskuntain yhdistys ja MMM/TiKe.

Taulukko 2: Eloporemäärien kehitys kohdepaliskunnissa. Lähde: Paliskuntain yhdistys ja MMM/TiKe.

Porotalouden harjoittajat eivät suhtaudu suurpetoeläimiin ehdottoman kielteisesti, huolimatta siitä, että ne aiheuttavat poroelinkeinolle taloudellista haittaa. Vuonna 2005 laaditun raportin (Sippola et. al. 2005, 34–36.) perusteella enemmistö porotalouden harjoittajista on sitä mieltä, että suurpetoeläimet kuuluvat myös poronhoitoalueelle. Heidän mielestään poronhoitoalueen suurpetoeläinkannat tulee kuitenkin suhteuttaa porotalouden intresseihin ja suurpetoeläinvahingot tulee korvata täysimääräisinä.

Riistavahinkolain perusteella porotalouden harjoittajille maksetaan korvaus suurpetoeläimen hävittämästä porosta. Porotalouden harjoittajan on kuitenkin kyettävä osoittamaan, että korvattavat porot ovat suurpetoeläimen tappamia. Käytännössä tämä tarkoittaa, että suurpetoeläimen vahingoittama tai tappama poro on löydettävä. Riistavahinkolaki määrää, että porotalouden harjoittajalle maksetaan suurpetoeläimen tappaman poron arvo puolitoistakertaisena.

Selvityksen kohdepaliskunnat kuuluvat tällä hetkellä niin kutsutun Lex-Halla korvauksen piiriin. Lex-Hallalla tarkoitetaan puhekielessä

riistavahinkolain 15 §:ää, jonka nojalla poikkeuksellisen suurista suurpetoeläinvahingoista kärsivillä alueilla vahingot korvataan kaksinkertaisena. (Riistavahinkolaki 27.2.2009/105.)

Suurpetoeläinvahinkokorvauksilla on ollut suuri merkitys kohdepaliskuntien tulonmuodostukseen viime vuosien aikana. Porotalouden lihanuotannosta saatavat tulot ovat vähentyneet ja suurpetoeläinvahinkokorvaukset ovat yhä merkittävämpi osa paliskuntien kokonaistuottoa. Vuonna 2009 kohdepaliskuntien yhteenlasketusta kokonaistuotosta muodostui 43 % suurpetoeläinvahinkokorvauksista, kun vastaava luku koko poronhoitoalueella on 11 %. (Paliskuntain yhdistys 2.9.2011.) Suurpetoeläinvahinkokorvauksen saaminen edellyttää kuitenkin poronhoitajilta kuolleiden porojen löytämistä. Vuosina 2009–2011 toteutetun Petoseutu – hankkeessa (Järvenpää 2011, 7). tehtyjen kokeilulaskelmien perusteella yhden suurpetoeläimen tappaman poron löytymiseen kului keskimäärin 526,08 €.

1.3 Selvityksen aineisto ja analyysi

Tämän selvityksen aineistona on 12 eteläisen paliskunnan porotalouden harjoittajan haastattelua. Haastatteluaineisto on kerätty keväällä 2011 kolmella haastattelumatkalla kohdepaliskuntiin. Kustakin kohdepaliskunnasta haastateltiin kolmea porotalouden harjoittajaa. Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastateltavat olivat päätoimisia porotalouden harjoittajia. Haastateltaviksi valikoitui poronhoitajia eri ikäryhmistä, siviilisäädystä ja koulutustaustoista. Haastatelluista 8 oli perheellisiä ja 4 yksinasujia. Osa haastatelluista oli tullut porotalouden pariin perheensä kautta, kun taas toiset haastatelluista olivat harjoittaneet muita ammatteja ennen ryhtymistä poronhoitajiksi. Kaikki haastateltavat olivat miehiä. Haastateltavien ikäjakauma vaihteli 30–65 ikävuoden välillä. Haastateltavat valikoituivat pääosin lumipallo-otannalla, eli haastateltavat hankittiin kysymällä jo haastatelluilta muita mahdollisia henkilöitä haastateltaviksi. Näin saatujen tietojen perusteella otettiin yhteyttä sopiviksi katsottuihin henkilöihin.

Haastateltavien valinnalla pyrittiin saamaan mahdollisimman edustava otos eteläisten paliskuntien porotalouden harjoittajista.

Haastattelurunko sisälsi kysymyksiä porotalouden tämänhetkisestä tilanteesta, työn haasteista, työn kuormittavuudesta, mahdollisesta avun tarpeesta, henkilökohtaisesta sekä porotalouden tulevaisuudesta (ks. liite 1). Kolmen ensimmäisen haastattelun jälkeen haastattelurunkoa tarkennettiin lisäämällä siihen kaksi kysymystä selventämään työn vuotuista kiertokulkua ja toimeentulon muodostumista. Haastattelurungon täydentäminen oli tarpeen, jotta saatiin tietoa haastateltavien käsityksistä heidän ansioidensa rakentumisesta ja porotaloustyön erilaisista tehtävistä. Aineisto litteroitiin kokonaisuudessaan sanasta sanaan.

Etnografisella lähestymistavalla toteutetut haastattelut tuottavat aineiston, jossa näyttäytyvät haastateltavien kokemukset ja näkemykset, ei niinkään ehdottomat faktat läpikäydyistä aiheista. Haastattelut pyrittiin pitämään keskustelunomaisina, jotta haastateltavat saivat mahdollisimman vapaasti kertoa näkemyksistään omin sanoin. (Huttunen 2010, 42–45; Lappalainen 2007, 10–15.)

Aineisto analysoitiin temaattisella sisällönanalyysillä. Valitulla analyysimenetelmällä aineistosta on luokiteltu ja käsitteellistetty haastatteluaineiston kysymyksenasettelun kohteena olleet aihealueet. (Tuomi & Sarajarvi 2009, 91–97.)

1.4 Porotalous ja hyvinvointitutkimus

Alkutuottajien hyvinvoinnista on olemassa kattavia selvityksiä, mutta porotalous on pääosin jäänyt näiden selvitysten ulkopuolelle. Porotaloutta on tarkasteltu aikaisemmissa tutkimuksissa ja selvityksissä lähinnä elinkeinolisista sekä taloudellisista näkökulmista. Myös hyvinvointia on tarkasteltu etupäässä taloudellisten muuttujien näkökulmasta. (mm. Renko & Sutinen 2006; Eskelinen 2006.) Porotalous työnä ja porotalouden hyvinvointi ovat jääneet sen sijaan lähes tyystin tutkimuksen ulkopuolelle.

Yleisesti ottaen hyvinvoinnin muodostuminen on moniulotteinen pro-

sessi, mikä tekee hyvinvoinnin tutkimuksesta haasteellista. 1900-luvulla yhteiskunnallista hyvinvointia on totuttu tarkastelemaan BKT:n kautta. Kuitenkin on osoitettavissa, että taloudellinen hyvinvointi on vain yksi osa-alue, joka vaikuttaa ihmisten elämän mielekkyyden ja hyvinvoinnin kokemuksiin. Hyvinvoinnin voidaan katsoa muodostuvan useista ihmiselämän erillisistä osa-alueista ja niiden suhteesta toisiinsa. Näitä osa-alueita ovat talouden lisäksi muuan muassa perhe-elämä, vapaa-aika ja työ.

Työ on yksi keskeinen ihmisen hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä. Työ rytmittää arkea ja takaa taloudellisen vakauden. Työn tulee olla mielekästä sisällöllisesti sekä määrällisesti, jotta se vaikuttaisi positiivisesti hyvinvointiin. Myös työyhteisön sosiaalisilla suhteilla on tärkeä merkitys hyvinvointiin. Mikäli työtä ei koeta mielekkääksi, on sen vaikutus hyvinvointiin vastaavasti negatiivinen. (Kainulainen 2011, 142–146; Raijas 2011, 250–251.)

Hyvinvointi voidaan jakaa objektiiviseen ja subjektiiviseen hyvinvointiin. Objektiivisella hyvinvoinnilla tarkoitetaan tosiasiallisia elinoloja, resursseja ja muita mitattavissa olevia tekijöitä. Subjektiivisella hyvinvoinnilla puolestaan tarkoitetaan yksilöllisesti koettua hyvinvointia. Hyvin- tai pahoinvointia ei kuitenkaan voida ymmärtää pelkästään tilastoja tulkitsemalla. Hyvinvoinnin tarkastelu onkin suhteutettava näiden kahden toisistaan erilaisen hyvinvointikäsitteen ympärille. (Allardt 1976.)

Porotaloutta koskevia objektiivisen hyvinvoinnin mittareita ovat muun muassa Paliskuntain yhdistyksen ja Maa- ja elintarviketeollisuuden tutkimuskeskuksen (MTT) ylläpitämät vuosittaiset tilastot porotalouden tuotosta ja teurasmäärien kehityksestä. Tässä selvityksessä poronhoitajien hyvinvointia tarkastellaan subjektiivisen hyvinvoinnin näkökulmasta. Selvityksessä kartoitetaan erityisesti niitä tekijöitä, joita haastateltavat kokevat elinkeinonsa haasteiksi ja itseään kuormittaviksi. Lisäksi selvitys tuottaa kuvan eteläisten paliskuntien porotalouden harjoittajien tulevaisuuden näkymistä, avun tarpeesta sekä porotalouden ongelmista ja niiden ratkaisumahdollisuuksista.

2. Porotalous eteläisissä paliskunnissa

Tässä luvussa käsitellään haastateltavien käsityksiä porohoitotyöstä, työn luonteesta ja porotalouden tulonmuodostuksesta. Luku kuvaa haastateltavien näkemyksiä elinkeinon tämänhetkisestä tilanteesta, elinkeinon tulonmuodostuksesta sekä kehityssuunnista.

2.1 Porotalous työnä

Haastatellut kertovat porotalouden noudattavan eteläisissä paliskunnissa pääpiirteittäin samanlaista poronhoitovuoden kiertoa kuin muissakin Suomen paliskunnissa. Poronhoitovuoden päätöinä on kesäisin aitojen korjausta, kesämerkintää ja porotalouden harjoittajasta riippuen rehun korjuuta tai hankintaa. Syksyllä poronhoitotöiden keskeisimmiksi tehtäviksi kerrotaan porojen erotukset ja teurastukset.

Poronhoito Suomessa perustuu pääasiassa luonnonlaitumiin, mutta eteläisille paliskunnille on tyypillistä, että osa porotalouden harjoittajista pitää poronsa tarhattuna talvikuukausien ajan. Porotalouden harjoittajasta riippuen tarhat sijaitsevat joko kotien pihapiirissä tai lähimaastossa. Porojen tarhaus koetaan sitovana työnä, sillä se edellyttää porojen päivittäistä ruokintaa ja seurantaa. Haastateltavien mukaan tarhaaminen muodostaakin suurimman osan työstä talvikuukausina. Porot päästetään luonnonlaitumille yleisesti huhtikuun lopulla. Kaikki haastatellut eivät pidä porojaan tarhattuna talvikuukausien aikana. Ne, jotka näin tekevät, kertovat porojen tarhassa pitämisen pääsyyksi suurpetoeläinvahinkojen ehkäisemisen.

Haastateltavat kertovat lisäruokkivansa porojaan myös keväisin ja syksyisin, jolloin porot ovat vapaana metsissä. Lisäruokinnalla pyritään turvaamaan porojen mahdollisimman hyvä kunto ja pysyminen omilla laidunalueillaan. Porojen paimentaminen muodostaa merkittävän osan työmäärästä silloin, kun porot ovat vapaana metsissä.

Poroja paimennetaan teknisiä apuvälineitä hyödyntäen, kesäisin autojen ja talvisin moottorikelkkojen avulla. Helikoptereita tai lentokoneita ei käytetä paimennustyössä eteläisissä paliskunnissa. Paimennustyön tarkoituksena on seurata porojen liikkumista ja pitää karja halutulla alueella. Toinen merkittävä syy aktiiviseen porojen paimennukseen ja tarkkailuun kerrotaan olevan kasvaneet suurpetoeläinvahingot. Paimentamisella pyritään sekä ehkäisemään että selvittämään suurpetoeläinvahinkoja. Osa haastatelluista kertoo varustaneensa poronsa kuolleisuuspannoilla, jotta suurpetoeläinten tappamat porot löytyvät helpommin. Kuolleisuuspanta on radiolähetin, joka alkaa lähettää paikkannussignaalia vastaanottimeen poron kuoltua. Tämä helpottaa kuolleen poron löytymistä maastosta.

Haastateltavien mukaan poronhoitotyö on muuttunut voimakkaasti viimeisen kymmenen vuoden aikana. Syynä tähän on suurpetoeläinten aiheuttamien vahinkojen kasvu. Poikkeuksetta kaikki haastateltavat pitävät porotaloutta mielekkäänä ja kiinnostavana työnä, mutta suurpetoeläinten koetaan ratkaisevasti vaikeuttavan poronhoitoa. Heidän mukaansa työ ei ole enää perinteistä poronhoitoa eli pitkäjänteistä poronjalostusta ja lihantuotantoa, vaan työ on muuttunut suurpetoeläinten aiheuttamien vahinkojen torjumiseksi ja osoittamiseksi.

Vaikka suurpetoeläinvahinkokorvaus on taloudellisesti merkittävä, katsoo osa haastateltavista sen vääristävän porotalouden todellista tarkoitusta. Suurpetoeläinvahinkokorvauksista saatava raha näyttäytyy osalle haastateltavista toissijaisena rahana, joka ei tule työstä, vaan tyhjänpäiväiseksi koetusta, mutta toimeentulon kannalta pakollisesta toiminnasta. Suurpetoeläinvahinkokorvauksen pelätään myös houkuttelevan osaa porotalouden harjoittajista kehittämään talouttaan suuntaan, jossa suurpetoeläinvahinkokorvaus asettuu osaksi tulonmuodostusta. Vaikkakin suurpetoeläinvahinkokorvausta pidetään taloudellisesti merkittävänä, ei sen katsota kuitenkaan kattavan pitkällä tähtäimellä elinkeinolle aiheutuvia vahinkoja. Suurpetoeläintilanteesta johtuen karjan jalostamisen kerrotaan muuttuneen käytännössä mahdottomaksi ja pitkäjänteisen työn kehittämisen estyneen.

Haastateltavien parissa elää vahva käsitys siitä, miten poronjalostus

on eteläisissä paliskunnissa käynyt mahdottomaksi. Karjan jalostamisen estyminen nähdään erittäin vahingollisena porotalouden kehittämisen näkökulmasta. Pysyäkseen porotalouden eläinkohtaisen tuen piirissä on porotalouden harjoittajien pidettävä karjansa yli 80 eloporon kokoisena. Suurpetoeläinten aikaansaaman porohävikin ollessa suurta on poronhoitajien jätettävä mahdollisimman suuri osa vasoista eloon, jotta karjan koko säilyisi tukien kannalta riittävänä. Tällöin varsinaista jalostustyötä ei enää koeta merkittävästi pystyttävän harjoittamaan, vaan karjan koon säilyttämiseksi heikkokuntoisimmatkin vasat joudutaan jättämään eloporoiksi. Haastatellut kertovatkin työnsä olevan pysähtyneisyyden tilassa, ja elinkeinon kehittämisen muuttuneen mahdottomaksi.

2.2 Porotalouden tulonmuodostus

”Jos näin sanotaan, kyllähän se on ollu mulla vielä aika merkittävä, merkittävää ja merkittävää, mutta se mitä on ollut, niin syksyllä se tulee eläinkohtanen porotuki, sen jälkeen tämä lihan myynti on ollut vielä minulla. En minä sanoisi mitenkään sitten tahdo kehua sitä, mutta ihan hyvä, että sieltä tulee vielä kun se on suoramyynsiä ollu, niin hintahan on ollut huomattavasti korkeampi mikä näistä lihanjalostusliikkeistä. Sitten yks varmasti suurin on petovahinkokorvaukset, mutta siinäkin on tietynlainen sudenkuoppa, että jos se nousee niistä kaikista suurimmaksi se tulonlähde, niin siitähän se tulee tendenssi, että sitä vain ruvetaan elättämään petoja.”

Haastateltavien mukaan porotalouden tulot muodostuvat useista lähteistä. Ensimmäinen ja merkittävin tulonlähde on lihan myynti. Haastateltavat kertovat myyvänsä suurimman osan poronlihasta suoramyyntinä. Suoramyynnissä poronhoitajat myyvät itse poronlihansa asiakkaalle tämän toiveiden mukaisesti käsiteltynä. Suoramyynnin ja itsenäisen lihanjalostuksen kautta haastateltavat kertovat saavansa parhaan hinnan tuotettua lihakiloa kohti. Suoramyynti kuitenkin edellyttää porotalouden harjoittajalta lihan käsittelyyn ja elintarvikehygieniaan liittyviä taitoja sekä lihan käsittelyyn

sopivia tiloja. Kaikki haastatellut pitivät lihan myyntiä porotalouden pääasiallisena tulonlähteenä, mutta nykytilanteessa näin ei välttämättä ole. Syyksi tähän he nostivat suurpetoeläinten mukanaan tuomat vahingot.

Toiseksi porotalouden tulonlähteeksi mainittiin erilaiset tuet, kuten porotaloudelle maksettava eläinkohtainen tuki. Poronhoitajille maksetaan eläinkohtaista tukea, mikäli ruokakunnalla on yhteensä yli 80 eloporoa. Porotalouteen on myös mahdollista saada erilaisia investointi- ja aloittamistukia. Jälkimmäiset tukimuodot edellyttävät kuitenkin porotalouteen investoimista ja toiminnan kehittämistä tuen saannin ehtojen mukaisesti. Haastateltujen saamista tuista porotalouden eläinkohtaisen tuen kerrottiin olevan merkityksellisin. Tukien osuus elinkeinon päätoimisten porotalouden harjoittajien tulorakenteessa nähtiin haastateltavien parissa merkitykselliseksi, mutta ei kuitenkaan ensisijaiseksi.

Haastateltavat kertoivat saavansa satunnaisia tuloja myös poronhoidon ulkopuolisista lähteistä. Metsätalous ja oman talouden ulkopuolisten töiden nähtiin tuottavan jonkin verran toimeentuloa osalle haastatelluista. Jotkut haastateltavat mainitsevat myös käyvänsä ulkopuolisissa töissä aika ajoin saadakseen ylimääräistä rahaa.

Osa haastatelluista katsoo, että pelkällä porotaloudella on vaikeaa tulla toimeen tämän hetkisessä tilanteessa. Perheellisten haastateltavien mukaan nykytilanteessa myös puolison palkkatuloilla on merkitystä perheen tulonmuodostuksessa. Porotalouteen läheisesti kytkeytyvillä muilla taloudellisilla toiminnoilla, kuten poromatkailulla, ei nähdä olevan suurta taloudellista merkitystä eteläisissä paliskunnissa. Poromatkailu on vain muutamille haastateltaville pieni lisäansion lähde.

Pääasiallisten tulonlähteiden lisäksi porotalouden harjoittajat saavat tuloja suurpetoeläinvahinkokorvauksista. Haastateltujen mukaan suurpetoeläinvahinkokorvauksen merkitys on kasvanut 2000-luvulla.

Yleisesti ottaen haastatellut suhtautuvat suurpetoeläinvahinkokorvauksiin ristiriitaisesti. Toiset pitävät sitä yhtenä osana tulonmuodostusta, kun taas toisten näkökulmasta suurpetoeläinvahinkokorvaus on ainoastaan korvaus suurpetoeläinten heidän omaisuudelle aiheuttamasta vahingosta. Osa haastatelluista mielsi suurpetoeläinvahinkokorvauksen jopa niin oleel-

liseksi, että mainitsivat sen yhdeksi tulonlähteeksi. Ne haastateltavat, jotka nostivat suurpetoeläinvahinkokorvauksen keskeiseksi osaksi tulonmuodostusta, pitivät syynä tähän sitä, ettei lihantuotanto enää samalla tavoin ole mahdollista kuin aikaisemmin. Koska lihantuotanto on vaikeutunut, on toiminta suunniteltava siten, että suurpetoeläinvahinkokorvaukset voisivat kompensoida lihantuotannon laskun. Suurpetoeläinkorvauksien saantiin voidaan vaikuttaa käyttämällä poroilla kuolleisuuspantoja sekä pitämällä kuolleisuuspannoilla varustetut porot vapaana myös talvikuukausien ajan. Haastatellut, jotka näkevät suurpetoeläinvahinkokorvaukset keskeiseksi osaksi tulonmuodostusta, katsovatkin, että kaikkien porojen pannoittaminen on milteipä ainoa mahdollisuus, jotta elinkeinon harjoittaminen olisi nykytilanteessa taloudellisesti mielekästä.

2.3 Porotalouden kehityssuunnat

Eteläisten paliskuntien porotaloudessa on nähtävissä toisistaan erilaisia kehityssuuntia. Valtaosa haastateltavista kertoo pyrkivänsä porotaloudessaan lihantuottoon ja mahdollisimman pieniin suurpetoeläinvahinkoihin. Osa lihantuotantoon tähtäävistä haastatelluista pyrkii edelleen jalostamaan karjaansa siinä määrin kuin se on mahdollista. Tämän ajattelutavan edustajat kertovat pitävänsä porot talvisin tarhattuna ja vapaana ainoastaan huhti- joulukuun välisen ajan. Porojen ollessa vapaana merkittävän osan työstä muodostaa porojen paimentaminen ja suurpetoeläinvahinkojen estäminen sekä mahdollisten vahinkojen osoittaminen. Suurpetoeläinvahinkoja pyritään estämään paimennuksella ja seuraamalla suurpetoeläinten liikkeitä, mutta täydellistä suurpetoeläinvahinkojen estämistä pidetään käytännössä mahdottomana.

Suurin osa haastatelluista kertoo tavoitteekseen, että mahdollisimman suuri osa heidän tuloistaan tulisi lihantuotannosta. Turvatakseen tämän, he pyrkivät suojelemaan karjaansa mahdollisimman hyvin suurpetoeläinten aiheuttamilta vahingoilta. Haastateltavien mukaan lihantuotanto on vaikeutunut merkittävästi 2000-luvulla. Pitkällä tähtäimellä porotaloudella

heidän mukaansa ei ole muuta mahdollisuutta kuin pyrkiä ylläpitämään lihantuotantoa vallitsevista ongelmista huolimatta. Tässä ajattelutavassa suurpetoeläinvahinkokorvaus nähdään taloudellisesti merkittävänä, mutta sitä ei nähdä osana tulonmuodostusta. Suurpetoeläinvahinkokorvaus katsotaan ainoastaan korvaukseksi, joka korvaa hetkellisesti taloudellisen vahingon. Haastateltavat kokevat, ettei korvaus kata lihantuotannolle pitkällä jäniteellä aiheutuvaa haittaa, eikä se näin ollen auta elinkeinon kehittämisessä.

Haastateltujen keskuudessa elää myös ajattelutapa, jonka mukaan ainoa mahdollisuus tulla toimeen vallitsevassa tilanteessa on panostaa suurpetoeläinten tappamien porojen löytymiseen ja sitä kautta suurpetoeläinvahinkokorvauksien saamiseen. Tämän näkemyksen taustalla on ajatus, etteivät suurpetoeläinvahingot ole estettävissä, eikä lihantuotantoon tähtäävä porotalous ole tällä hetkellä mahdollista. Näin ajattelevien mukaan nykytilanteessa poronhoito uhkaa muuttua toiminnaksi, jossa suurpetoeläinvahinkokorvauksen saaminen muodostuu koko toiminnan perustaksi.

Haastateltavien joukossa näin ajattelevien osuus on vähäinen, mutta tomissaan he ovat aktiivisia. Nämä haastateltavat kertoivat, miten heidän työnsä keskiössä ovat suurpetoeläinvahinkojen osoittaminen ja sitä kautta vahinkokorvauksen saaminen. He tavoittelevat sitä, että mahdollisimman moni suurpetoeläimen tappamista poroista löytyisi, mikä tarkoittaa etsintätoiminnan tehostamista muun muassa kuolleisuuspannoin. Porohävikki pyritään taas kompensoimaan ostamalla poroja muualta.

3. Porotalous osana yhteiskuntaa

Tässä luvussa tarkastellaan haastateltujen käsityksiä ympäröivän yhteiskunnan suhteesta poroelinkeinoon. Erityisessä tarkastelussa ovat porotalouden harjoittajien käsitykset paikallisyhteisön, julkisen vallan ja median suhteesta porotalouteen.

3.1 Porotalous ja paikallisyhteisö

Haastateltavien mukaan porotaloudella ei ole tällä hetkellä suurempia konflikteja muun paikallisväestön kanssa. Viime vuosikymmenien aikana suhteet vakituiseen paikalliseen väestöön ovat sen sijaan parantuneet, eikä esimerkiksi 1990-luvun kaltaisia ongelmia koeta nykyisin olevan. 1990-luvulla kohdepaliskuntien alueella kerrotaan vallinneen hyvin porovastainen ilmapiiri ja *Porottomien maanomistajien yhdistys ry.* esitti voimakasta kriittikää porotaloutta kohtaan.

Haastateltavien mukaan asutuksen keskittyminen taajamiin ja pienempien asutuskeskittymien autioituminen ovat osaltaan tehneet lisää tilaa porotaloudelle, ja näin ristiriitaisuudet ovat vähentyneet. Harvaanasutusten alueiden yleisesti negatiivisena pidetty väestökehitys näyttäytyykin positiivisena porotalouden näkökulmasta. Vähentynyt maatalous koetaan suoranaiseksi hyödyksi poronhoitajille. Porojen laidunmaat lisääntyvät, kun viljelysaitojen pystyttämisen sijaan aitoja on purettu. Muutamat suuret lihakarjatilat sekä turvesuot askarruttavat haastateltavia, mutta niiden vaikutuksesta ei kuitenkaan olla yksimielisiä. Osa haastatelluista suhtautuu suurtiloihin ja turvetuotantoon hyvin kriittisesti, kun taas toiset pitävät niiden merkitystä porotaloudelle vähäisenä. Osalla haastatelluista on ollut ajoittaisia pieniä konflikteja kesäasukkaiden kanssa porojen laiduntamisesta, mutta suurempia maankäytöllisiä ongelmia ei kerrota olevan. Porotaloutta pidetään sopivana osana paikallista elinkeinorakennetta.

3.2 Porotalous ja julkinen valta

Haastatellut suhtautuvat kriittisesti lähes kaikkiin julkisen vallan edustajiin EU:n ja valtakunnan tason päättäjistä aina Paliskuntain yhdistykseen asti. Julkisen vallan nähtiin toimenpiteillään toimivan osittain jopa porotalouden vastaisessa rintamassa. EU:n ja kansallisen tason politiikkojen sekä valtion virkamiesten koetaan puhuvan porotalouden puolesta juhlapuheissa, mutta käytännön toimia ei kuitenkaan suoriteta. Porotalouden nähdään jääneen taka-alalle päätöksenteossa. Suurimman osan valtakunnan tason päättäjistä ei koeta edes välittävän porotalouden kaltaisesta elinkeinosta. Päätöksentekijöiden epäilläänkin kiinnittävän huomionsa porotaloutta taloudellisesti merkittävimpiin elinkeinoihin. Haastateltavat arvioivatkin porotalouden heikon aseman päätöksenteossa juontuvan elinkeinon väheisestä taloudellisesta painoarvosta.

Paliskuntain yhdistykseen kohdistettu kritiikki puolestaan perustuu yhdistyksen rahoitukseen. Paliskuntain yhdistystä kritisoi neet haastateltavat kertoivat, ettei yhdistys voi heidän mielestään ajaa porotalouden harjoittajien asiaa voimakkaasti, koska yhdistys on valtiorahoitteinen.

Porotalouden nähdään jääneen alakynteen päätöksenteossa myös kilpailevien intressiryhmien ajamien asioiden kanssa. Luonnonsuojelullisten arvojen saatua jalansijaa Suomessa ja EU:ssa on porotalous joutunut tahtomattaan pelinappulaksi kansainvälisen suurpetoeläinpolitiikan kentille. Päätöksentekijöiden nähdään pakenevan vastuuta ja olevan kykenemättömiä porotalouden kannalta kestävään päätöksentekoon, kun suurpetoeläinpolitiikasta on tullut kansainvälistä ja EU:n määrittelemää. Seuraavassa sitaatissa haastateltava kertoo näkemyksestä päätöksenteosta:

”Virkamiehethän tekee mitä tekee poliittiset päättäjät, nehan ne on ensimmäisenä, mutta ne paljon virkamiehet näyttävät päättävän tästä asiasta. EU:ta paljon moititaan ja onhan se EU:kin. Minä oon EU:hun tehny valituksia ja minä olen kaikki mahdolliset, että Suomen omat virkamiehet saapi päättää. Ensisijaisesti, mutta siellä, että se on semmosta pallottelua ja Suomen virkamiehet sanoo, että EU, että toisilleen sitä pallotellaan sitä asiaa.”

Päättäjiin ja virkamiehiin kohdistetun kritiikin ohella moitteet kohdistuvat myös valvoviin viranomaisiin. Heidän koettiin harjoittavan ajoittain jopa tahalliseksi miellettyä kiusantekoa. Erityisesti rajavartiolaitoksen toiminnan vilpittömyyttä kohtaan esiintyi vahvoja epäilyksiä.

Kunta- ja maakuntatason toimijat olivat sen sijaan miltei ainoat julkisen vallan edustajat, joiden koettiin edesauttavan porotalouden harjoittajien asiaa. Jotkut haastateltavat mainitsivat erityisesti maataloussihteerit henkilöinä, jotka ymmärsivät porotalouden tarpeita ja osasivat suhtautua elinkeinoon asiallisesti. Myös kuntien toteuttamilla erilaisilla hankkeilla nähtiin olevan hyötyä erityisesti suurpetoeläinvahinkojen etsintään aiheutuvien kulujen kattamisessa. Haastatellut kertovat, että kuntien osoittama kiinnostus porotaloutta kohtaan on henkisesti tärkeää ja tämä edesauttaa porotalouden harjoittajia jatkamaan elinkeinoaan, vaikka paikallisella tuella ei ole suurta taloudellista merkitystä.

”No sanotaan, että on Lapin liitto on ottanu kantaa aika napakasti ja nämä kunnat on kyllä tätä asiaa ja porotaloutta tukeneet. Ennen kaikkea Suomussalmen kunta, että sieltä. Että paikallistasolta se on enämpi se tuki ja apu paljon lähempänä ollunna. Yllätys yllätys, että se on ministeriö on niin helvetin kaukana, vaikka sieltä määrätään, niin sieltä tulee ne hyvin ikävät määräykset...

... Paikallistaso on ollut semmosta paljon suurempi se, vaikka se ei ole taloudellisesti pystyny, mutta se on ollut semmonen ohjaava ja kannustava se palaute sieltä puolelta. Se on varmasti jaksanu joitakin miehiä.”

3.3 Porotalous ja media

Haastateltavat kertovat lehtikirjoitusten olevan pääsääntöisesti kriittistä porotaloutta kohtaan. Erityisen kriittisiksi koettiin yleisönosastokirjoitukset. Yleisönosastokirjoitusten kerrotaan yleensä koskevan porojen laiduntamista ja porotalouden harjoittajille maksettavia suurpetoeläinvahinkokorvauksia.

Yleisöosastokirjoitusten sävyä pidettiin usein loukkaavana poroelinkeinoa kohtaan, ja kirjoituksissa katsottiin esitettävän väitteitä ilman todellisuuspohjaa. Haastateltavien mukaan yleisöosastokirjoituksille on ominaista kokonaisen elinkeinon mustamaalaaminen ja negatiivisten ilmiöiden ylimitoitettu korostaminen. Kirjoituksille ei kuitenkaan annettu paljon painoarvoa ja niiden kirjoittajien nähtiin olevan poikkeuksetta vuodesta toiseen samat tahot. Haastateltavia kuitenkin harmittaa kirjoittelu, jossa koko elinkeinonharjoittajaryhmä leimataan suurpetoeläinten tappajiksi ja sitä kautta rikollisiksi. Toisaalta he tiedostavat, että ylilyöntejä tapahtuu myös porotalouden harjoittajien parissa. Silti kaikkien porotalouden harjoittajien leimaamista pidetään kohtuuttomana.

”Kaikki me ollaan syllisiä ja petojen tappajia ja sillai, vaikka ei se ihan näinkään ole, että niin paljon niitä on muitakin, mutta mehän se ollaan aina ensimmäisenä hampaissa. Vaikka omaa elinkeinoa on yritetty puolustaa, niin silti.”

Haastateltavat pitivätkin, ettei heidän elinkeinoaan kohdella lehdistössä tasapuolisesti, ja että elinkeino nostetaan julkisuuteen yleensä vain ikävien tai poleemisten aiheiden yhteydessä. Esimerkiksi suurpetoeläinvahinkokorvauksia koskevaa uutisointia pidettiin vuosittain yksioikoisena ja toivottiin, että asiaa käsiteltäisiin muutenkin kuin pelkkien korvaussummien näkökulmasta. Haastateltujen mielestä lehtikirjoittelussa porotalouden harjoittajille tulisi antaa enemmän tilaa heidän omaa elinkeinoaan koskevissa kirjoituksissa.

4. Porotalouden haasteet

Haastateltavien mukaan heidän elinkeinonsa ei ole vakaalla pohjalla. Syyinä tähän on se, että elinkeinolla on erilaisia haasteita, jotka vaikeuttavat elinkeinon harjoittamista ja olemassa olevien ongelmien ratkaisemista. Haasteet jakautuvat elinkeinon sisäisiin ja ulkoisiin haasteisiin. Sisäisiä haasteita ovat poronhoitajien määrän vähyys ja linjaristiriidat. Ulkoisia haasteita ovat viranomaissuhteet ja suurpetoeläimet.

4.1 Sisäiset haasteet

Poronhoitajien määrän vähyys

Porotalouden harjoittajien määrän vähyys on merkittäviksi koettu haaste eteläisissä paliskunnissa. Haastateltavat kertovat aktiivisen työhön osallistuvan joukon pienenevän ja vanhenevan vuosi vuodelta.

Aktiivisten poronhoitajien määrän nähdään olleen laskussa jo pidemmän ajan, mutta ongelma on alkanut aktualisoitua 2000-luvulla. Poronhoitajien määrän laskuun nähdään useita erilaisia syitä, kuten porotaloustyön raskaus, suurpetoeläinten aiheuttama elinkeinon kriisi ja elinkeinonharjoittajien ikääntyminen.

”No tietysti tuo vaikuttaa, että väki kun vanhenee, itekki vanhennu siinä sivussa. Yllättävä kyllä, hehe. Että erotukset tulee ruumiillisesti enemmän rasittaviksi, että ku joutuu. Ku minäkin nyt olin parhaassa iässä, niin piti paljon tehdä yksin ennen ku oli poikia kaverina, niin nehän oli hyviä apuja, vaan nykyään niitä puuttuu...”

... ja sitten ennen niitä oli poikia, niin oli sitä väkeä enempi, niin nyten ku pikkuporukalla yritetään ajaa, niin se tietty vielä enempi kuormittaa ku aikasemmin oli noita metsäänlähtijöitäkin enempi.”

Haastateltavat kertovat aktiivisten poronhoitajien vähäisen määrän aiheuttavan tilanteen, jossa yksittäisten porotalouden harjoittajien työ-määrä kasvaa entistä suuremmaksi. Työ on myös entistä raskaampaa. Kun työtä on enemmän yksittäistä porotalouden harjoittajaa kohden, porojen paimentaminen, suurpetoeläinvahinkojen selvittäminen ja estäminen kasaantuvat pienemmälle joukolle. Poronhoitajien määrän vähyys koetaan erityisen ongelmalliseksi pinta-alaltaan suurissa paliskunnissa. Päivittäiseen paimennustyöhön ei saada riittävästi tekijöitä, ja siksi samat henkilöt tekevät pitkiä paimennuspäiviä ilman mahdollisuutta vapaisiin. Haastateltavien mukaan aikaisemmin poronhoitajien oli helpompi jakaa tehtäviä suuremman ja työkykyisemmän työyhteisön kesken. Nykyisin kiireisinä poronhoitovuoden aikoina eivät elinkeinonharjoittajat ehdi pitämään lainkaan vapaata, koska pienellä poronhoitajamäärällä työtä on mahdotonta jakaa.

Osa haastateltavista kokee sivutoimisten porotalouden harjoittajien töiden kasautuvan liiaksi päätoimisten ja poroisäntien vastuulle. Näin ollen työn katsotaan lisääntyvän aktiivisilla poronhoitajilla. Osa haastateltavista katsoi sivutoimisten porotalouden harjoittajien olevan hyvä apu etenkin kiireisimpinä poronhoitovuoden ajankohtina. Suhtautuminen sivutoimiin porotalouden harjoittajiin vaihtelee voimakkaasti haastateltavien kesken eteläisissä paliskunnissa.

Mikäli nykyinen kehitys jatkuu, eikä uusia poronhoitajia saada elinkeinon pariin, tilanteen kerrotaan vaikeutuvan vuosi vuodelta. Vaikka poronhoitoon osallistuvien määrän vähyys ei haastateltavien mukaan ole yhtä akuutti ongelma kuin suurpetoeläimet, on haastateltavien mielestä aktiivisten poronhoitajien väheneminen yksi porotalouden jatkuvuuden kannalta keskeisimmistä haasteista.

Linjaristiriidat

Toiseksi sisäiseksi haasteeksi haastatellut nostivat paliskuntien sisäiset linjaristiriidat. Linjaristiriidat koskevat erityisesti käsityksiä poronhoidon kehittämisestä vallitsevassa tilanteessa. Valtaosa haastatelluista kertoo

ajattelevansa, että porotalouden tulojen tulisi muodostua pääosin lihan myynnistä. Toisen näkemyksen mukaan porotalouden ainoa mahdollisuus on sopeutua vallitsevaan tilanteeseen, ja pyrkiä maksimoimaan suurpetoeläinvahinkokorvaukset.

”No siinä tämä perinteinen porotalous, että porontalous pitää perustua lihantuottoon ja toinen sektori on se, että yhtään petoa ei tapeta, että haetaan Lapista lisää poroja syötetään ne pedoille ja saadaan petovahinkokorvaukset.”

Käytännössä linjaerot näyttäytyvät siten, että lihantuotantoon tähtäävät porotalouden harjoittajat pyrkivät keskittämään toimintansa suurpetoeläinvahinkojen ehkäisemiseen ja porojen elossa säilyttämiseen, kun taas suurpetoeläinvahinkokorvauksia tulonmuodostuksessa painottavat keskittyvät raatojen löytymiseen. Lihantuotantoon tähtäävä linja pyrkii työllään tekemään kaiken mahdollisen, jotta mahdollisimman suuri osa poroista saataisiin teurastukseen ja sitä kautta markkinoille. Suurpetoeläinkorvauksia painottava linja puolestaan pyrkii varmistamaan, että suurpetoeläinvahinkokorvaus saadaan varmasti. Tähän pyritään muun muassa asentamalla kuolleisuuspannat kaikille poroille, ja ostamalla uusia poroja kuolleiden tilalle.

Kun porotalouden harjoittajien käsitykset elinkeinon kehittämisestä vaihtelevat voimakkaasti, on yhteistyö hankalaa ja se aiheuttaa eripuraisuutta elinkeinonharjoittajien välille. Lihantuotantoon tähtäävän haastateltavat pelkäävät suurpetoeläinvahinkokorvauksia painottavan toiminnan johtavan lopulta korvauskäytäntöjen kiristymiseen, ja sitä kautta aiheuttavan edelleen porotalouden vaikeutumisen. Suurpetoeläinvahinkokorvauksia painottavan näkemyksen mukaan tämän hetkinen tilanne on niin vakava, että käytännössä ainoa mahdollisuus taata toimeentulo on pyrkiä panostamaan käytössä olevat resurssit kuolleiden porojen löytymiseen. Linjaristiriidat jakavat poronhoitajia eri ryhmiin, jolloin he eivät voi toimia yhtenäisenä kokonaisuutena. Yhteistyö eri linjojen välillä on liki mahdotonta, ja täten yhteistyötä tehdään ainoastaan samanlaisen käsityksen jakavien kanssa.

4.2 Ulkoiset haasteet

Viranomaissuhteet

”Tämä rajavartiolaitos on mennyt aivan perseelleen. Ei ku kyläläisiä kyt-tävään vain ja semmosiakin tappauksia on nyt tältäkin keväältä, että ne on todistettavasti rajamiehet käyneet semmosilla raadoilla mitä ahmat on kaivanu lumen alta ylös niitä, että pedon tappamia löytämättömiä raatoja, niin ei ne vaan poijat ilmoittele.”

Haastateltavien mukaan heidän elinkeinolleen haasteelliseksi muodostuu ongelmallinen yhteistyö viranomaisten kanssa. Ensiksi valvovien viranomaisten koetaan vaikeuttavan porotalouden harjoittajien työtä. Haastatellut kokevat viranomaisten tarkkailevan heidän toimiaan ja jopa tahallisesti provosoivan heitä. Epäluottamusta korostaa erityisesti vallitseva käsitys, ettei rajavartioiden uskota ilmoittavan suurpetoeläinten tappamia poroja, joita he maastossa liikkuessaan mahdollisesti näkevät. Viranomais-ten katsotaan keskeyttävän tai häiritsevän suurpetoeläinvahinkojen eh-käisemistä ja selvittämistä ylimitoitetuksi koetulla valvontatoiminnallaan. Viranomaisten kanssa ilmenevien erimielisyyksien koetaankin syntyvän usein suurpetoeläimiin ja niiden poistoon liittyvissä kysymyksissä. Suur-petoeläinvahinkojen ehkäisy ja suurpetoeläinten aiheuttamien vahinkojen selvittäminen ovatkin tyypillisiä tilanteita, joissa porotalouden harjoittajien mukaan viranomaiset häiritsevät heidän työtään. Haastatellut tuntevat olevansa jatkuvan tarkkailun ja epäilyksen kohteena, koska harjoittavat porotaloutta ja pyrkivät löytämään ja estämään suurpetoeläinvahinkoja.

Toiseksi haastatellut pitävät viranomaisilta anottavien suurpetoeläin-ten poistolupien hakumenettelyjen olevan porotalouden kannalta liian monimutkaisia ja aikaa vieviä. Ennaltaehkäisyyn kerrotaan vaikeutuvan poistolupien viivästyessä.

”Jos, miten sen sanos. Niinku virkavalta niin se on liian hidas-soutusta tämä, että jos esimerkiksi tulee peto, niin se pitäis saada heti se tappolupa,

että ei silleen että ku ruvetaan, että nyt tuli susi, niin siihen pitää tehdä, että montako se on tappanu ja miltä ajalta ja sitten kaikilta instansseilta kysellä mitä ne ovat mieltä ja niin kerkiää, että se kävi ja teki tuhoja ja sitten kun lupa tuli, niin se oli heti alueelta. Seuraavan kerran ku ruvettiin anomaan, niin sanovat, että ettehan te yrittänytkään metästää, että vähän semmonen kuvan sai niiden lausunnoista. Pahimmassa tappauksessa kerkesi lumetkin sulaa pois, että seuraavalle lumelle tuli vasta kielteinen päätös, että ei myönnetä lupaa ”

Yllä siteeratun haastattelun käsityksen mukaan suurpetoeläinten poiston lupakäytännöt ovat niin monimutkaisia ja hitaita, etteivät ne käytännössä mahdollista vahinkoa aiheuttavien suurpetoeläinten poistamista. Byrokraattisten lupakäytäntöjen katsotaan edesauttavat porotalouden ahdingon syvenemistä. Elinkeinon vahinkojen estäminen ei onnistu toivotulla tavalla, kun suurpetoeläinten poistoon tarvittavat luvat ovat vaikeasti saatavilla. Hankalaksi mielletyt lupakäytännöt ja jatkuvaksi mielletty kontrolli aiheuttavat katkeruutta viranomaisia kohtaa, mikä puolestaan heikentää porotalouden harjoittajien uskoa valtiovaltaan.

Suurpetoeläimet

Haastatellut ilmoittivat porotalouden merkittävimmäksi haasteeksi suurpetoeläimet ja niiden aiheuttamat vahingot. Asian keskeisyys tuli esille muun muassa siinä, että haastateltavat jo haastattelujen alkuvaiheessa nostivat suurpetoeläinkysymyksen esille, vaikka käytiin lävitse vasta porotaloutta elinkeinona.

Suurpetoeläinten aiheuttamista haasteista suurimpana ja konkreettisimpana näyttäytyi porojen hävikki ja siitä aiheutuvat taloudelliset tappiot. Haastateltavat kertovat suurpetoeläinten olevan elinkeinolle merkittävin taloudellinen uhka tällä hetkellä. Suurpetoeläinten aiheuttamien vahinkojen osoittaminen ei haastateltavien mukaan ole läheskään kaikissa tapauksissa mahdollista, ja siten korvausta vahingoista ei saada.

Suurpetoeläinten aiheuttaman porohävikin lisäksi niiden kerrotaan

aiheuttavan suuren määrän ylimääräistä työtä, kuten raatojen etsintää ja suurpetoeläinten hajottamien tokkien kokoamista. Raatojen etsinnän ja tokkien koossapitämisen vuoksi poroja on paimennettava ja seurattava aktiivisemmin kuin tilanteessa, jossa suurpetoeläimiä olisi vähemmän. Paimentamisen ja porojen seurannan on oltava erityisen aktiivista tilanteessa, jolloin epäillään, että porojen laidunalueella on suurpetoeläinkeskittymä, esimerkiksi susilauma. Tällöin porojen seuraamiseen ja mahdolliseen raatojen etsintään joudutaan panostamaan erityisen paljon.

Kasvaneen työmäärän lisäksi raatojen etsintä ja porojen aktiivinen paimentaminen vääristävät haastateltavien mielestä porotalouden kulumakennetta. Moottorikelkkoja ja muuta kalustoa joudutaan aktiivisen käytön vuoksi jatkuvasti huoltamaan ja tankkaamaan. Myös poroille asennetut kuolleisuuspannat ja suurpetoeläinten aiheuttamien vahinkojen ehkäisyyn käytetyt varat ovat poissa porotalouden harjoittajan ansioista. Haastateltavien mukaan suurpetoeläinvahinkokorvaus ei riitä kattamaan lihantuotantoon tähtäävän porotalouden kuluja, joita suurpetoeläinten aiheuttama ylimääräinen työ teettää.

Suurpetoeläinten aiheuttamat ongelmat näyttäytyvät konkreettisesti aiheutuneina vahinkoina, ylimääräisenä työnä ja kasvaneina kuluina. Haastateltavien näkemyksen mukaan nykyinen suurpetoeläimistä aiheutuva ongelma on kuitenkin poliittinen. Suurpetoeläimiä kerrotaan aina olleen, ja tietynlaisen suurpetoeläinmäärän nähdään kuuluvan kiinteästi myös poronhoitoalueelle. Nykyinen vaikeaksi mielletty suurpetoeläintilanne koetaan kuitenkin poliittisen päätöksenteon tulokseksi. Haastateltavien mukaan suurpetoeläinkannat ovat päässeet voimistumaan nykyiseen laajuutensa suurpetoeläimiä suojelevan politiikan seurauksena. Haastateltavien mukaan he kykenisivät itsenäisesti ratkaisemaan suurpetoeläinten elinkeinollaan muodostaman haasteen, mutta suurpetoeläinpolitiikka ja hankalat lupakäytännöt estävät heiltä elinkeinonsa suojelemisen. Haastateltavien näkökulmasta suurpetoeläinpolitiikka koetaankin epäoikeudenmukaisena, koska sen vaikutus heidän työnsä vaikeutumiseen on merkittävä.

5. Porotalouden kuormittavuus

Tässä luvussa tarkastellaan porotalouden kuormittavuutta ja porotalouden harjoittajien avuntarvetta. Työn kuormittavuus tarkoittaa kaikkia työssä ilmeneviä seikkoja, jotka kuormittavat työntekijää ja vaikuttavat epädullisesti työntekijän hyvinvointiin. Luvussa tarkastelun kohteena ovat erityisesti porotalouden kuormittavuuden syyt ja kuormittavuuden koetut vaikutukset.

5.1 Taloudellinen epävarmuus

Haastateltavat nimeävät taloudellisen epävarmuuden yhdeksi suurimmista työtä kuormittavista tekijöistä. Taloudellisen epävarmuuden kerrotaan muodostuvan erityisesti suurpetoeläimien aiheuttamista vahingoista elinkeinolle. Haastateltavien mukaan elinkeinoa ei ole nykyisin mahdollista kehittää pitkällä aikavälillä, koska suurpetoeläinten aiheuttama hävikki on niin merkittävä. Työtä ja sitä kautta henkilökohtaista elämää on tarkasteltava vain poronhoitovuosi kerrallaan. Haastateltavien mukaan omalla työllä ei ole mahdollista vaikuttaa toimeentuloon yhtä paljon kuin tilanteessa, jossa hävikkimäärä olisi pienempi. Koska omalla työllä ei koeta voitavan paljon vaikuttaa tämän hetkiseen tilanteeseen, aiheutuu tästä oman elämän- ja taloudenhallinnan kannalta negatiivisia seurauksia.

Nykytilanteessa poronhoitajan on löydettävä kuolleet porot, jotta suurpetoeläinten aiheuttaman hävikin tappiot korvattaisiin. Käytännössä tämän koetaan tekevän tuloista pienempiä ja epävarmempia kuin tilanteessa, jossa suurin osa tuloista muodostuisi lihan myynnistä. Lihantuotantoon tähtäävät haastateltavat kertovat, ettei raatojen löytyminen ole omien vaikutusmahdollisuuksien piirissä, vaan sattuma vaikuttaa liikaa tulonmuodostukseen. Haastatellut kertovat panostavansa paljon aikaa ja resursseja raatojen etsintään, mutta silti kadonneita poroja ei koeta löy-

tyvän. Laajat metsäalueet ja vaikeaksi mielletty suurpetoeläintilanne eivät haastateltavien näkemyksen mukaan mahdollista oman työnsä hallintaa siten, että taloudellinen korvaus olisi aina saatavilla.

Vaikka suurpetoeläinvahinkokorvaukset maksetaan löydetystä poroista, korvausjärjestelmä on haastateltavien mukaan ongelmallinen. Suurpetoeläinvahinkokorvauksia ei makseta samanaikaisesti osoitettujen vahinkojen kanssa, vaan korvauksien saaminen saattaa kestää kuukausia, jopa vuosia. Haastateltavien mukaan jälkikäteen maksettavat suurpetoeläinvahinkokorvaukset estävät työn kehittämistä, koska vahinkojen aiheuttamat kustannukset vaikuttavat työhön heti. Suurpetoeläinvahinkokorvauksien maksaminen jälkikäteen on haastateltavien mielestä kestävämpi ja vaikeuttaa osaltaan talouden järjestämistä.

Lihantuotannosta hävikkinä poistuneiden porojen lisäksi taloudelliseen epävarmuuteen vaikuttaa myös porokarjan harventuminen. Osa haastatelluista kertoi heidän porokarjansa tulleen jo niin pieneksi, että heillä on vuosittain pelkoa pudota pois porotuen piiristä. Tasapainoilu porotuella pysymisestä on omiaan vaikeuttamaan talouden pitkäjänteistä suunnittelua. Porotuelta putoamista pidettiin erityisen vaikeana tilanteena porotalouden harjoittajien parissa. Haastateltavien mukaan porotuelta putoaminen tarkoittaa porotaloudesta luopumista, sillä ilman porotukeen oikeuttavaa karjamäärää elinkeinon harjoittamista ei pidetä mahdollisena.

5.2 Suuret työmäärät ja ongelmallinen työnjako

Toiseksi työn kuormittavuutta lisääväksi tekijäksi haastateltavat kertovat suuret työmäärät sekä työnjaolliset ongelmat. Haastateltavat kertovat työmääriensä olevan usein kohtuuttoman suuria. Talviaikaan tarhoissa olevien porojen ruokkiminen ja mahdollisten aidalla tapahtuvien vahinkojen tarkkailu kerrotaan sitovaksi työksi. Tarhattuja poroja ei haastateltavien mukaan voi jättää vuorokaudeksikaan ilman ruokintaa ja valvontaa. Haastateltavat kertovat porojen tarhaamisen olevan ainoa vaihtoehto, jos tavoitellaan lihantuotantoon perustuvaa porotaloutta. Talvella suurpetoeläinvahinkojen

uskotaan nousevat kestäättömiin määriin, jos porot ovat metsissä. Aikana, jolloin porot ovat vapaina metsissä, poroja on paimennettava vahinkojen ehkäisemiseksi ja raatojen löytämiseksi lähes päivittäin. Kun porotalouden harjoittajat työskentelevät maastossa, koetaan työn olevan ajallisesti sitovaa, eikä työpäivän pituutta voida ennakolta suunnitella.

Työmäärien kasvun taustalla nähdään erityisesti pahentuneet suurpetoeläinten aiheuttamat ongelmat ja pienentyneet poronhoitajamäärät. Suurpetoeläinvahinkojen ennaltaehkäisy, selvittäminen sekä vahinkope-toeläinten poisto aiheuttavat paljon työtä. Haastateltavien mukaan tämä vie poronhoitajien kaiken ajan.

Paliskunnissa jatkunut aktiivisten poronhoitajin määrän lasku on siirtänyt työtaakkaa harvennevalle joukolle. Samojen henkilöiden on suoritettava työtehtäviä päivästä toiseen.

Suurten työmäärien lisäksi työnjaon ristiriitojen kerrotaan aiheuttavan kuormittavuutta. Kuten seuraavassa siteerattu haastateltava kertoo, työnjako ja siihen liittyvät ristiriidat aiheuttavat eripuraisuutta porotalouden harjoittajien välille.

”Kyllähän se vaikuttaa, ku osa ei tee mitään niinhän ne vaan. Parraana syksynä kun oikein tässä ne sudet leijasi, niin osa ukkoista joka ilta soitti että laskukone kourassa, että ootko hälle löytänyt raatoa?”

Työnjaon ristiriidat syntyvät pitkälti ajan- ja resurssienkäyttöön liittyvistä erimielisyyksistä. Paljon aikaa ja resursseja porojen paimentamiseen ja raatojen etsintään käyttävät kokevat, että heidän työnsä tuottaa tulosta muille. Haastateltavat myös kokevat, etteivät saa takaisin tekemäänsä työtä vastavuoroisuusperiaatteella, ja näin syntyy jännitteitä poronhoitajien välille. Työnjaolliset ristiriidat kulminoituvat erityisesti taloudellis- ajan- käytöllisiin kysymyksiin, kun käytettävissä olevien resurssien ei koeta kuluvan tasaisesti. Työnjaollisiin ristiriitoihin vaikuttaa myös porotalouden parissa työskentelevien erilaiset näkemykset porotalouden kehittämisestä. Erilaisten näkemysten vuoksi yhteisymmärrystä porotaloustöiden järjestelystä on vaikeaa löytää.

5.3 Kuormittavuuden vaikutukset

Haastatellut kertovat työn kuormittavuuden näkyvän tyypillisesti arkisissa asioissa. Erityisesti kiireisinä porohoitovuoden aikoina, väsymys ja kotoa poissaolo tekevät työstä raskasta, koska työ edellyttää päivittäistä metsissä liikkumista ja pitkiä työpäiviä. Työnjaolliset ongelmat ja tekijöiden puuttuminen porotöistä aiheuttavat lisääntyntä kuormitusta ja ristiriitoja porotalouden harjoittajien välille. Riittäisyys puolestaan vaikeuttaa yhdessä toteutettavaa työskentelyä ja luo tulehtuneen ilmapiirin. Erimielisyyksiin ja konfliktien kerrotaan vaikuttavan työyhteisön ilmapiiriin pitkällä aikajänteellä.

Haastateltavat kertovat, että perhe-elämää on vaikea sulkea porotalouden ulkopuolelle. Työaikaa ei voida ennakolta suunnitella, vaan työtä tehdään kulloisenkin tilanteen ehdoilla. Tämä tekee työ- ja vapaa ajan välisen rajanvedon vaikeaksi, ellei mahdottomaksi. Haastateltavien mukaan poronhoitovuoden kiireisinä aikoina on mahdotonta täyttää työlle ja perhe-elämälle asetettuja tavoitteita. Kun työ sitoo ja perhe-elämään ei koeta jäävän riittävästi aikaa, aiheuttaa tämä psyykkistä kuormittavuutta.

Myös taloudelliset seikat vaikuttavat merkittävästi porotaloustyön kuormittavuuteen. Taloudellisen epävarmuuden kuormittavuus koetaan kokonaisvaltaisesti elämää vaikeuttavaksi. Elämän ja elinkeinon pitkäjänteisen suunnittelun kerrotaan olevan vaikeaa, kun talous on epävarmalla pohjalla. Taloudellisen epävarmuuden kokeminen korostuu erityisesti, kun omilla toimilla ei koeta pystyttävän vaikuttamaan talouden kohenemiseen. Seuraavassa sitaatissa haastateltava kertoo siitä, kuinka työn kuormittavuus näkyy arjessa.

”No joo, että kevät-talvellahan sitä on semmosta masennusta. Kahtoo niitä tilastoja, että mitä sitä löytyy ja siihen tehtyyn työmäärään, että mitä siitä tulee tulosta sitten, niin kyllä se tietynlaista matalapainetta luo siihen sitten, että se ei fyysisesti paljon raskaammaksi ole mennyt, mutta se henkinen puoli siinä rupeaa nyp pimään sitten, että heittääkö hanskat tiskiin”.

Haastatellut kertovat työnsä muuttuneen henkisesti raskaaksi. Raskaaksi koettu työ ja heikoksi mielletyt taloudelliset näkymät yhdessä saavat usean haastatellun ajattelemaan koko työn mielekkyyttä ja tulevaisuutta. Haastatellut kertovat työn kuormittavuuden vähentävän työn mielekkyyttä. Työn koetaan menettäneen alkuperäisen tarkoituksensa, ja tulojen muodostus tapahtuu toissijaiseksi koetusta lähteestä. Tämä aiheuttaa työn ja sitä kautta oman henkilökohtaisen elämän mielekkyyden vähenemistä.

5.4 Koettu avun tarve

Haastateltavilta kysyttiin myös heidän käsityksiään omasta ja muiden porotalouden harjoittajien avun tarpeesta. Haastatellut eivät osaa nimeä omaa avun tarvettaan kovinkaan tarkasti. He arvioivat, etteivät itse tai muut porotalouden harjoittajat osaa hakeutua tarjolla olevan avun piiriin, mikäli sitä tarvitsisivat. Haastateltujen mukaan ulkopuoliseen apuun turvaudutaan vasta viimeisessä hädässä. Haastateltavat arvioivat erityisesti taloudellisissa vaikeuksissa olevien poronhoitajien olevan avun tarpeessa. Haastateltavien mukaan palveluiden tulisi olla suunnattu erityisesti porotalouden harjoittajille, jotta apua osattaisiin hakea. Nykyisessä tilanteessa, jossa käytössä ovat vain yhteiskunnan yleiset palvelut, ei apua uskota haettavan, saatikka saatavan. Haastatelluilla on käsitys, ettei heille tarjota esimerkiksi sosiaalitoimiston palveluita, koska porotalous luokitellaan yrittäjyydeksi. Tämä käsitys näyttää johtuvan pitkälti siitä, että sosiaalipalveluiden koetaan olevan pääsääntöisesti vain taloudellista apua. Sosiaalisektorin muita tarjolla olevia auttamisen muotoja ei haastateltavien parissa tarkasti tunneta.

Haastateltavat eivät myöskään tunnista psykologin tai muiden mielenterveydellisen palveluiden tarvetta, vaikka osa haastatteluista mainitsi hakeneensa apua lääkäriltä työn henkisen kuormittavuuden vuoksi. Silti he eivät osaa tarkalleen sanoa, mistä he voisivat hakea mielenterveydellistä apua, jos sitä tarvitsisivat.

Lainopilliselle avulle sen sijaan koetaan olevan tarvetta. Paliskuntain

yhdistyksessä aikaisemmin työskennellyt ”lakineuvoja” mainitaan haastatteluissa nimeltä ja toivotaan, että vastaava palvelu olisi edelleen olemassa. Lainopillisesta avusta koetaan olevan hyötyä etenkin elinkeinoon liittyvissä konfliktitilanteissa. Toisaalta lainopillisen avun nähdään olevan tarpeellista myös tilanteissa, joissa porotalouden harjoittajat kokevat oikeuksiensa tulleen loukatuksi ja haluavat käynnistää valitusprosessin.

6. Porotalouden tulevaisuuskuvat

Haastatellut näkevät oman ja elinkeinonsa tulevaisuuden negatiivisena. Eteläisten paliskuntien porotalouden tulevaisuudelle nähdään erilaisia uhkakuvia, joista ajankohtaisimmaksi koetaan suurpetoeläimet ja niistä aiheutuvat ongelmat. Toisena ongelmana nähdään aktiivisten poronhoitajien määrän lasku. Kolmanneksi ongelmaksi nimetään poroelinkeinon ikärakenteen vääristyminen: Nuoria ei saada porotalouden pariin. Tulevaisuuden näkymät kertovat elinkeinonharjoittajien tulevaisuudenkäsityksistä, mutta samalla ne valottavat elinkeinonharjoittajien mielialoja elinkeinonsa tämän hetkisessä tilanteesta.

6.1 Suurpetoeläinten uhkaama porotalous

Haastateltavat kertovat elinkeinonsa tulevaisuuden olevan vahvasti riippuvainen suurpetoeläintilanteen ja suurpetoeläinpolitiikan kehityksestä. Haastatellut jakavat käsityksen, että elinkeinolla tulisi muuten toimeen, mutta suurpetoeläimet yksiselitteisesti estävät elinkeinon normaalin harjoittamisen. Elinkeinolla ei koeta olevan tulevaisuutta, mikäli suurpetoeläinten aiheuttamia vahinkoja ei saada pienennettyä. Suurpetoeläimistä aiheutuva ongelma näyttäytyy akuuttina, johon tulisi pyrkiä vaikuttamaan välittömästi. Vaikka ongelma koetaan vaikeaksi, ei ongelman ratkaiseminen haastateltavien näkemysten mukaan edellyttäisi suuria ponnisteluja. Suurpetoeläinten aiheuttamien ongelmien koetaan olevan ratkaistavissa nopeasti lainsäädännöllisillä keinoilla. Suurpetoeläinten poiston lupabyrokratian yksinkertaistaminen mahdollistaisi ongelman helpottamisen. Suurpetoeläinten aiheuttamien ongelmien kerrotaan aiheuttavan tilanteen, jossa nykyiset elinkeinonharjoittajat lopettavat toimintansa ja nuoret eivät lähde mukaan alalle.

Suurpetoeläimistä aiheutuvat ongelmat koetaan niin vaikeiksi, että osa

elinkeinon nykyisistä harjoittajista puhuu elinkeinon jatkamista vastaan. Jotkut haastatelluista kokevat, ettei porotaloutta voi rehellisesti suositella elinkeinoksi eteläisten paliskuntien alueella, ainakaan niin kauan, kun suurpetoeläinten aiheuttamat ongelmat ovat nykyisen kaltaisissa mittasuhteissa. Tämä näkökulma korostuu etenkin vanhempien haastateltujen parissa. Vastaavasti nuorempien haastateltujen keskuudessa näyttää vallitsevan usko siihen, että porotaloutta on mahdollista harjoittaa vallitsevista suurpetoeläinten aiheuttamista ongelmista huolimatta. Vaikka nuorten haastateltavien näkemykset tulevaisuudesta ovat positiivisemmat kuin vanhempien, on yhteinen huolenaihe sama: vallitseva suurpetoeläintilanne ja suurpetoeläinpolitiikka. Nuorten ja vanhempien haastateltujen näkemys eroa porotalouden elinkelpoisuudesta on vaikea aineiston pohjalta yksiselitteisesti selittää. Aineistosta voidaan kuitenkin selvästi havaita, että nuoret haastatellut suhtautuvat tulevaisuuteensa positiivisemmin, kuin pidempään porotaloutta harjoittaneet. Nuoret ja vanhat haastateltavat jakavat kuitenkin yhteisen käsityksen, että taloudellisesti suurimpana uhkana yksittäiselle porotalouden harjoittajalle näyttäytyvät suupetoeläinten aiheuttamat vahingot ja niistä aiheutuvat kulut.

6.2 Porotalous ilman poronhoitajia

Haastateltavien mielestä porotalouden on mahdotonta jatkaa, mikäli paliskuntiin ei saada uusia aktiivisia poronhoitajia. Poronhoitajien määrän vähenemisen nähdään olevan pitkän aikavälin monisyinen kehityskulku. Tämän kehityskulun katkaisemiseksi ei nähdä yksittäistä ratkaisua.

”Kyllä minä uskon, että se tuolla Lapissa tulee menestymään ja kyllä se tämä on semmonen tuota alue, että tämä näyttää hiipuvan vain, että ehkä siinä käy sellainen romahdus, että sitten ku ne viimeiset vetäjät loppuu, niin siinä pitäisi kerta kaikkiaan hakea ihan ammattitaitoista väkeä, että ei se tule harrastuspohjalta hoidettua ne hommat...”

... En tiedä kun viimeiset mohikaanit loppuu, niin se on sitten. Siihen pitäis tulla kerta kaikkiaan uutta, ihan nuoria miehiä sille töin.”

Yllä siteeratun haastateltavan mukaan poronhoitajien väheneminen on eteläisten paliskuntien kannalta erittäin merkittävänä tekijä. Porotalouden jatkuvuuden kannalta aktiivisten poronhoitajien puuttuminen näyttäytyy pitkällä aikavälillä kriittisempänä ongelmana kuin ajankohtaiseksi koetut suurpetoeläinten aiheuttamat vahingot ja niistä koituvat muut ongelmat.

Poronhoitajamäärän negatiivisen kehityksen kerrotaan tällä hetkellä olevan kytköksissä ajankohtaisiin suurpetoeläinten aiheuttamiin ongelmiin ja niistä porotaloudelle aiheutuviin haasteisiin. Porotalouden tämän hetkisten vaikeuksien katsotaan johtavan kehityskulkuun, jossa päätoimiset porotalouden harjoittajat siirtyvät sivutoimisiksi, eli harjoittavat porotaloutta pienemmällä karjalla muiden töiden ohessa. Sivutoimiseksi siirtyminen edellyttää kuitenkin muuta tuloa, mikä ei ole kaikille porotalouden harjoittajille mahdollista. Haastateltavat näkevät laajenevan sivutoimisen porotalouden osittain ongelmallisena elinkeinonsa kannalta. Mikäli päätoimisten määrä laskee ja vastaavasti sivutoimisten määrä kasvaa, on pelko, että viranomaiset alkavat tarkastella porotaloutta enemmänkin lisäansiona ja harrastustoimintana kuin varsinaisena elinkeinona. Porotalouden tulevaisuuden ja elinkeinon imagon kannalta tärkeimpänä yksittäisenä tekijänä nähdään, että paliskuntiin saadaan uusia nuoria päätoimisia porotalouden harjoittajia.

Haastatellut pitävät elinkeinosta luopumista yhtenä mahdollisuutena, mikäli elinkeinon ongelmiin ei saada ratkaisua. Haastatelluilla ei kuitenkaan ollut selvää käsitystä, mitä he tekisivät, jos olisi pakko luopua porotaloudesta. Vain yksittäisillä haastatelluilla oli konkreettisia suunnitelmia porotalouden loppumisen varalle. Luopumista harkitsevat kertoivat pääsääntöisesti pyrkivänsä jatkamaan alalla siihen saakka, kunnes voivat jäädä eläkkeelle. Nuoremmat haastateltavat arvioivat, että mikäli joutuisivat lopettamaan porotalouden, ainoaksi mahdollisuudeksi jäisi muutto suurempiin taajamiin. Kotiseudulla ei nähdä olevan muita realistisia työllistymismahdollisuuksia.

Poismuuttoa tai elinkeinosta luopumista ei haastateltavien parissa pidetä kuitenkaan yksinkertaisena ratkaisuna. Haastateltavien mukaan elinkeinosta luopuminen on vaikeaa, koska porokarjalle ja investoiduille laitteistoille ei ole helppoa löytää ostajia. Poismuuttoa hankaloittaa vaikeus saada nykyistä asuntoa myydyksi. Pienillä paikkakunnilla asuntojen myyminen koetaan erittäin vaikeaksi, koska markkinahinnan maksavien ostajien löytäminen on lähes mahdotonta.

Vaikka useat haastatelluista kertovat harkinneensa elinkeinosta luopumista ja pitivät tätä mahdollisena, ei luopumista kuitenkaan pidetty toivottavana ratkaisuna. Kaikki haastatellut jatkaisivat mielellään elinkeinon parissa, mikäli elinkeinon kannattavuus koettaisiin varmemmaksi. Elinkeinosta luopuminen näyttäytyikin haastattelujen perusteella pakoratkaisuna, johon ei toivota jouduttavan.

6.3 Vanheneva porotalous

Vaikka porotalouden tulevaisuuden kannalta nuorten tuleminen alalle nähdään välttämättömänä, suhtaudutaan nuorten porotalouden aloittamiseen kuitenkin ristiriitaisesti. Haastateltavat toivoivat, että alalle löytyisi nuoria halukkaita ja alasta kiinnostuneita. Toisaalta haastateltavat kertoivat, että alan heikon kannattavuuden vuoksi porotalous ei takaa turvattua tulevaisuutta. Jotkut haastatelluista ilmaisivat selkeästi, etteivät toivo lapsiensa jatkavan heikosti menestyväksi koettua elinkeinoä.

”No täällä alhaalla kyllä jos ei tilanne muutu tämä petopolitiikka muutu, niin sehän loppuu, se loppuu mahottomuuteen, ei kenenkään varat riitä tuommosta ruliänsiä mikä nyt on. Ei tule teuraita, ja ei ketään, olen minäkin pojille sanonut, että ei kannata tulla. Nuorempi ois tulossa vauhdilla kun se on nähnyt jo maailmaa, mutta minä sanoin, että pysyhän etelässä töissä, että täällä pitää olla kinttaat tiedossa ja sillonkaan se ei ole varmaa se leipä.”

Yllä siteerattu poronhoitaja kertoo, miten hän on henkilökohtaisesti ohjeistanut toisella paikkakunnalla asuvaa nuorempaa sukupolvea pysymään varmemmaksi katsomansa elinkeinon parissa. Sama tematiikka toistuu muissakin haastatteluissa. Osa haastatelluista kertoo, ettei halua antaa karjaansa rasiitteeksi seuraavalle sukupolvelle. Etenkin pitkän päivätyön porotalouden parissa tehneiden näkemys omien lasten tulevaisuudesta porotaloudessa on kriittinen. Yhtälailla elinkeinon suvussa jatkumista toivotaan, mutta toisaalta seuraavien sukupolvien taloudellisen toimeentulon ei uskota muodostuvan riittäväksi, mikäli he jatkavat porotaloutta.

Haastatteluista käy ilmi, että haastateltujen parissa on selkeästi nähtävissä myös käsitys yhteiskunnan kokonaisvaltaisesta muutoksesta. Haastateltujen mukaan paikalliset nuoret näkevät mahdollisuutensa suurissa taajamissa, missä elämisen mahdollisuudet koetaan parempina ja monipuolisempina kuin harvaan asutuilla alueilla. Harvaan asututtujen alueiden nähdään menettävän väestöä isommille asutuskeskuksille ja tässä kehityksessä porotalous on mukana negatiivisen väestökehitysalueen häviävänä elinkeinona. Kehityksen taustalla kerrotaan olevan eritoten muutos kohti talouden ehdoilla pyörivää kulutusyhteiskuntaa, mikä vaikuttaa negatiivisesti nuorten halukkuuteen jäädä kotiseudulle harjoittamaan porotaloutta. Nuorten haluttomuutta ei selitetä kuitenkaan nuorten osaamattomuudella, laiskuu-della tai porotaloustyön fyysisellä rasittavuudella, vaan työn epävarmalla tuottavuudella ja kaupunkielämän houkuttelevuudella.

”Se on yksinkertaisesti raha. Ei ne työtä pelkää nykyisetkään nuoret, jotka on kiinnostuneita hommasta, ei ne työtä pelkää, mutta ne on sen verran fiksuja että ne oottaa että sille pitää olla katetta...”

... Meilläkin on monta tuosta [paliskunnasta] pojat, niin vanhemmasta varsinki ois tullu helkkarin hyvä poromies, mutta kun ei tule nappulaa, niin ei tule nappulaa.”

Kuten yllä siteerattu haastateltava, eivät haastateltavat suhtaudu nuorten haluttomuuteen aloittaa poronhoitoa kriittisesti, vaan pikemminkin

ymmärtäen. Haastateltavat kertovat, että on täysin ymmärrettävää ja rationaalista, kun nuoret hakeutuvat toisiin ammatteihin ja suurempiin asutuskeskuksiin. Nuorten jatkamiseen porotaloustyön parissa nähdäänkin haastattelujen perusteella pääsääntöisesti vaikuttavan raha ja vakaa taloudellinen toimeentulo.

7. Porotalouden ongelmien ratkaisukeinot

Tässä luvussa käsitellään haastateltujen käsityksiä porotalouden ongelmien ratkaisemiseksi. Haastateltavilta kysyttiin keinoja, joilla he näkisivät porotalouden ongelmien ratkaistavan. Tärkeimpinä keinoina haastateluissa nousivat esille tukipolitiikan uudistaminen sekä suurpetoeläinpolitiikan ja suurpetoeläinvahinkokorvausjärjestelmien uudistaminen.

7.1 Tukipolitiikan uudistaminen

Haastateltavien mukaan paliskuntiin on saatava uusia poronhoitajia, jotta porotaloutta harjoitettaisiin tulevaisuudessakin. Uusien aktiivisten poronhoitajien saamiseksi porotalouden tukijärjestelmiä tulisi uudistaa. Tämän hetkiset tukikäytännöt koetaan haastateltujen parissa liian kankeiksi. Haastateltavien mukaan nuoria aloittavia porotalouden harjoittajia tulisi kohdella tukien osalta kannustavammin, jotta siirtyminen elinkeinoon muodostuisi helpommaksi. Nuorille porotukea tulisi maksaa pienemmästä karjamäärästä kuin nykyisestä 80 porosta. Tällä toimenpiteellä nuoret saataisiin aloittamaan elinkeino ilman suuria lainanottoja ja investointeja. Juuri mittavien investointien koettiin olevan ratkaiseva tekijä, joka estää nuoria uskaltautumasta porotalousyrittäjiksi.

Toisaalta haastateluissa ilmeni myös huoli nuorille ”tyrkyttävistä” rahoituksista. Haastateltavien mukaan nuorten on liiankin helppoa saada suurehkoja lainoja porotalouden aloittamiseen. Tämän hetkisessä tilanteessa suurin osa haastatelluista ei pidä lainojen ottamista investointeihin lainkaan mielekkäänä. Porotalouden tilanne koetaan lainojen maksun näkökulmasta hyvin epävakana, mikä voi koitua nuoren aloittajan ongelmaksi hyvin pian. Tämän vuoksi nuorten tukiperusteiden lieventämistä pidetään erityisen perusteltuina.

Tukipolitiikassa nähdään korjattavaa myös sivutoimisten porotalouden

harjoittajien kohdalla. Osa haastateltavista kertoo, että rahat nuorten tukiasioiden järjestelyyn olisi mahdollista ottaa suoraan sivutoimisten porotalouden harjoittajien tuista. Haastateltavat suhtautuivat pääasiassa kriittisesti sivutoimisille porotalouden harjoittajille maksettaviin tukiin.

”Heheh, harrastelijoita, että siihen on mennyt tämä meidän porotalous ja tuki sitten niille. Niille tulee sitten ne tuet ku niillä on. Nuorilla ei ole vara laittaa poroja niin paljon, että pääsis mihinkään tukiin. Nämä syöpi ne tuetkin niiltä. Sehän on silloin selvä loppu tälle poronhommalle.”

Sivutoimisille porotalouden harjoittajille maksettavat tuet koettiin myös porotalouden imagohaitaksi. Kun porotukea maksetaan työuran porotalouden ulkopuolella tehneelle eläkkeensaajalle, kerrotaan tämän olevan haitallista elinkeinon kehittymisen ja ulkopuolisille muodostuvan mielikuvan kannalta. Porotalouden kannalta suuren karjan omistavat sivutoimiset porotalouden harjoittajat koetaan pääsääntöisesti vain lisärasitteena muille aktiivisille poronhoitajille.

Näkemys on, että muuttamalla tukijärjestelmä aidosti päätoimisia ja nuoria porotalouden harjoittajia suosivaksi olisi mahdollisuus parantaa elinkeinon tulevaisuutta. Tällä hetkellä porotalouden tukikäytännöt koetaan liian houkutteleviksi eläkkeensaajille, joiden varaan elinkeinoa ei voi haastateltavien mukaan pitkäjänteisesti rakentaa. Poroelinkeinoon uudistumisen kannalta haastatellut näkivätkin tärkeimmäksi tukipolitiikan uudelleen järjestelyn nuoria suosivaksi.

7.2 Suurpetoeläinpolitiikan ja korvausjärjestelmän uudistaminen

Haastateltavien mukaan porotalouden ongelmien ratkaisemiseksi suurpetoeläinten määrää tulisi laskea. Suurpetoeläinten aiheuttamat haitat näyttävät elinkeinon kannalta niin vaikeina, että niiden poiston mahdollisuutta tulisi helpottaa. Osa haastatelluista oli sitä mieltä, että valtiovallan tulisi

hoitaa vahinkopetoeläinten poisto. Yleisemmin haastatellut ilmoittivat, että suurpetoeläimien poistolupakäytäntöjen yksinkertaistaminen olisi hyvä ratkaisu suurpetoeläinongelman hallinnassa. Tällä hetkellä lupien saanti koetaan niin vaikeaksi, että suurpetoeläinten poistamisessa epäonnistutaan ajoittain juuri lupabyrokratian vuoksi. Haastateltavien mielestä suurpetoeläinten poistoon tulisi olla paremmat mahdollisuudet, jotta elinkeinolle ei pääsisi syntymään suuria vahinkoja.

”Se pitäis olla niinku varsinki tämmösessä ilves ja susi mitkä ei oo uhanalaisia tällä alueella niitä on niin paljon, että se pitäis olla jollakin riistapäälliköllä niin sanotusti pöytälaatikossa se lupa, että ku poroisäntä menee ja sanoo, että nyt sille alueelle tuli kymmenen raatua. Niin se pystys heti antamaan, että montako sutta siinä on, että jos siinä on kolme sutta, niin heti antas sen kolme lupaa. Että se ois jos tänään anottas, niin se oli viimeistään seuraavana aamuna, että päästäisiin heti metsään...”

... Tai sitten, että nehän kaikki ilmoitukset annettas niin sanotusti ennakoon poroisännälle, että sillä olis se lupa ja kun se näkee, että nyt rupe si vanhinkoa tulemaan, niin se ilmottaisi riistahoitoyhdistykseen, poliisille ja rajalle, että tämmönen, että nyt me ruvetaan mehtäämään.”

Haastateltavien näkemyksen mukaan suurpetoeläimiä on alueella niin paljon, että jokaisen sattuneen vahingon jälkeen ei tulisi erikseen hakea poistolupaa. Suurpetoeläinvahinkojen ollessa arkipäiväistä, tulisi myös suurpetoeläinten poiston olla yksikertaista. Yllä siteerattu haastateltu ehdottaa ratkaisukeinoksi jo etukäteen myönnettyjä lupia, joiden käytöstä ilmoitettaisiin viranomaisille. Tällä ehdotuksella haastateltu pyrkii yhdistämään yksinkertaistetun luvanhakuprosessin ja viranomaiskontrollin. Tällöin metsästys olisi helpommin toteutettavissa, mutta edelleen viranomaisten tarkassa valvonnassa. Pyyntilupien muutoksen lisäksi haastateltavat kertovat, että lupien kiintiömäärää tulisi tuntuvasti nostaa. Jotta tilanne saataisiin porotalouden näkökulmasta paremmaksi, suurpetoeläimiä tulisi voida poistaa suurempi määrä kuin vain yksittäisiä vahinkoeläimiä.

Haastateltavat nimeävät erityisen hankalaksi suurpetoeläimeksi ahman, jonka metsästys on täysin kielletty. Ahman aiheuttamat vahingot koetaan hyvin turhauttavana. Haastateltavat kertovat, etteivät voi käytännössä tehdä paljonkaan ahman aiheuttamien vahinkojen ehkäisemiseksi. Haastateltavat esittävät, että ahmakannan lisääntyessä niitä siirrettäisiin pois paliskuntien alueelta. Ahmojen siirron lisäksi jotkut haastatelluista ehdottivat niin kutsutun ahmakorvauksen käyttöönottoa. Ahmakorvauksella tarkoitetaan kotkakorvauksen kaltaista laskennallista korvausta, jossa porotalouden harjoittajille maksetaan korvausta jokaista olemassa olevaa ahmaa kohden riippumatta käytännössä tapahtuneista vahingoista.

8. Johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset

Tämän selvityksen tavoitteena on ollut selvittää porotalouden harjoittajien hyvinvointia ja tulevaisuuskuvia tulevaisuudesta Hallan, Näljängän, Hossa-Irnin ja Kallioluoman paliskunnissa. Tässä luvussa esitellään selvityksen tulokset ja pohditaan porotalouden tulevaisuutta selvityksen kohteena olevissa paliskunnissa.

8.1 Yhteenveto

Haastatellut kertovat elinkeinonsa tilanteen vaikeaksi. Työn nähdään muuttuneen normaalista porotaloustyöstä paikalleen pysähtyneeksi elinkeinoksi, jossa suurpetoeläinvahinkojen estäminen ja etsiminen muodostavat merkittävän osan työstä. Elinkeinon pitkäjänteisen kehittämisen kerrotaan olevan mahdotonta ja henkilökohtaista tulevaisuutta työn parissa tarkastellaan lyhyellä aikajänteellä. Haastatelluilla on erilaisia käsityksiä siitä, kuinka edetä vaikeaksi miellettyssä tilanteessa. Valtaosa haastatelluista kertoi, että porotalouden ainoa mahdollisuus on pyrkiä jatkamaan lihantuotantoa suurpetoeläinvahingoista huolimatta. Toiset elinkeinonharjoittajista kokevat lihantuotannon olevan täysin mahdotonta, jolloin suurpetoeläinvahinkokorvauksista pyritään muodostamaan yksi osa toimeentuloa.

Porotalouden haasteet muodostuvat elinkeinon sisäisistä ja ulkoisista tekijöistä. Elinkeinonharjoittajien ikääntyminen ja poronhoitajien vähyys ovat itsessään haasteellisia, minkä johdosta yksittäiselle poronhoitajalle kasaantuu paljon työtä. Elinkeinonharjoittajien väliset linjaristiriidat porotalouden tulevaisuudesta sekä erilaiset toimintaperiaatteet aiheuttavat jännitteitä porotalouden harjoittajien välille. Tämä puolestaan tekee jo valmiiksi pienen ja ylityöllistetyn työyhteisön yhteistyöstä vaikeaa. Kun elinkeinon sisäisten ongelmien lisäksi on vielä elinkeinon ulkopuolisia ongelmia, muodostuu

tästä suuri haaste koko elinkeinolle. Suurpetoeläimistä aiheutuvat ongelmat tuottavat paljon työtä porotalouden harjoittajille, vääristävät elinkeinon kulurakennetta ja tekevät taloudellisesta ennustettavuudesta vaikeaa. Viranomaisten ylimitoitetuksi koettu valvonta ja hankalaksi mielletty suurpetoeläinten poistolupakäytännöt korostavat epäluottamusta valtiovaltaan, ja aiheuttavat turhautumista porotalouden harjoittajissa. Haastatellut kokevat olevansa jatkuvasti epäilyttynä ja yksin ongelmiensa kanssa.

Porotaloustyön kuormittavuus muodostuu elinkeinon suurista työmääristä, työnjaollisista ongelmista sekä taloudellisesta epävarmuudesta. Haastateltavat kertovat suurten työmäärien vaikeuttavat työn ja vapaa-ajan välistä rajanvetoa. Työn ja perhe- elämän vaatimuksien vaikea tasapainottaminen kuormittaa porotalouden harjoittajia. Työnjaolliset ongelmat ja erilaiset käsitykset porotalouden kehittämisestä aiheuttavat ristiriitoja elinkeinonharjoittajien välille. Elinkeinonharjoittajien on vaikeaa tehdä yhteistyötä ja porotalouden harjoittajien yhteisöön syntyy sisäisiä jännitteitä.

Suurpetoeläinvahingoista johtuva huono taloudellinen ennustettavuus ja epävarmuus muodostavat suuren osan porotaloustyön kuormittavuudesta. Haastateltavat kertovat, ettei heillä itsellään ole suurta vaikutusmahdollisuutta työhönsä ja sen tuloksiin. Elinkeinon koetaan menettäneen alkuperäisen merkityksensä, kun suurpetoeläinvahingot estävät työn kehittämisen. Omien vaikutusmahdollisuuksien puuttumisella ja taloudellisella epävarmuudella on suora vaikutus työn ja elämän mielekkyyden kokemiseen. Vaikka haastateltavat kokevat työnsä kuormittavaksi, eivät he silti tunnista omaa avuntarvettaan. Lainopillinen apu on ainoa avun muoto, jonka haastateltavat osaavat itsenäisesti nimetä.

Haastateltujen omat käsitykset elinkeinon tulevaisuudesta eteläisissä paliskunnissa näyttävät heikoilta. Elinkeinonharjoittajat uskovat, että suurpetoeläinten aiheuttamat vahingot, porotalouden harjoittajien määrän lasku ja ikääntyminen ovat porotalouden tulevaisuuden kannalta keskeisimmät ongelmat, jotka olisi ratkaistava, jotta porotaloudella olisi tulevaisuus myös eteläisissä paliskunnissa. Porotalouden harjoittajat eivät usko nuorten haluavan työskennellä porotaloudessa, eivätkä henkilökohtaisesti kannusta muita raskaaksi koetun elinkeinon pariin.

Haastateltavien mielestä heidän elinkeinonsa ongelmat tulisi ratkaista uudistamalla tukikäytäntöjä nuoria suosiviksi. Lisäksi suurpetoeläinten poistolupien saantia tulisi helpottaa ja lupakiintiöitä kasvattaa. Myös ahmaa koskevaa korvauskäytäntöä tulisi muuttaa. Korvaukset tulisi maksaa arvioidun suurpetoeläinmäärän perusteella, mikäli poistoa ei sallita.

8.2 Päätelmät

Porotalouden haasteiden ja kuormittavuuden ratkaisemiseksi ei ole olemassa yhtä yksittäistä ratkaisua. Tärkeimpänä tekijänä porotalouden harjoittajien hyvinvoinnin kohentamiseksi olisi työn mielekkyyden ja porotalouden harjoittajien omien vaikutusmahdollisuuksien kohentaminen. Porotalouden harjoittajille tulisi turvata mahdollisuus elinkeinonsa harjoittamiseen niin, että he kokevat voivansa itse vaikuttaa työhönsä, sen tuottavuuteen ja tulevaisuuteen.

Hyvinvoinnin näkökulmasta suurpetoeläinvahingot ja niistä aiheutuva ylimääräinen työ on saatava siedettävämmälle tasolle. Porotalouden harjoittajille tulisi antaa enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa suurpetoeläintilanteeseen ja suurpetoeläinten aiheuttamiin vahinkoihin. Suurpetoeläinten määrää tulisi tarkastella poronhoitoalueella aidossa yhteistyössä paliskuntien kanssa. Työn mielekkyyden kohentamiseksi porotalouden harjoittajien täytyisi itse päästä vaikuttamaan suurpetoeläinten määrään niin päätöksenteossa kuin käytännön toiminna.

Jotta tällä hetkellä porotaloudessa työskentelevien toimeentulo ja hyvinvointi voidaan turvata, tulee tarkastella myös teknisten laitteiden, kuten kuolleisuus- ja seurantapantojen kehittämistä, jotka edesauttavat suurpetoeläinvahinkojen estämisessä ja selvittämisessä. Teknisillä laitteilla on mahdollista edesauttaa vähäisestä poronhoitajien määrästä sekä suurpetoeläimistä koituvien haasteiden ratkaisussa. Tekniset laitteet helpottavat porojen paimentamista, ja niiden avulla voidaan seurata muun muassa mahdollisten suurpetoeläinten ilmestymistä laidunalueille. Pitkällä aikajänteellä tekniset välineet eivät kuitenkaan ole ratkaisu elinkeinon

tulevaisuuteen vaan poroelinkeinon tulevaisuus on täysin riippuvainen uusien aktiivisten poronhoitajien saamisesta elinkeinon pariin. Tekniset laitteet kuitenkin auttavat tällä hetkellä olevien haasteiden hallinnassa. Teknisten välineiden kehittämisessä tulisi keskittyä etenkin niihin laitteisiin, jotka auttavat suurpetoeläinvahinkojen ennalta ehkäisemisessä ja auttavat porojen seurannassa. Mikäli suurpetoeläinten aiheuttamia vahinkoja ei saada vähennettyä, tulee myös raadon etsintää helpottavia laitteita edelleen kehittää ja tukea niiden hankintaa. Valtiovallan tulee tukea taloudellisesti paliskuntia ja yksittäisiä porotalouden harjoittajia teknisten laitteiden hankinnassa.

Elinkeinon tulevaisuuden kannalta aktiivisten poronhoitajien elinkeinon pariin saaminen ja ikärakenteen korjaantuminen on ehdottoman tärkeää. Nuoria tulee kannustaa elinkeinon pariin tukipolitiikkaa muuttamalla, eli mahdollistamalla porotuki alle 80 poron karjalla. Tällöin nuoret pääsevät kokeilemaan elinkeinoa pienemmällä riskillä kuin nykyisessä tilanteessa. Elinkeinon jatkuminen pitkällä aikajänteellä on mahdotonta, mikäli paliskuntiin ei saada uusia työkykyisiä osakkaita ja tämän vuoksi nuorten saaminen elinkeinon pariin on ratkaisevan tärkeää.

Mikäli aktiivisten poronhoitajien määrän laskua ja suurpetoeläinten aiheuttamia ongelmia ei saada korjattua, on syytä vakavasti miettiä millaista on tulevaisuuden toimintakykyinen porotalous eteläisissä paliskunnissa? Voidaanko porotaloutta tulevaisuudessa harjoittaa, mikäli nykyisiin haasteisiin ei saada ratkaisua? Jos poroelinkeinon ongelmia ei saada ratkaistua, joudutaan tulevaisuudessa miettimään keinoja, joilla luopuvien poroelinkeinon harjoittajien tulevaisuus turvataan.

Poronhoitajien hyvinvoinnin tutkimus edellyttää tulevaisuudessa uusia laajempia tutkimuksia. Myös tämän esiselvityksen tuloksia on tulevaisuudessa tarkasteltava laajemmalla selvityksellä, jotta nyt esille tulneiden tulosten esiintymisestä saadaan tarkempaa tietoa.

Jotta poronhoitajien hyvinvointia voidaan ymmärtää, tulee poroelinkeinoa tarkastella ennen kaikkea työnä, ei ainoastaan kulttuurisena käytäntönä tai elinkeinona. Mikäli suurpetoeläimien aiheuttamat ongelmat leviävät pohjoisempiin paliskuntiin, tutkimuksissa tulisi tarkastella erityisesti

porotalouden sisäisten ja ulkoisten haasteiden suhdetta. Kuinka ulkoiset haasteet vaikuttavat paliskunnissa, joissa sisäiset haasteet ovat pienemmät tai niitä ei ole laisinkaan? Poroelinoekinon tulevaisuuden kannalta on myös tärkeää selvittää, millaisia vaikutuksia ulkoisilla haasteilla on poroelinoekinon sisäisten haasteiden syntymiseen.

Lähteet

- Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia, WSOY, Helsinki.
- Danell, Öje & Norberg, Harri (2010) Petoeläintilanteen ja liikennevahinkojen vaikutukset Suomen porotalouden teurasmääriin 2005/06 -2009/09 Poromies 6/2010 s.15—21
- Eskelinen, Maija-Liisa (2006) Poroporvari, Palveluliiketoiminnan organisoituminen porotaloudessa. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.
- Huttunen, Laura (2010) Haastatteluaineistojen monet tehtävät etnografisessa tutkimuksessa. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere.
- Järvenpää, Juha (2011) Petoseituhankkeen loppuraportti. Suomussalmen kunta. http://www.porokainuu.fi/liitteet/Petoseituhanke_loppuraportit_28_02_2011.pdf
- Kainulainen, Sakari (2011) Hyvinvointitutkimuksen kehityslinjat Suomessa. Teoksessa Juho, Saari (toim.) Hyvinvointi. Gaudeamus. Helsinki.
- Lappalainen, Sirpa (2007) Johdanto. Teoksessa Sirpa, Lappalainen & Pirkko, Hynninen & Tarja, Kankkunen & Elina, Lahelma & Tarja, Tolonen (toim.) Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkis. Vastapaino. Tampere.
- Paliskuntain yhdistys: Tilastotiedot sähköpostitse 2.9.2011 porotalousneuvoja Anna-Leena Jänkälältä.
- Porotalouden tilastoja 2009-2010. Poromies 2/2011
- Raijas, Anu (2011) Arjen hyvinvointi. Teoksessa Juho, Saari (toim.) Hyvinvointi. Gaudeamus. Helsinki.
- Renko, Merja & Sutinen, Taru (2006) Poroja kahta puolen puuta —Tutkimus porotilojen kehityksestä ja toimeentulosta. Lapin yliopiston kauppatieteiden ja matkailun tiedekunnan julkaisuja B. tutkimusraportteja ja selvityksiä. Rovaniemi.
- Riistavahinkolaki [Online.] [Viitattu 27.7.2011.] <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090105>
- Sippola, Anna-Liisa & Norberg, Harri & Renko, Merja & Suopajarvi, Katja & Sutinen, Taru (2005) Petovahinkojen sosioekonominen merkitys porotaloudelle Suomessa — Loppuraportti. Arktisen keskuksen tiedotteita 44. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki.

Liitteet

Liite 1

Haastattelurunko

Johdanto haastatteluun:

- Tutkimuksen tarkoitus => ”Porotalouden työhyvinvointi ja tulevaisuus selvitys”
- Haastatellaan elinkeinokseen porotaloutta harjoittavia henkilöitä.

Tutkimusluvan anominen:

- Haastattelu nauhoitetaan, jos sopii
- Aineistoa käytetään tutkimukseen
- Tuloksia käsitellään anonyymisti
- Käykö tämä haastateltavalle? Suusanallinen myöntyminen.

Henkilökysymykset:

- Kuka olet, mitä teet, milloin olet syntynyt? Vapaamuotoinen kuvaus henkilöhistoriasta.
- Kuinka pitkään olet harjoittanut porotaloutta?
- Kuinka päädyit alalle?
- Perheellinen vai ei?
- Koulutus?
- Mistä olet kotoisin? Jos muualta muuttanut, niin milloin, mistä ja miksi?
- Onko perinteiseksi mielletyn poronhoidon lisäksi muita elinkeinoja, porotilamatkailua, suoramyyntiä yms.? Täysin poronhoitoon liittymätöntä elinkeinoja/tulonlähdeä?

Porotalous yleensä:

- Millaisena työnä pidät porotaloutta?
- Millaisia tavoitteita olet asettanut harjoittamallesi porotaloudelle? (taloudellisesti)

- Mitä nykyaikainen porotalous edellyttää tekijältään?=> Millainen on poronhoitovuosi?
- Onko porotaloutta mahdollista harjoittaa ainoana elinkeinona vai tarvitseeko se kylkeensä jotain muuta?
- Kuinka poronhoitajan ansiot muodostuvat?
- Onko porotalous nykyisin helpompaa vai vaikeampaa kuin ennen? => Miksi?
- Millaisia karjamääriä/teurasmääriä edellytetään, jotta porotalous on kannattavaa/mielekästä?

Porotalouden haasteet:

- Kuinka porotalous on muuttunut viimeisten vuosikymmenien aikana?
- Mitkä ovat paliskuntasi alueella merkittävimmät porotalouteen liittyvät haasteet?
- Kuinka pitkään haasteet ovat jatkuneet?
- Millainen vaikutus haasteilla on ollut itse työhön =>työmääriin => Työn luonteeseen => työn tuottavuuteen/toimeentuloon => työyhteisöön/porotaloutta harjoittavien kanssakäymiseen.
- Kuinka hyvin ns. Julkinen valta kykenee vastaamaan paliskuntasi porotalouden haasteisiin ja porotalouden harjoittajien tarpeisiin?
- Kuinka hyvin tämän hetkiset tuki- ja korvauskäytännöt palvelevat porotalouden harjoittajien tarpeita?
- Millaisia toimenpiteitä porotalouden haasteiden ratkaiseminen edellyttää?=> Kuka on avainasemassa?
- Millainen merkitys padoilla ja petopolitiikalla on mielestäsi porotalouteen paliskuntasi alueella? => Entä maankäyttöön liittyvillä kysymyksillä?
- Millainen vaikutus julkisuudessa käytävällä keskustelulla on porotaloudelle porotalouden harjoittajille?

Työn kuormittavuus/kannattavuus:

- Onko työsi kuormittavuus muuttunut jotenkin vuosikymmenien aikana? Mikä helpottanut mikä vaikeuttanut?

- Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet työn kuormittavuuden/ muutokseen?
- Onko työn kuormittavuuden muutos näkynyt omassa elämässäsi?
- Millaisia konkreettisia vaikutuksia työn kuormittavuudella on ollut omassa elämässäsi?=> perhe-elämässäsi?
- Paliskuntasi muiden poromiesten elämässä?
- Kuinka työn kannattavuus on kehittynyt suhteessa kuormittavuuteen?
- Oletko joutunut ottamaan muita töitä/velkaa porotalouden kannattavuuden vuoksi?

Ulkopuolinen apu:

- Oletko koskaan turvautunut tai ajatellut tarvitsevasi ulkopuolista apua työn kuormittavuuden tai taloudellisen kannattavuuden vuoksi?
- Jos olet, niin millaista?
- Tiedätkö ovatko muut porotalouden harjoittaneet turvautuneet?
- Millaista tukea porotaloudessa työskentelevät mielestäsi tarvitsisivat? => Sostyö, taloudellinen, psykologinen, lainopillinen?
- Onko viranomaisista ollut apua mahdollisten ongelmien ratkaisussa/ ennaltaehkäisyssä? Entä paliskuntainyhdistyksestä? Jostain muusta tahosta, mistä?

Henkilökohtaiset tulevaisuuden suunnitelmat:

- Oletko ajattelut jatkaa tulevaisuudessa porotaloudessa?
- Mikäli et, mitä olet ajatellut alkaa tehdä? Mitkä ovat vaihtoehtoina nykyisellä paikkakunnallasi? Aioitko muuttaa paikkakunnalta?
- Toivotko porotilasi jäävän sukuun/ lapsiesi jatkettavaksi?
- Miksi? / Miksi et?

Porotalouden tulevaisuus:

- Millaisena näet porotalouden tulevaisuuden yleisesti/paliskuntasi alueella?
- Mitkä seikat erityisesti vaikuttavat porotalouden jatkumiseen yleisesti/paliskuntasi alueella?

- Näetkö jotakin ongelmia/mahdollisuuksia?
- Suositteletko porotaloutta muille, jos niin miksi, jos et niin miksi?
- Mitä muuta haluaisit kertoa porotaloudesta ?

Lopuksi:

- Yhteenveto: Porotaloudesta, haasteista, avuntarpeesta ja tulevaisuudesta
- Jos minulla tulee jotakin tarkennettavaa, onko yhteydenotto myöhemmin mahdollinen?
- Kiitos

Minna Vaarala, Anneli Pohjola & Marjo Romakkaniemi

Poronhoitajien kriisiapujärjestelmää koskeva selvitys

1. Johdanto

Tämän selvityksen lähtökohtana ovat 2000-luvulla poronhoitoalueella kasvaneet suurpetovahingot, joiden vuoksi erityisesti Kainuun ja Itä-Lapin alueiden poronhoito on vaikeutunut merkittävästi. Pahimmilla petoalueilla elinkeino on jo kriisiytynyt, ja petojen aiheuttamat ongelmat alkavat näkyä laajalti lähes koko poronhoitoalueella. Elinkeino, siihen kiinnittyvä elämäntapa ja pohjoisen harvaanasutuilla alueilla eläminen ovat vaarantumassa. Tilanne heijastuu poronhoitajien lisäksi perheisiin, poronhoitoyhteisöön sekä laajemmin toimintaympäristöön. Kysymyksessä on vähitellen tapahtuva elinkeinon uhanalaistuminen sen ulkopuolelta tulevista syistä.

Selvityksen taustalla on Lapin liiton yhdessä Paliskuntain yhdistyksen ja Lapin ELY-keskuksen kanssa toteuttama ”*Selvitys petojen aiheuttamien vahinkojen vaikutuksista poronhoidolle ja toimenpiteet padoista aiheutuvien ongelmien ratkaisemiseksi*” (Kainulainen 2011). Sen yhtenä konkreettisena toimenpide-ehdotuksena on kriisiapujärjestelmän luominen auttamaan pahimmin petovahingoista kärsiviä poronhoitajia. Paliskunnat esittivät kyselyvastauksissaan elinkeinon harjoittajien tarvitsevan ammattilaisten antamaa kriisiapua, joka kattaisi sekä taloudellisen että henkisen ja sosiaalisen tuen elinkeinonsa jo menettäneille tai menettämisen uhan alaisina eläville ihmisille. Kysymys koskee ihmisten elämäntilanteita laajasti: heidän elinkeinoaan ja toimeentuloaan, elämäntapaansa, sosiaalista kiinnittymistään, identiteettiään ja tulevaisuuden mahdollisuuksiaan.

Taustalla on lisäksi yhteiskunnallinen keskustelu, jota on käyty paikallisesti merkittävien yritysten saneeraus- ja lopettamistilanteissa. Käydyssä keskustelussa esitetään poikkeuksetta erilaisia avun ja tuen muotoja työpaikkansa menettäville työntekijöille ja heidän perheenjäsenilleen. Vastaavat kannanotot näyttävät puuttuvan, kun poronhoitajia uhkaa petovahinkojen vuoksi tapahtuva elinkeinon menetys. Kuitenkin heidän tilanteensa ovat vastaavankaltaisia ja myös heille erilaiset avun ja tuen keinot

ovat tarpeen. Elinkeinon lisäksi heillä on vaara menettää ammattinsa, omaisuutensa, elämäntapansa ja usein sukuperintönä kulkevan kulttuurinsa.

Poronhoitajien kriisiapujärjestelmän tarpeen sekä sen toteuttamisvaihtoehtojen selvittämiseksi toteutettiin Lapin yliopistossa sosiaalityön oppiaineessa Maa- ja metsätalousministeriön rahoittama tutkimushanke vuosina 2011–2012, jonka tuloksena tämä selvitys laadittiin. Selvityksen tavoitteena on kartoittaa poronhoitajien ja kuntien sosiaalitoimesta vastaavien viranhaltijoiden sekä kylissä toimivien vapaaehtoisjärjestöjen edustajien haastattelujen pohjalta poroelinkeinon tilannetta sekä kriisiavun tarpeita ja keinoja. Tilannetta kartoitetaan siten poronhoitajien itsensä sekä palvelujärjestelmän näkökohdista. Tukena käytetään myös aikaisempia, poronhoitoa elinkeinona koskevia tutkimuksia ja kartoituksia. Selvitys kohdentuu pahimpien petovahinkojen alueille Kainuun ja Itä-Lapin paliskunnissa. Tutkimushankkeen vastuullisena johtajana on toiminut professori Anneli Pohjola, käytännön ohjaajana YTT Marjo Romakkaniemi ja tutkijana YTM Minna Vaarala.

Raportti jakaantuu kahdeksaan lukuun. Johdantoluvun jälkeen toisessa luvussa esitellään selvityksen tausta, tavoite ja aineistot sekä tehdään katsaus kohdepaliskuntiin. Kolmannessa luvussa tarkastellaan porotalouden aikaisempaa tutkimusta ja neljännessä luvussa psykososiaalisen tuen ja avun rakennetta. Viidennessä luvussa analysoidaan haastateltujen poronhoitajien käsityksiä petovahinkojen vaikutuksista, ja niiden pohjalta kuudennessa luvussa arvioidaan poronhoitajien avun ja tuen tarpeita. Seitsemännessä luvussa käsitellään kohdealueen kuntien sosiaalitoimen viranhaltijoiden käsityksiä poronhoitajien tilanteen tunnistamisesta sosiaalipalveluissa, palvelujen sopivuutta poronhoitajien nykyiseen tilanteeseen sekä arviota tukijärjestelmän luomisesta poronhoitajille. Luvussa tehdään lyhyt katsaus myös järjestöjen mahdolliseen tukirooliin. Kahdeksannessa luvussa esitellään selvityksen johtopäätökset ja toimenpide-esitykset.

2. Selvityksen tausta, tavoite ja aineisto

2.1 Tausta ja tavoite

Tämän selvityksen taustalla ovat viime vuosina voimakkaasti kasvaneet petovahingot, joiden vuoksi poronhoito on vaikeutunut ja jopa kriisiytynyt. Nykyisellä petotilanteella voi olla ratkaiseva merkitys koko elinkeinolle ja elämäntavalle etenkin eteläisellä poronhoitoalueella. Samaan aikaan petovahinkojen lisääntyessä myös itäisissä paliskunnissa poronhoidon tilanne on selvästi heikentynyt. Ongelma näkyy enenevässä määrin koko poronhoitoalueella. Petotilanne vaikeuttaa poronhoitoa siinä määrin, että se vaikuttaa merkittävästi poronhoitajien toimeentuloon ja elämään. Petovahingot murentavat myös poronhoidon perinteistä yhteisöllisyyttä.

Selvityksessä tarkastelun kohteena on poronhoitajien arkitodellisuus harvaan asutuilla seuduilla. Lähtökohtana on lisätä tietoa petovahinkojen vaikutuksista elinkeinonharjoittajien elämään sekä esittää toimenpiteitä heidän tukemisekseen. Konkreettisenä tavoitteena on selvittää poronhoitajien tuen ja avun tarve nykyisessä tilanteessa sekä laatia selvitys heitä koskevan kriisiapujärjestelmän luomisen pohjaksi. Petovahinkojen vuoksi taloudellisiin, sosiaalisiin ja henkisiin vaikeuksiin joutuneiden poronhoitajien ja heidän perheidensä tulisi saada apua mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti. Selvityksen pyrkimyksenä on se, että elinkeinonharjoittajien tilanne ymmärrettäisiin kokonaisena ja suhteessa ympäristöönsä ja siinä tapahtuviin muutoksiin. Poronhoito elinkeinona, elämäntapana ja kulttuurina on vahvasti sidoksissa toimintaympäristöön: sekä luonnon ympäristöön että yhteiskunnalliseen ympäristöön.

Palvelujen saatavuus, niiden tunnettuus ja riittävyys vaikuttavat poronhoitajien avun ja tuen tarpeen jäsentämiseen. On tarpeen selvittää, tunnistaako palvelujärjestelmä heidän avuntarpeensa erityisenä tuen kohde-ryhmänä. He ovat ihmisiä, jotka eivät ole välttämättä tottuneet hakemaan apua, vaan sen hakemiseen voi olla korkea kynnyks. Heidän kulttuuriinsa liittyy oman yrittäjyyden ja omillaan pärjäämisen perinne.

2.2 Aineisto ja analyysi

Selvitys pohjautuu kahteen aineistoon. Yhtäältä on käytetty soveltuvien osin Lapin yliopistossa tehdyn Antti Pakkasen ja Jarno Valkosen (2011) *”Porotalouden hyvinvointi ja tulevaisuuskuvat eteläisissä paliskunnissa”* -selvityksessä kerättyä poronhoitajien haastatteluaineistoa. Kyseiset haastattelut on tehty keväällä 2011. Haastateltavia oli yhteensä 12 neljästä eteläisestä kohdepaliskunnasta: Kallioluomasta, Hossa-Irnistä, Näljängästä ja Hallasta. Haastateltavat olivat yhtä lukuun ottamatta päätoimisia poronhoitajia, ja kaikki olivat miehiä, ikäväliltä 30–65 vuotta, eri siviilisäädystä ja koulutustaustoista. (Pakkanen & Valkonen 2011, 8.) Tätä haastatteluaineistoa hyödynnettiin erityisesti petovahinkojen seurauksia sekä avun tarvetta ja palveluita koskevien tietojen osalta.

Näiden haastattelujen lisäksi syksyn 2011 ja kevään 2012 aikana Poronhoitajien kriisiapujärjestelmä -hankkeen tutkija teki Itä-Lapissa vielä kolme poronhoitajien haastattelua, Sallan, Pohjois-Sallan ja Kemin-Sompion paliskuntien alueella. Haastateltavat olivat kaikki miehiä, 35–50 vuoden ikäisiä ja päätoimisesti poronhoitoa harjoittavia. Näissä haastatteluissa pyrittiin selvittämään petovahinkojen vaikutuksia poronhoitajien työhön sekä elämään. Lisäksi selvitettiin heidän näkemyksiään nykyisen tuki- ja korvausjärjestelmän toimivuudesta. Kriisiapujärjestelmän luomisen pohjaksi analysoitiin poronhoitajien arvioita tuen ja avun tarpeesta. Selvityksessä haluttiin kuulla nimenomaan asianosaisten oma näkökanta nykyisestä tilanteesta. Analyysissä on käytettävissä siten 15 elinkeinonharjoittajien haastattelua.

Selvityksen toisessa vaiheessa hankittiin tietoa julkisen palvelujärjestelmän viranomaisten näkemyksistä siitä, miten julkiset palvelut tunnistavat poronhoitajien avun ja tuen tarpeet sekä millaisia valmiuksia palvelujärjestelmällä on vastata näihin tarpeisiin. Selvityksessä etsittiin tietoa siitä, miten tarvittava kriisiapu voidaan mahdollistaa elinkeinon kumuloituneesti vaikeutuneissa tilanteissa. Hankkeen tutkija haastatteli kriisialueiden kuntien perusturvan työntekijöitä kevään 2012 aikana. Haastatteluja tehtiin yhteensä viisi, joista kolme oli sosiaalitoimen johtavia viranhaltijoita ja kaksi

sosiaalityöntekijää. Lisäksi huomioitiin myös vapaaehtoistoiminnan luomat mahdollisuudet poronhoitoalueella, jonka johdosta tutkija kartoitti myös tutkimuskohteena olevien alueiden vapaaehtoisten järjestöjen toimijoita heidän mahdollisuuksistaan vastata avuntarpeeseen. Näitä haastatteluja tehtiin kahdelle järjestöjen edustajalle.

Hankkeen tutkija toteutti haastattelut (kolme poronhoitajien haastattelua, viisi viranomaishaastattelua ja kaksi järjestön edustajien haastattelua) osittain puhelinhaastatteluina pitkistä välimatkoista johtuen. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Yksi henkilö kieltäytyi nauhoituksesta, ja hänen kohdallaan selvityksessä käytettiin tutkijan haastattelun aikana tekemiä muistiinpanoja.

Lisäksi selvityksen tausta-aineistona on käytettävissä toisen hankkeen (Poroperheiden sosiaalinen ja taloudellinen selviytyminen elinkeinollisessa ja yhteisöllisessä murroksessa) tutkijatiimin yhdellä paikkakunnalla keräämä haastatteluaineisto. Se koostuu kahden yksittäisen poromiehen sekä viiden avioparin haastattelusta. Haastattelut toteutettiin ryhmähaastatteluina.

Aineistot analysointiin teemoittamalla haastatteluaineistoa haastattelukysymyksiä apuna käyttäen. Tutkimuksen keskeisiksi teemoiksi nousivat poroelinkeinon harjoittajien osalta petovahinkojen vaikutukset, avuntarpeen arviointi sekä viranomaishaastatteluiden osalta sosiaalipalveluiden kartoittaminen, poronhoitajien tilanteen tunnistaminen palvelujen piirissä ja erityisen kriisiapujärjestelmän kehittäminen. Järjestöhaastattelujen avulla pyrittiin selvittämään järjestöjen valmiuksia organisoida vapaaehtoistyönä poronhoitajien tuen ja avun toteuttamista.

2.3 Selvityksen kohdepaliskunnat

Selvitys tehtiin Hallan, Näljängän, Hossa-Irnin ja Kallioluoman paliskunnissa, jotka sijaitsevat poronhoitoalueen kaakkoiskulmassa Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan maakunnissa sekä Salla, Pohjois-Salla ja Keminsompio itäosassa Lapin maakuntaa. Poronhoitovuonna 2010–2011 näissä

paliskunnissa oli yhteensä 615 osakasta. Kohdepaliskunnista Kemin-Sompion ja Pohjois-Sallan paliskunnat kuuluvat erityiseen poronhoito-alueeseen, jonka alueella Poronhoitolain 2§:n mukaan ei saa maankäytöllä aiheuttaa huomattavaa haittaa poronhoidolle.

Poronhoito on viimeisen vuosikymmenen aikana joutunut kasvavan peto-ongelman eteen. Itäinen poronhoitoalue on 2000-luvulla kokenut petovahingot pahemmin kuin muu poronhoitoalue. Itä-Lapin alueella (Salla, Pohjois-Salla ja Kemin-Sompio) vaikutus on ollut voimakasta viimeisen viiden vuoden aikana ja poronhoitoalueen kaakkoisosissa (Kuusamo ja Kainuu) petojen aiheuttamista vahingoista on kärsitty vielä pidempään (Kainulainen 2011, 42).

Pelkästään vuonna 2011 selvityksen tutkimuspaliskuntien (7) alueella on petojen tappamia poroja löydetty yhteensä 1286 eli 38 % kaikista koko poronporonhoitoalueella ilmenneistä tietoon tulleista tapoista. Näistä suden tappamia on 554, ilveksen 275, ahman 249 ja karhun 173. Vaikein tilanne on Hossa-Irniissä, jonka petojen aiheuttamat tilastoidut porotappiot olivat kyseisenä vuonna 313 poroa, mikä on jopa 12 % paliskunnan vuosien 2010–2011 eloporojen määrästä. Todellisuudessa tappiot ovat huomattavasti suuremmat, sillä arvioiden mukaan vain pieni osa petojen hävittämistä poroista löydetään ja tulevat siten tilastoiduiksi. (Poromies 2/2012, 24–25 Tilasto paliskuntien poromääristä ja taloudesta 2010–2011, alkuperäislähde Paliskuntain yhdistys (poroluettelot, tuottoverolaskelmat) sekä Poromies 2/2012, 26 Petojen tappamina löydetyt ja korvatut porot paliskunnittain ja porolajeittain vuonna 2011, alkuperäislähde Mavi, maaseutuelinkeinohallinnon tietojärjestelmä.)

Teurastilastojen mukaan Kemin-Sompiossa teurasmäärät ovat laskeneet 2500–3000 kpl, Pohjois-Sallassa noin 1500 kpl ja Sallan paliskunnassa yli 2000 kpl normaalista teurasmäärästä. Kuusamon ja Kainuun paliskunnissa vastaavanlainen teurasmäärän romahtaminen on tapahtunut jo vuosia aikaisemmin. (Kainulainen 2011, 143.) Maa- ja metsätalousministeriö on vahvistanut riistavahinkolain 15§:n mukaisesti, että vuoden 2011 osalta

poikkeuksellisen suurten porovahinkojen perusteella korotettuihin korvauksiin oikeutettuihin paliskuntiin kuuluvat selvityksen kohdepaliskunnista Pohjois-Salla, Hossa-Irni, Kallioluoma, Näljänkä ja Halla.

3. Poronhoidon tutkimus ja nykytilanne

3.1 Poronhoidon tutkimus

Porotalouden tutkimus on aikaisemmin keskittynyt elinkeinolliseen ja taloudelliseen tutkimukseen. Viime vuosina on toteutettu selvityksiä myös petovahinkojen vaikutuksista poronhoitoon. Poronhoidon sosiaalista tilannetta ja poronhoitajien hyvinvointia koskevaa tutkimusta on toteutettu sen sijaan vähän. Osaksi tietoa on saatavilla jonkin verran kehittämishankkeiden välityksellä, joista esimerkkinä voi mainita Rovaniemen ammattikorkeakoulussa meneillään olevan ”Poronhoitajien työhyvinvointi” – koulutushankkeen (www.ramk.fi/tutkimus ja kehitys/käynnissä olevat hankkeet).

Tämän selvitystyön osaksi hyödyntämässä, Antti Pakkasen ja Jarno Valkosen vuonna 2011 toteuttamassa esiselvityksessä *”Porotalouden hyvinvointi ja tulevaisuuskuvat eteläisissä paliskunnissa”* analysoitiin neljän eteläisen paliskunnan poronhoitajien arvioon perustuen poronhoitotyön muutosten vaikutuksia työn kuormittavuuteen, kannattavuuteen ja poronhoitajien hyvinvointiin. Lisäksi kartoitettiin poronhoidon tulevaisuuskuvia. Tulosten mukaan poronhoidon tila koetaan haastattelupaliskunnissa vaikeaksi. Erityisesti porotalouden harjoittamista vaikeuttavat suurpetovahingot, poronhoitajien ikääntyminen ja linjaristiriidat poronhoidon tulevaisuuden suhteen. Poronhoitajia kuormittavat taloudellinen epävarmuus, petovahinkojen vuoksi lisääntynyt työmäärä ja työnjaolliset ristiriidat. Esiselvityksen mukaan poronhoitoa tulisikin jatkossa tutkia enemmän työnä kuin pelkästään elinkeinona.

Päivi Kainulaisen (2011) laatiman *”Selvitys petojen aiheuttamien vahinkojen vaikutuksista poronhoidolle ja toimenpiteet padoista aiheutuvien ongelmien ratkaisemiseksi”*-loppuraportin mukaan petovahingot vaikuttavat porotalouden kannattavuuteen ja tuottavuuteen. Petovahingoilla ja niiden pitkittymisellä voi olla lisäksi vakavia seurauksia alueen poronhoitajille ja

poronhoidon jatkuvuudelle. Erityisesti nuorten näkemykset elinkeinon mahdollisuuksista joutuvat koetteille. Selvityksen mukaan poronhoitoalueella kaikilla pedoilla on vaikutus poronhoidon tuottavuuteen ja toimintaedellytyksiin.

Anna-Liisa Sippolan ym. vuonna 2005 ilmestyneessä tutkimuksessa *”Petovahinkojen sosioekonominen merkitys porotaloudelle Suomessa”* selvitettiin poronomistajien asenteita suurpetoja kohtaan ja petovahinkojen taloudellista merkitystä porotaloudelle. Loppuraportin mukaan yksi tärkeimmistä edellytyksistä porotalouden ja petojen rinnakkaiselolle on petojen porotaloudelle aiheuttamien vahinkojen korvaamisen kokeminen oikeudenmukaiseksi. (Mt., 8.)

Merja Rengon ja Taru Sutisen vuonna 2006 ilmestynyt tutkimus *”Poroja kahta puolen puuta: tutkimus porotilojen kehityksestä ja toimeentulosta”* tarkasteli porotilalain vaikutusta poronhoitoon ja porotilallisten taloudelliseen tilanteeseen. Tutkimuksessa erottui poronhoidon merkitys kotitalouksia laajemmin myös kyläyhteisöille, sillä poronhoito voi pitää pieniä syrjäkyliä asuttuina ja elinvoimaisina. Tutkimustulosten mukaan noin puolet porotiloista saa toimeentulonsa pääsääntöisesti poronhoidosta. Tuloksissa arvioitiin, että tulevaisuudessa tämä toteutuu yhä harvemman kohdalla. Jotta poronhoidolla pärjäisi, tutkimuksen haastateltavat arvioivat tarvittavan jopa 300–500 poron karja. Tuloksissa ilmeni, että poronhoidon jatkuvuudesta oltiin erityisesti huolissaan. Yhtenä esityksenä olikin tukitoimenpiteiden kohdistaminen tulevaisuudessa nuoriin.

Nuorten asemaan elinkeinon tulevaisuuden turvaajina on kiinnitetty myös hallinnollisesti huomiota. Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain uudistamistyöryhmä (ns, polura-työryhmä) esitti loppuraportissaan vuonna 2008 erityisiä tukitoimia nuorille porotalousyrittäjille. Työryhmän mukaan nuorten aloitustukijärjestelmää tulisi jatkaa ja nuorten lisäporojen hankkimista tulisi tukea valtion lainoituksen lisäksi avustuksella. Lisäksi nuorille ehdotettiin investointitukea maastokulkuvälineiden hankintaan.

Poronhoitoa on tarkasteltu myös väitöstutkimuksissa sekä talouden että poronhoitajien kulttuurisen muutoksen ja terveyden näkökulmista. Taloutena sitä on lähestytty liiketoiminnan viitekehyksestä. Esimerkiksi

Maija-Liisa Eskelinen käsitteli palveluliiketoiminnan organisoitumista porotaloudessa vuonna 2006 ilmestyneessä väitöskirjassa.

Niclas Kaiser (2011) tutki väitöskirjassaan *”Mental health problems among Swedish reindeer-herding Sami population in perspective of intersectionality, organizational culture and acculturation”* ruotsalaisten saamelaisten poronhoitajien mielenterveyteen liittyviä kysymyksiä. Tulosten mukaan poronhoitajien elämään vaikuttavat moninaiset käytännön tekijät, kuten pedot, talousvaikeudet ja intressiristiriidat sekä epäoikeudenmukaisuuden tunteet ja vähäiset vaikutusmahdollisuudet. Lisäksi poronhoitajia kuormittavat kokemus sosiaalisen tuen puutteesta ja siitä, ettei poronhoitajia ymmärretä poronhoidon ulkopuolella sekä epäluottamus valtiota kohtaan. Tuloksissa ilmeni, että varsinkin saamelaiset miespuoliset poronhoitajat kokevat ahdistusta, masennusta ja työperäistä stressiä enemmän kuin tutkimuksen vertailuryhmän vastaajat.

EU:n rahoittamassa RENMAN-hankkeessa tehtiin vuosina 2001–2004 tutkimusta kestäväen poronhoidon mahdollisuuksista ja haasteista Euroopan pohjoisilla alueilla. Hankkeessa keskityttiin poronhoidon keskeisinä kysymyksinä elinkeinon kestävyyyteen ja elinkelpoisuuteen tulevaisuudessa. Poronhoitajat osallistettiin tutkimuksen tekoon, jolloin saatiin esille heidän omat näkemyksensä asioista. Hankkeen aikana julkaistiin useampia julkaisuja pohjautuen muun muassa järjestettyjen työpajojen lopputuloksiin (ks. esim. Hukkinen ym. 2002; Hukkinen ym. 2003; Magga 2003). Yksi raporteista (Hukkinen ym. 2002) käsittelee poronhoidon ongelmia, ratkaisumahdollisuuksia ja tutkimustarpeita. Siinä käydään läpi poronhoidon hallinnollisia, institutionaalisia sekä elinkeinon jatkuvuuteen liittyviä kysymyksiä.

3.2 Poronhoidon nykytilanne

Poronhoito on joutunut viimeisten vuosikymmenien aikana sopeutumaan sekä yhteiskunnallisiin, ympäristöllisiin että kulttuurisiin muutoksiin. Muutosten myötä poronhoitajien on pitänyt ponnistella jatkuvasti oman

elinkeinonsa elinkelpoisuuden eteen. Poronhoitoon vaikuttavat lukuisat maankäyttötavat ja ympäristöongelmat, joiden yhteisvaikutus on yksittäisiä toimenpiteitä tai ongelmia vaikeampi, ja jotka kumuloituessaan voivat aiheuttaa elinkeinolle merkittävää haittaa (ks. esim. Hukkinen ym. 2002, 25; Magga 2003, 63). Poronhoito on vielä paljolti luontosidonnaista, jolloin sitä säätelevät muun muassa laidunmaiden kunto ja määrä, talven sääolosuhteet sekä petoeläimet.

Perinteiseen poronhoitomalliin on tullut vuosikymmenien saatossa uusia piirteitä. Poronhoitajista on tullut luontaiselinkeinon harjoittajien sijasta yrittäjiä, jotka ovat muiden yrittäjien tapaan sidottuja taloudelliseen vastuuseen ja toimivat markkinataloudessa. Poronhoidon modernisointi on tuonut mukanaan taloudellisia kustannuksia ja investointeja (mm. moottorikelkka ja mönkijä), jotka ovat etenkin nuorille aloitteleville poronhoitajille suuria. Maija-Liisa Eskelisen (2006, 209) mukaan porotalouden yhtenä ongelmana on sen marginaalinen merkitys tehokkaissa talouksissa. Samalla porotalouden legitimaatio elinkeinona oikeuksineen on kyseenalaistettu.

Poroelinkeino on rakenteeltaan monimutkainen, mitä kuvaa se, että elinkeinolla saavutetut tulot ovat osa luontaisaloutta, mutta menot ovat rahataloutta (Hukkinen ym. 2002, 21; ks. myös Heikkilä 2000; 2003). Porotalousyrittäjäyys ei aina riitä toimeentulon lähteeksi, mikä tarkoittaa, että poronhoidon lisäksi tarvittaisiin muita mahdollisuuksia toimeentulon kartuttamiseen. Tämä on usein etenkin syrjäseuduilla asuville poronhoitajille ongelma, sillä muita työmahdollisuuksia ei ole. Toisaalta liian suureen rooliin kasvavien sivuelinkeinojen haittana on poronhoitajien vastaavasti vähenevä panos yhteisöllisiin poronhoitotöihin (Hukkinen ym. 2003, 34).

Yhteiskunnan ja itse elinkeinon muutoksista huolimatta poronhoito on edelleen hyvin perinteinen elinkeino, jonka valitsevat ovat usein lähtöisin poronhoitajaperheestä tai -suvusta. Poronhoitoa voidaankin kuvailla kulttuuriseksi, elämäntavalliseksi sekä yhteisölliseksi elinkeinoksi. Poronhoitoon liittyy esimerkiksi paljon tärkeitä kulttuurisia ja esteettisiä arvoja, jotka ovat vaikeasti määriteltävissä (ks. Hukkinen ym. 2002, 29). Sitä ei voi tarkastella ainoastaan taloudellisten ja elinkeinollisten kriteerien valossa.

Poronhoidossa on pidemmällä aikavälillä ollut sekä yksilöllisyyttä että yhteisöllisyyttä. Työn toteuttamisessa, esimerkiksi erotuksissa ja ettotoisissa, tarvitaan yhteisöllistä työpanosta. Porot laiduntavat vapaasti, jolloin laitumet ovat yhteisiä. Tämän lisäksi poronhoitotyötä tehdään käyttäen hyödyksi vahvaa sosiaalista verkostoa. Poronhoidon yhteisöllisyys on kuitenkin haastettuna nykyisessä markkinatalouteen sidotussa poronhoitomallissa, joka korostaa yksilöllisyyttä, yrittäjyyttä ja tuottavuuden nostamista. Eläinperusteinen tukijärjestelmä rohkaisee poronomistamisen ja samalla porokarjojen keskittämiseen ja siten pienenevään poronomistajien määrään sekä yhteisöllisyyden heikkenemiseen. Poronhoidon yhteiset työt edellyttävät kuitenkin riittävää määrää työntekijöitä elinkeinon teknistymisestä huolimatta. (Hukkinen ym. 2003, 17, 23.)

Viime vuosikymmenenä lisääntyneiden petovahinkojen seuraukset poronhoidolle ovat monitahoiset. Suurin osa pedon tappamista poroista on vassoja, jotka pedot tappavat kesäaikaan. Suuri vasahävikki alentaa syksyllä teuraaksi menevien vassojen määrää. Todellisista petovahingoista löydetään kuitenkin vain noin viidennes suurimmaksi osaksi sen vuoksi, ettei kesäaikaan tapettuja vassoja löydetä. Lisääntyvä petokanta ja petovahingot alentavat poronhoidon tuottavuutta, sillä porojen menetys vaikuttaa porokarjan rakenteeseen heikentävästi. Vasahävikillä on suora seuraus karjan uudistumisen mahdollisuuksiin, kun vassojen määrän pienentyessä myös heikommat yksilöt on jätettävä turvaamaan syntyvyyttä, ja karjan laatu heikkenee. Pitkäjänteinen, miessukupolvia kestänyt porokarjan jalostustyö on monin paikoin mennyt hukkaan. Lisäksi petojen seurauksena on hoitokustannusten kasvaminen porojen valvonnan ja paimennuksen tarpeen lisääntyessä. Petojen vuoksi osassa petovahinkoalueista maankäyttö heikkenee, sillä joitakin alueita ei voida käyttää enää lainkaan. (Kainulainen 2011, 42–48.)

Pahimmilla petovahinkoalueilla pelkkä korvausjärjestelmän parantaminen ei auta poronhoitoa elinkeinona, eikä turvaa sen jatkuvuutta, kun poromäärät vähenevät merkittävästi. Korvaukset ovat kertaluonteisia, kun taas jatkuvasti pienenevä ja laadultaan heikkenevä porokarja murentaa toimeentuloa pysyvästi. Epävarmuutta tulevaisuutta kohtaan aiheuttavatkin

sekä petokantojen vahvistuminen ja leviäminen että kykenemättömyys itse vaikuttaa asiaan. Petovahingot aiheuttavat elinkeinon kannattavuuden heikkenemistä ja samalla kustannusten nousua. Kun on laskettu porotalouden yrittäjätuloja poronhoitoalueella, paremmilla kannattavuusalueilla saatetaan saada jopa yli kaksinkertainen korvaus omalle työlle ja pääomalle kuin heikommilla alueilla. (Mt., 2011, 48, 77.)

Nykyinen poronhoidon tila erityisesti eteläisissä ja itäisissä paliskunnissa aiheuttaa monia seurauksia. Kysymys ei ole vain taloudellisista vaikutuksista, vaan myös henkisistä ja psyykkisistä vaikeuksista. Tilanne tuottaa huolta ja epävarmuutta tulevaisuutta kohtaan (Kainulainen 2011, 63). Psykososiaalisia seurauksia voivat olla muun muassa voimattomuuden tunne, epäluottamus, stressi, konfliktit, sairaudet ja tragediat, poronhoidosta luopuminen ja jatkamishalukkuuden väheneminen (Danell 2010, Kainulaisen 2011, 48 mukaan). Vaihtoehtona olisi poronhoidosta, eli omasta työstä elinkeinona luopuminen ja uuden toimeentulon etsiminen, muutto toiselle paikkakunnalle, kouluttautuminen uudelleen tai työttömyys. Petotilanteen vuoksi nuorten jatkamishalukkuus elinkeinossa ja toisaalta yleinen investointihalukkuus poronhoitoon voivat laskea. Tilanne vaikuttaa myös poronhoitajien elämänhallinnan tunteeseen ja heijastuu heidän perheittensä arjesta selviytymiseen.

Toisaalta poronhoitajat ovat kasvaneet kiinni poronhoitoon usein suvun traditiona, elinkeinollisena kulttuurina ja elämäntapana. Se voi merkitä, että luopumista ei ole mitenkään yksinkertaista tehdä tai sitä ei pystytä toteuttamaan erilaisten sidosten vuoksi. Irtautuminen vaatii oman ammatin ja elämäntavan sekä useissa tapauksissa elämänpiirin ja arkipäivän sosiaalisten verkostojen menettämistä, eli kokonaisvaltaista elämäntilanteen muutosta. Siksi poronhoitajat odottavat jonkin elinkeinon jatkamisen mahdollistavan ratkaisun tapahtuvan. Omasta elämästä on vaikea lähteä pois, ja samalla pyritään luottamaan siihen, että valtiovalta tulee petotilanteen linjauksillaan apuun turvaten perustuslain mukaisen elinkeinon vapauden ja omaisuuden suojan heille. Mikäli toivottua ratkaisua elinkeinon tilanteeseen ei tule, vaihtoehtona voi olla vähittäinen taloudellisen, sosiaalisen ja henkisen tilanteen kurjistuminen ja kokonaisvaltaiseen kriisiin ajautuminen.

4. Kriisiapu ja psykososiaaliset palvelut

Selvityksen lähtökohtana ovat poronhoitajia petovahinkojen myötä kohdannut kriisitilanne ja sen nostamat avuntarpeet, jolloin on olennaista pohtia sekä kriisityön luonnetta palvelujärjestelmässä että viranomaisilla olevia valmiuksia vastata sitä vaativiin tilanteisiin. Kunnille suunnatun oppaan *”Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki ja palvelut”* (2009, 16) mukaan traumaattisessa tilanteessa annettava psykososiaalinen tuki ja palvelut sisältävät monimuotoisen sosiaalityön ja palvelut psyykkisen ensiavun rinnalla. Vaikeassa elämäntilanteessa on tärkeää turvata elämisen fyysiset, materiaaliset sekä psykososiaaliset edellytykset. Perusturvan järjestämisen taustalla on ymmärrys siitä, että usein psyykkinen kuormitus on yhteydessä aineellisiin menetyksiin sekä muutoksiin ja ylipäänsä käytännön elämän haasteisiin.

Tuula Hynninen ja Maila Upanne (2006, 3, 16) ovat tutkineet kuntien akuutin kriisityön nykytilaa ja kehittämistä vuosina 2002 ja 2005. Ensimmäiset kriisiryhvät on perustettu joihinkin kuntiin jo 1980-luvun lopulla. Tutkimuksessa todettiin, että 75 prosentissa kyselyyn vastanneista kunnista toimi oma kriisiapuryhmä ja 14 prosentissa se ostettiin palveluna. Kokonaisuudessaan 89 prosentissa kunnista psykososiaalinen kriisityö oli siis organisoitu. Kriisityö on siten kunnissa pääosin virallista ja hallinnollisesti vahvistettua toimintaa, josta vastaavat koulutetut sosiaali- ja terveysalan työntekijät yhteistyössä muiden asiantuntijoiden kanssa. Maassamme on siten viranomaiskriisiryhmiä verkosto, joka on kansainvälisestikin katsottuna ainutlaatuinen ja kattava. Ongelmana on niiden toiminnan suhteellisen kapea ymmärtäminen vain akuutteihin, äkillisiin tilanteisiin reagoivina. Ne voisivat rakentaa ammattien välistä turvaverkkoa myös monitahoisemmissa elämän kasautuvissa kriiseissä.

Psykososiaalisen avun tarve (Granfelt 1993) voi usein johtua myös muusta kuin onnettomuuden tai yhtäkkisen menetyksen tuottamasta äkillisestä traumaattisesta tilanteesta. Epäsuotuisten elämänolosuhteiden

kasautuminen tuottaa vastaavia tarpeita. Taloudellisen tilanteen huononeminen esimerkiksi työpaikan menettämisen tai elinkeinon tulojen romahtamisen vuoksi voi johtaa ihmisen kumuloituvaan elämän kriisiin. Tällöin kriisitalanne sekä siinä tarvittava tuki ja palvelut tulisi ymmärtää laajemmin kuin perinteisenä kriisiapuna, jota annetaan akuutin onnettomuuden sattuessa. Erilaisia lisätukimuotoja on vaadittu ja kehitetty muun muassa yritysten saneeraustilanteissa tai ylivelkaantumisen kysymyksissä. Poronhoidon kriisiytyminen on vastaavanlainen elämäntilanne, mihin kriisiapua voitaisiin kehittää soveltaen sitä kohderyhmän erityisten tarpeiden mukaisesti.

Psykososiaalisten palveluiden järjestämisessä voi kuntien lisäksi olla muita toimijoita. Peruspalvelujen tuottaminen on kuntien vastuulla, mutta nykyään etenkin Lapissa kuntien tiukentuva talous on johtanut tilanteeseen, jossa sosiaali- ja terveysjärjestöjen rooli hyvinvointipalvelujen tukemisessa on yhä merkittävämpi (Martin & Palmgren 2007, 10). Lisääntyvää huomiota onkin kiinnitetty järjestöjen rooliin ja mahdollisuuksiin harvaanasuttujen seutujen ja syrjäkyläisten palveluiden turvaamisessa. Kuntakartoituksen (mt.) mukaan kunnat toivoivat, että esimerkiksi mielenterveys- ja päihdetyössä järjestöt keskittyisivät tulevaisuudessa vertaistuki- ja tukihenkilötoimintaan. Kunnissa visioitiin, että järjestöyhteistyö lisääntyisi ja monipuolistuisi entisestään jatkossa. Järjestöyhteistyössä toivottiin erityisesti jatkuvuutta järjestöjen ja hankkeiden toimintaan. (Mt., 19, 25, 62.)

Vaikka järjestöjen vapaaehtoistyölle asetetaan paljon odotuksia etenkin reuna-alueiden asukkaiden psykososiaalisessa tukemisessa ja arkisten palveluiden järjestämisessä, niin niidenkin toiminnalla on omat rajoitteensa. Tiina Laitisen ja Pirjo Oinaan keväällä 2012 ilmestyneen tutkimuksen *”Arjen turvaa kylissä. Tutkimus vapaaehtoistoiminnan ehdoista ja mahdollisuuksista sivukylissä”* mukaan harvaanasutuilla alueilla toimivilla järjestöillä on usein samankaltaisia haasteita, minkä kanssa kunnat kamppailevat palveluita järjestäessään. Haasteita ovat esimerkiksi järjestötoimijoiden ikääntyminen, väestön ja siten toimintaan osallistuvien väheneminen sekä pitkät välimatkat. (Mt., 89.) Lisäksi haasteena on vapaaehtoistoiminnan perustuminen omaehtoisuuteen, mikä voi heikentää järjestöjen toimintojen

jatkuvuutta (Martin & Palmgren 2007, 62). Järjestöt luovat osaltaan avun ja tuen potentiaalia, mutta eivät voi, eikä niiden ole tarkoituskaan korvata julkisen järjestelmän palveluita.

Laitisen ja Oinaan (2012, 46–47) tutkimuksen mukaan kylien asukkaat pitivät tärkeimpänä avun ja tuen lähteenä ensisijaisesti lähipiiriään eli perhettä, sukulaisia, ystäviä ja naapureita. Seuraavaksi tärkeimpiä olivat rahalliset etuudet ja työyhteisö. Pienissä kylissä ja harvaanasutuilla syrjäseuduilla turvaudutaan edelleen lähipiiriin, johon luetaan mukaan kyläläiset. Tulosten perusteella harvaanasutuilla kylillä muiden kuin julkisten palveluiden merkitys on huomattava (mt., 51). Nykyään onkin tarkoituksenmukaista vahvistaa kylien yhteisöllisyyttä ja mahdollisuuksia toimia avun ja tuen lähteinä, kun julkiset palvelut keskittyvät kauemmas keskuksiin. Tässä myös järjestöjen ja yhdistysten rooli yhteisöllisyyden ja avun tuottajina korostuu.

Lähipiiriin, kuten perheeseen tai naapureihin tukeutuminen vaikeuksien keskellä on luonnollista ja usein nopein keino purkaa omaa tilannetta. Lähellä olevat ihmiset myös tuntevat poronhoitajien erityistilanteet ja -tarpeet parhaiten. Ongelmien kasautuessa heidän kestokykynsä saattaa kuitenkin joutua liian lujille. Poronhoidon kriisiytyessä paliskunnan alueella lähipiiri on ehkä osallisena samoissa vaikeuksissa, jolloin yhteisön vertaistuki ei jaksa kantaa riittävästi. Päinvastoin voidaan tarvita yksilö- tai perhekoh- taista laajempaa, yhteisöllisesti kohdentuvaa apu- ja tukiverkkoa. On myös tilanteita, joissa sukulaisuuteen tai vapaaehtoisuuteen perustuvan tuen ei koeta riittävän, vaan tarvitaan ammattilaisten tukea – niin konkreettista, taloudellista kuin psykososiaalistakin tukea. Psykososiaalisessa tuessa olisi tärkeä kehittää myös perinteistä yksilöauttamista laaja-alaisempaa ryhmä- ja yhteisökohtaista orientaatiota.

5. Petovahinkojen vaikutukset

Tässä luvussa käsitellään haastateltujen poronhoitajien näkemyksiä siitä, miten petovahingot vaikuttavat elinkeinon asemaan, poronhoitotyöhön ja heidän elämäänsä. Luku on jaettu petotilanteen vaikutuksiin elinkeinoon ja toimeentuloon, sosiaaliseen ja henkiseen elämään sekä elämänhallintaan.

5.1 Poronhoitajien näkemykset elinkeinon asemasta ja petotilanteesta

Selvityksessä lähtökohtana poronhoitajien avuntarpeen arvioinnille ovat elinkeinon kohtaamat vaikeudet ja haasteet, jotka vaikuttavat heidän toimeentuloonsa ja hyvinvointiinsa. Haastatteluissa oltiin yhtä mieltä siitä, että kaikissa kohdepaliskunnissa porotalouden merkittävämpiä ongelmia ovat suurpetojen aiheuttamat vahingot. Näkemyksissä korostui, että poronhoito elinkeinona on ahtaalla, mikä vaikuttaa kokonaisuutena sen harjoittamiseen. Haastateltavien mukaan nykyisellä petotilanteella on suuri merkitys poronhoidon tulevaisuudelle. Varsinkin peto-ongelmien jatkuminen voi olla ratkaisevaa elinkeinon jatkuvuudelle ja elinvoimaisuudelle.

”Haasteet, no kyllä tuo petopolitiikka suurin haaste tällä hetkellä. Tuotanto ku menee tuonne iha sivu suun, niin ei siitä jää meille mitään. Ei se, jos sää toisesta paikasta yrität saaha pelimerkkiä, ku kaikki paat sinne, ja pedot tullee ja syö, niin ei siinä paljon mielenkiintoa oo.”

”... voi sanoa, että sillä alkaa olla ratkaseva merkitys...”

Poronhoitajat kokevat nykyisen poronhoidon tilan kohtuuttomana. Vallitseva petotilanne on elinkeinon kannalta kestävä, ja siihen pitäisi löytää pikaisesti ratkaisu. Haastateltavat kertovat, että poronhoitoalueella

on aina ollut petoja, ja niiden kanssa on pystytty elämään. He eivät sinänsä vastusta petoja alueella, mutta elinkeinon kannalta niiden määrää on voitava pitää kohtuullisena. Viime vuosien aikana tilanne on kuitenkin pahentunut merkittävästi.

”Joo. No, kyllä se tavallaan on muuttunut (työnkuva). Pedothan on kuulunu aina paliskuntaan, missä minä olen ollu. Se on ollu siitä lähtien, kun mie oon siinä ollu, niin on ollut petoja, mutta ne määrät on ollu pieniä ja ne on tavallaan kuulunu sinne. Ei ole niinkö tullu semmosia isoja hävikkejä. Mutta taas, nykyvuosina, mitä on ollu, niin hävikit on nousseet tommosella reilusti yli viittäkytprosenttia, on koko petohävikki, mitä ne tekkee porojen keskuudessa, vasahävikkiä, on myös raavaitten porojen hävikkiä.”

Kohtuuttomaksi tilanteen tekee se, että poronhoitajat kokevat, ettei muu yhteiskunta ymmärrä petotilannetta poronhoidon kannalta, vaan petojen suojeleminen on ajanut poronhoidon ohi arvostuksessa. Tätä poronhoitajien on vaikea ymmärtää ja hyväksyä. Vastakkain ovat tavallaan petojen ja työtään tekevien ihmisten arvo yhteiskunnassa. Kun vaakakuppi kääntyy petojen eduksi, se nähdään epäoikeudenmukaisena. Koetaan, että oman elinkeinon puolesta on myös oikeus puolustautua.

Haastatteluiden tuloksin nousee yhteiskunnallinen kysymys siitä, onko petojen suojeleminen menossa nykyisellään työn ja elinkeinon suojelun yli. Kuitenkin perustuslain mukaan ihmisten perusoikeuksiin kuuluu oikeus ”hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla” ja ”julkisen vallan on huolehdittava työvoiman suojelusta” (18§). Lisäksi maassamme ihmisten perusoikeuksiin kuuluu säädös, jonka mukaan ”jokaisen omaisuus on turvattu” (15§). Poroelinkeinolla ei kuitenkaan pystytäkään enää hankkimaan toimeentuloa petoalueilla, eikä poronhoitajilla ole näillä alueilla omaisuutensa suojaa. Tilanne koetaan epäoikeudenmukaisena ja ihmisten yhdenvertaisia oikeuksia loukkaavana.

”Joo, mä en hyväksy sitä, että meiltä viedään ammatti ja toimeentulo ihan vain sen takia, että on päätetty, että petoja suojellaan. Se on minusta väärin.”

”... ainaki niinku poroelinkeinon puolesta pedoista johtuvia ... pyritty vaikuttamaan, mutta tällä hetkellä se lopputulos on se, että kuitenkin lait on tehty poromiehiä vastaan tavallaan, ja se pedon suojelu on noussut ykkösasiaksi kaikkialla muualla paitsi poromiesten keskuudessa. Se on niinku mennä just väärin päin, mitä on ajateltu.”

”No emmiä nää muuten, ku poronlihallaan sais hyvän hinnan, mutta ku sitä ei oo sitä lihhaa mitä tuottaa, ku ne mennee petojen suihin ne porot sitten, että se tavallaan sitten on sieltä omasta lompakosta pois se. Että kyllä nyt saapi sanoo, että varroin pittää investointeja tehdä, niin ku aina tuleville vuosille, ku ei sitä oikein tiiä, että tullee ko sieltä poroista rahaa olemassaankaan sitten.”

Elinkeinon marginaalisuus tulee haastatteluissa näkyviin siinä, että poronhoitajien mielestä elinkeinoa ei ymmärretä riittävästi, eikä sen haasteita ole pyritty riittävällä tavalla ratkaisemaan. Haastateltavat kokevat, että poronhoitoa ei pidetä muun yhteiskunnan ja päättäjien taholta tarpeeksi merkittävänä elinkeinona, jotta sen jatkuvuus haluttaisiin turvata. Poronhoitajien luottamus hallintoon ja päätöksentekijöihin on koetuksella. Suurpetoihin liittyvät asiat ovat poliittisesti vaikeita, eikä petovahinkojen aiheuttamien ongelmien ratkaisemiseen ole haastateltavien mukaan löytynyt tarpeeksi poliittista tahtoa. Petotilanne kärjistyy siihen, että valtio suojelee petoja, ja yksittäiset poronhoitajat perheineen maksavat suojelun omaisuudellaan ja tulotasonsa murenemisella.

5.2 Vaikutukset toimeentuloon

Petovahinkojen vaikutukset poronhoitajien talouteen ja toimeentuloon ovat näkyvimpiä. Vahingot näkyvät ensin teurastulojen putoamisena. Samaa aikaan kun teurastulot pienenevät, porojen hoitokulut kasvavat, sillä paimennustarve lisääntyy petojen vuoksi sekä niiden tappamien porojen etsiminen maastosta lisää työn määrää. Lisäksi nykyään poronhoidossa käytetään apuna paljon tekniikkaa, mikä kasvattaa kustannuksia.

Petotilanne vaikuttaakin olennaisesti porotalouden tuottavuuteen ja kannattavuuteen. Porotalouden tuottavuus liittyy teurasmäärien ohella keskeisesti myös poroelon jalostamiseen. Poromäärän vähentyessä myös heikot vaatimet joudutaan jättämään karjan lisääntymistä turvaamaan, mikä tekee vuosikymmenten jalostustyön vähitellen tyhjäksi. Haastattelujen mukaan poronhoito ei tällaisena ole kannattavaa, eikä nykyinen korvausjärjestelmä riitä korvaamaan petojen aiheuttamia monitasoisia seurauksia poronhoidolle. Korvaukset eivät kata sitä, että porokarjan määrä vähenee ja myös laatu heikkenee ajan myötä.

”Kyllähän se (petotilanne) on vaikuttanut, kyllä, kun teurasmäärät pienenee, vaadinmäärät pienenee. Joudut leikkaamaan kaikki naarasvasat eloon. Olkoon se minkälainen rupukka tahansa, jolla ei käytännössä ole elonpäiviä luotukaan, niin joudut laskemaan tuonne ja leikkaamaan eloon, vaikka ne olis ihan puhtaita teuraita. Johan tuo on nähty monena vuonna. Totta kai se tuotto laskee ja sitten, ku semmoset rupukat joutuu leikkaamaan eloon, niin nehan kuolee ihan hyötyhyviään tuonne mettään.”

Haastateltavat pitävät lihan tuottajahintaa ja kysyntää tällä hetkellä hyvänä. Ongelmana onkin se, ettei heillä ole, mitä myydä. Poronhoitajien tulotaso on alentunut pelkästään jo tämän takia. Heidän mukaansa suurimpana syynä porotalouden tulojen romahtamiseen ovat petojen aiheuttamat vahingot. Poronhoidon kannattavuus nykyisessä tilanteessa koetaan heikoksi, ja joidenkin vastaajien arvion perusteella jopa täysin nollaksi. Poronhoitajat saavatkin haastatteluiden mukaan noin puolet tuloista korvauksista ja tuesta. Korvaukset auttavat kertaluonteisesti, mutta ne eivät tue elinkeinon mahdollisuuksia jatkua. Tällä hetkellä poronhoito on osassa paliskunnista hyvin riippuvainen korvauksista.

”Poronlihallehan kyllä menekkiä ois ja mukava ois kauppaa tehdä kyllä ainakin siinä mielessä. Ois mitä myydä, vaan pittää sanoa, että ei oo mitä myydä.”

”Tällä seudulla ei voi ellää porotaloudella. Se on kylmästi tosiasia. Nuo pedot täytyy saada vähemmäksi.”

Riippuvuus petokorvauksista on haastateltavien mukaan erittäin huono asia poronhoidon elinkeinolliselle kehitykselle. Petotilanne ja petovahingoista maksettavat korvaukset vääristävät porotalouden tulorakenteen, sillä poronhoito perustuu elinkeinona lihantuotantoon. Nyt korvataan porokarjan hävikkiä, mikä kuitenkin pitemmällä tähtäimellä ei mahdollista lihantuotantotuloja. Korvaukset eivät siten ratkaise varsinaista ongelmaa. Kuitenkin ne koetaan tärkeiksi erityisesti vaikeiden vuosien aikana.

Petovahinkokorvausten saaminen edellyttää petojen tappamien porojen löytymistä maastosta, mikä aiheuttaa haastatteluiden mukaan lisäkustannuksia. Petokorvaukset maksetaan vain löydetystä poroista, ja merkittävä ongelma onkin, että vain pieni osa petojen tappamista poroista löydetään. On myös tavallista, että petokorvaukset tulevat maksuun usein vasta vuoden tai kahden päästä. Kuluvana vuonna on lisäksi ollut uhkana korvausten leikkaaminen myös löydettyjen pedon tappamien porojen osalta valtion budjettiin varattujen määrärahojen alimitoituksen vuoksi. Epävarmuus tuloista vaikuttaa yleisesti poronhoitajien elämään sekä uusien investointien ja hankintojen tekemiseen. Pahimpia menetyksiä kohdanneilla on vaikeuksia maksaa elinkeinon vuoksi otettuja lainoja.

”Petokorvaukset on kutakuinkin nytten hyvällä mallilla, ku ne vaan tulis ne rahat. Ja sehän se on aina vaan se ongelma se löytäminen niiden raatojen, että saapi sen korvauksen.”

”Eli tulotaso on pienentynyt pelkästään johtuen siitä, ettei ole enää mitään myy. Ja se vaikuttaa samalla sillo perheessä, jos on vähemmän rahaa, niin silloin on vähemmän mahdollisuutta suorittaa hankintoja ja elää niin sanottua normaalia nykypäivän elämää.”

Porotalouden heikkenevä tulotaso tarkoittaa monille myös sivutoimeentulon hankkimista. Haastattelujen mukaan etenkin porotalouteen liittyvät

sivutoimet ovat hyvä lisä poronhoitajille. Toisaalta muut sivutoimet voivat vaikeuttaa osallistumista poronhoitotöihin. Sivutöiden saaminen voi olla myös vaikeaa harvaan asutuilla seuduilla, joissa on samaan aikaan korkeaa työttömyyttä.

Tulojen turvaamiseksi petotilanteen vuoksi porojen tarhaus ja kotiruokinta ovat yleistyneet. Tällä on kaksinaisia vaikutuksia, sillä yhtäältä tarhaus ja kotiruokinta sitovat poronhoitajaa enemmän ja tuovat lisää kustannuksia. Toisaalta porojen seuraaminen luonnossa ja kuolleiden porojen etsiminen vähenevät, ja siltä osin tarhaus vähentää poronhoitajien kuormitusta ja etsintään kuluvia kustannuksia.

”Kyllähän se isoin syy on, että pedot tappaa tuolla, niin niitä ei kannata pitää siellä. Häviävät sinne, ja ne on helpompi pitää kontrollissa tuossa ruokinnassa.”

”Onhan se, että talven aikana tarvii vähemmän ajaa nykyjään, ku porot tarhassa, niin se on lähinnä kotiruokintaa ja muut. Se kevättalvi on helppottunut, ku ei tarvi niitä ajaa ja vahata selkosilla, niitä poroja.”

Tarhaus vaatii kuitenkin poronhoitajia huolehtimaan päivittäin karjansa hoidosta ja ostamaan kallista rehua, jolloin työtunnit ja kustannukset kasvavat. He kertovat myös, että porot eivät voi ihmisen hoidossa tarhassa yhtä hyvin kuin vapaina luonnossa. Porot ovat perusluonnoltaan villejä metsäeläimiä, ja niiden hyvinvointi heikkenee keino-olosuhteissa.

5.3 Vaikutukset sosiaalisesti ja henkisesti

Petovahingot ovat ehkä helpoiten nähtävissä ja käsiteltävissä taloudellisina ongelmina, mutta niillä on myös moninaisia muita vaikutuksia. Taloustilanne itsessään aiheuttaa haastateltavien mukaan elämään epävarmuutta ja suoranaista pahoinvointia. Se vaikuttaa olennaisesti poronhoitajien psyykkiseen kuormitukseen.

”No henkinen puoli on justiinsa tämä petojen aiheuttama epävarmuus, että miten käy, että onko säilyvä porot. Ja miten, ku ei tuu rahaa, ja sitten, jos petokorvaukset venyy ja venyy, ja lainat ja muut maksut kiertää ajallaan. Nythän yhtenä vuonna se siirty melkein vuodella se maksu. Niin sehän heti tekee, kun ei ole varmuutta, että millon saapi, niin se tekee henkistä pahoinvointia, kun raha tulee myöhässä.”

Haastattelujen mukaan nykyinen tilanne aiheuttaa poronhoitajille henkistä painetta, mikä voi ilmetä erilaisena väsymyksenä, kuten henkisenä jaksamattomuutena ja työhön liittyvänä uupumuksena. Vaikka poronhoito on muuttunut vuosikymmenten aikana tekniikan käyttöönoton johdosta fyysisesti helpommaksi, sen henkinen kuormittavuus on lisääntynyt. Haastattelujen mukaan tilanne näkyy poronhoitajien keskuudessa turhautumisena, ärtyneisyytenä ja jopa välinpitämättömyytenä.

”No tuota, ei se ole sen helpommaksi mennyt taikka vaikeammaksi mennyt, mutta tämä henkinen paine on varmasti tullunna. Tulee tietynlaista väsymystä, henkistä väsymystä ja uupumusta, mutta sehän tulee kaikesta muista, vaan ei periaatteessa niistä poroista. Poro on tietynlainen välisäntä siinä. Että se tulee yhteiskunnan puolelta se, että poro syyllistetään siinä. Että onko se poro syyllinen siinä, jos poromies voi huonosti. Eihän se periaatteessa viaton eläin voi olla syyllinen siihen, vaan se jostain muualta tulee se paine.”

”Osa stressaantuu kovastikin siitä hommasta. Siinähan se ärtyneisyys näkyy.”

Petotilanne on vaikuttanut myös poronhoitajien ajankäyttöön. Haastattelut kertovat, että työhön tarvittava aika on lisääntynyt petojen myötä, ja työ on muuttunut jopa ympärivuorokautiseksi. Poroja on paimennettava petojen liikkumisen mukaan ja etsittävä niiden tappamia raatoja korvausten saamiseksi. Liikkeelle on lähdettävä heti tilanteen mukaan. Etenkin päätoimiset poronhoitajat kokevat, että he joutuvat olemaan koko ajan valmiustilassa, ja näin ollen vapaa-aika on rajoittunut. Lisänsä työmäärän

kasvuun tuovat myös porojen ajaminen pois talojen pihoilta, kun asutus levittäytyy laajemmalle ja porolaitumet pirstoutuvat.

Poronhoitotyöt ovat perinteisesti jaksottuneet vuodenajan mukaan, mutta nykyään vapaammat ajat ovat vähentyneet. Työ on muuttunut ympärivuotiseksi, jolloin elinkeinon eri tehtäviä ei pysty jakamaan aikaisemmin totutun vuoden kierron pohjalta. Se merkitsee töiden ruuhkautumista ja vapaa-ajan kaventumista.

”No täytyy sanoa, että se alkuperäinen porotalouden muoto on muuttunut. Ku aikoinaan oli teuraita ja porot eroteltiin syksyisin isoissa tokissa, ja sitten oli sitä loppoaikaa poromiehillä. Mutta nytten ku tämä petohomma on tullu, niin kyllä työllistää niin sanotusti koko ajan.”

”Niin se pitää olla koko ajan hermolla ja lähtövalmiudessa melkeinpä aina. Saapi sanna, että ku alkaa tulla vihjeitä, että nyt on peto sinne selkosille tullu, niin sinnepä on lähdeittävä katselemaan. Ei niitä petovahinkoja muutkaa paljon, jos ne poromiehet ei itse katsele.”

Työn muuttuneen luonteen vuoksi poronhoitajilla on vaikeuksia suunnitella tulevaa. Työaikataulujen ennakoinnin lisäksi myös teurassuunnittelu on käynyt lähes mahdottomaksi, kun myytäviä poroja ei hävikin vuoksi ole. Työn suunnittelun ohella myös vapaa-ajan etukäteissuunnittelu on muuttunut vaikeaksi, kun petotilanteen vuoksi työn ja vapaan erottaminen toisistaan on hankaloitunut.

Vapaa-ajan väheneminen vaikuttaa työn ulkopuoliseen elämään, kuten harrastuksiin, perheellisten poronhoitajien arkielämään sekä muiden töiden tekemiseen. Varsinkin perheen parissa vietetyn ajan väheneminen aiheuttaa syyllisyyttä siitä, ettei perheelle ole riittävästi aikaa. Poronhoitajat kertovatkin, että perheen yhteiset lomat tai matkat ovat tulleet työn päivystysluonteisuuden vuoksi mahdottomiksi. Jatkuva sidonnaisuus työhön kiristää myös perheenjäsenten keskinäisiä suhteita.

”Se on niinku haittaa siinä mielin, että kaikki ne väliajat, mikkä pitäs normaalisti pystyä toimimaan perheen kans tai tekemään muita töitä, niin ne pitää kuluttaa petojen perässä ja pyrkiä estämään tuhojen syntyminen.”

”No onhan se kyllä, harrastukset on jääny kokonaan, ei sitä jouda mitään harrastamaan.”

”No eipä oikein ole (kerennyt olla perheen kanssa) ja tulee semmosta syyllisyyttä, että ei oo pystynyt olemaan.”

Myös ulkopuolisesta yhteiskunnasta tulee poronhoitajia kohtaan voimakkaita paineita. Haastatteluissa kerrotaan, että vaikka he ovat tottuneet ympäristön kielteiseen asenteeseen poronhoitoa kohtaan, toistuva kielteisyyys vaikuttaa osaltaan poronhoitajien kokemaan paineeseen. Heille on muodostunut vahva kokemus siitä, ettei poronhoitoa ymmärretä elinkeinon ulkopuolella. Vaikka poroa hyödynnetään matkailun imagon luomisessa sekä eksoottisena pohjoisuuden symbolina, niin poronhoitajat kokevat, että lähiympäristössä ja päättäjien keskuudessa heihin elinkeinonharjoittajina saatetaan suhtautua nurjasti. He kohtaavat arvostelua ja syytöksiä.

Tilannetta pahentaa mediassa esiintyvä kielteinen uutisoiminen, joka synnyttää huonoa kuvaa poronhoidosta. Uutisoinneissa ovat esillä esimerkiksi paliskuntien ristiriidat, laiumien kuluminen, yksittäiset petojen tapot tai porokolarit. Sen sijaan elinkeinon myönteisiä puolia ja poronhoitajien sitoutumista työhönsä ei käsitellä. Nämä erilaiset ympäristön suhtautumiset vahvistavat poronhoitajien kokemuksia psykososiaalisista paineista ja elinkeinon heikosta arvostuksesta.

”Siellä (mediassa) on kyllä porohommasta keskusteltu niin paljon, että millon sitä ollaan rajaa siirtämässä ja millon mitäkin. Että en tiiä, että tiettyä epävarmuutta se on aina luonu, ja toisekseen semmosen huonon kuvan poronhoidosta. Että ei se julkisuuskaan mitään mieltä ylentävää ole. Siellä on millon mitäkin, aina jotaki semmosta ihmehommaa. Nämä petojen tapot ja muut, niin nämähän on kovastikin negatiivista julkisuutta.»

”Sehän on mitä tänä päivänä käydään, niin sehän on aika leimallista meidän ammattikuntaa kohtaan, ja suurimmaksi osaksi se tulee nimenomaan petokysymyksistä ja tästä korvausjärjestelmästä. Että sillä on hyvä niitata ihmisiä, mutta kyllä se niinku paineitahan se aiheuttaa täällä porukoissa. Siitähän ei pääse mihinkään, kun monethan ja niinku minäkin koen kohtuullisen aiheettomana sen...”

Poronhoitajat kokevat, että poronhoidon arvostus on viimeisen vuosikymmenen aikana vähentynyt. Tällä on vaikutuksensa sekä heidän omaan työhönsä että myös nuorten poronhoitajien halukkuuteen jatkaa elinkeinon piirissä. Arvostuksen puute voidaan kokea myös sosiaalisen tuen puutteena. Tämä saattaa johtaa siihen, etteivät poronhoitajat koe saavansa yhteiskunnan tukea elinkeinon kriisissä. Petotilanteen lisäksi muut poronhoidon haasteet supistavat poronhoidon tilaa, ja elinkeino joutuu yhä ahtaammalle.

”Eihän se ole arvostus nykyään korkealla, että ennemminki se on sitä sylkykuppia.”

”No, sanotaan, että silloin, ko mie olen alkanut poromieheksi, päätoimiseksi, ja se ehkä se ikä on tehnyt sen, että silloin kokenut, että sitä arvostetaan. Mutta tällä hetkellä viimisen kymmenen vuoden aikana se on ainaki tiedotusvälineiden ja lehtien myötä tuntunu, että sitä ei enää niin paljon arvostettais. Että se on supistunut paljon se arvostus.”

”No kyllä ne vaikeuttaa, ne tavallaan vaikeuttaa sitä poronhoitoa kaikin puolin, eli ne supistaa sitä, ympäristö supistuu sun päälle, tulee niin paljon rajoituksia, kieltoja tulee. Elikkä tavallaan poronhoito häviää viranomais-toiminnalle ja petojen määrälle, eli sitä poronhoitoa painetaan tosi alas.”

5.4 Vaikutukset keskinäisiin suhteisiin ja yhteisöllisyyteen

Haastateltavat kertovat, että petotilanteella on vaikutuksensa myös poronhoitajien väliin suhteisiin ja koko yhteisöön paliskunnissa sekä pienemmissä työyhteisöissä. Haastattelujen mukaan tilanteella voi olla osaksi yhteishenkeä lisäävä merkitys, kun uhka koetaan yhteisenä ja yhteistyötä vaativana. Selkeästi voimakkaammin se nähtiin kuitenkin yhteisöllisyyttä hajottavana. Paliskunnan alueella petovahingot kiristävät mielialoja ja vähentävät yhteishenkeä. Keskinäisten suhteiden heikentyminen aiheuttaa lisää stressiä ja henkistä väsymystä. Tällä keskinäisten suhteiden muutoksella on erityisen vahva merkitys, sillä poronhoito elinkeinona ja työnä rakentuu yhteisöllisyydelle.

”Se (petotilanteen vaikutus) on ollut kyllä kielteinen. Se on ollut niin kielteinen, että se on tulehduttanu koko paliskunnan.”

”On varmaan, että meillä on mennyt riitasemmaksi porukka, mitä ennen oli. Ei ole enää semmosta yksimielisyyttä.”

Esimerkiksi petovahingot vaikuttavat osaltaan poronhoitajien keskinäisiin suhteisiin, sillä petokorvaukset maksetaan vain löydettyjen poronraatojen perusteella, ja tämä voi aiheuttaa poronhoitajien keskuudessa epätasa-arvon tunnetta ja ristiriitoja. Haastatteluissa kerrottiin myös, että laskennallisen kadonneista vasoista paliskunnalle maksettavan vasahävikikorvauksen jakaminen osakkaiden kesken on aiheuttanut poronhoitajien keskuudessa ristiriitoja. Tilanteet ovat johtaneet jopa valituskierteisiin.

”Siitähän se johtuu, että se on se yhteishenki menny siinä, että kun tietyllä paliskunnan alueella alkaa olla petoja ja toisella ei oo, niin totta kai semmonen tietynlainen kateus tulee, että kun menee minun poro pedon suuhun, niin miksi se sinun poro ei mee. Sitten ja toisilta häviää huomattavasti enemmän ja toisilta ei häviä, niin totta kai se vaikuttaa. Se aiheuttaa semmosta närää. Semmosta pahaa verta.”

”Niin tai koko vasahävikkikorvaus, että periaatteessa se pitäis kuitenkin maksaa, vaikka pikkuvasasta ei makseta kesäajalta, kesäkuun ensimmäinen päivä ja oliko se marraskuun vai lokakuun viimeinen päivä (väliltä). Niin siittäähän on tullut tietynlainen valuvirhe, kun mehän alotetaan jo lokakuun alussa poronhoitotyöt. Ja sitten jos raatoja löytyy, niin sitä ei makseta vasta, kun marraskuun (lain mukaan joulukuun) alusta sille omistajalle. Niin sehän on ihan naurettava.”

”Mutta tällä, mikä tuli sitte tämä vasahävikkikorvaus, niin se on, se oli kyllä semmonen ei niin hyvä, että meillä ei ole päästy yksimielisyyteen palkisessa siitä, minkä verran jaetaan... Aina sitte jotaki siinä keksitään, niin joku tekasee valituksen, ja taas kestää toista vuotta, ko se käydään läpi. Ja aina sitä voidaan sitte valittaa. Meillä on nyt aika hyvin, aika paljon, jatkuvasti jotaki valituksia vetämässä.”

Tällä on luonnollisesti kielteinen vaikutus poronhoidon työyhteisöön, poronhoitajien välisiin suhteisiin ja yhteishenkeen. Sisäiset ristiriidat hajottavat paliskuntaa, jolloin sen sisälle voi syntyä keskenään erillisiä ryhmittymiä. Riidat ja erimielisyydet aiheuttavat lisää stressiä, ja poronhoidon ulkoisten paineiden lisäksi koetaan poronhoidon sisäistä painetta.

Poronhoidon yhteisöllisyyteen tuo paineita myös päätoimisesti ja sivutoimisesti poronhoitoa harjoittavien keskinäinen jännite. Haastatteluissa todettiin, että poronhoidossa tullaan tarvitsemaan aina päätoimisia poronhoitajia, sillä päätoimisuus sitoo paremmin elinkeinoon, ja sen kautta syntyy vastuunkantajia. Suhtautuminen sivutoimiin sekä sivutoimisiin poronhoitajiin on siten kahtalainen. Toisaalta kaikkia tarvitaan porotöissä ja elinkeinen jatkumisessa. Samanaikaiset sivutoimet voivat kuitenkin viedä poronhoidolta työntekijöitä. Tällöin työt kasaantuvat päätoimisesti poronhoitoa harjoittaville. Asetelma voidaan kokea epätasa-arvoiseksi.

”... jolla on porot metsässä, niin joutuvat hakeutumaan muihin töihin, koska eivät ole varmoja siitä, että onko tulevana vuonna enää poroja myytäväksi asti niin paljon, ko on ollu edellisenä vuonna ... johtuen petojen

kasvavasta määrästä... Ja taas se aiheuttaa, että ammattiporomiehet, niin joutuvat rahallisesti ja tulotasoltaan eri asemaan, mitä ne, jotka ovat muualla töissä ja harrastavat poronhoitoa..."

"Niin ne vaikuttaa... Siinä tulee vastakkainasettelua kaikin puolin ... ja näkökantaeroja siitä, miten poronhoitoa pitäis viedä eteenpäin."

"Kyllähän se on käytännössä se, että jokaisessa paliskunnassa täytyy olla puhtaasti päätoimisia poromiehiä ja joilla on periaatteessa ne pääkarjat. Mutta jos se menee ihan puhtaasti siihen, että se on pelkästään harrastepohjalla, että kaikki käyvät muualla töissä, niin se ei tule pidemmän päälle onnistumaan. Täytyy olla tietynlaisia semmosia vastuunkantajia ja niitä työmiehiä, joille se poro on elinkeino. Se tavallaan sitoo ihmisen siihen..."

Osa haastateltavista piti poronhoidon tulevaisuudelle kielteisenä sitä, että harrastepohjaisuus lisääntyisi poronhoidossa. Tällöin ajatellaan, että poronhoidon arvostus laskee, kun ammattimaisuus vähenee ja harrastemaisuus lisääntyy. Poronhoitoa ei pidettäisi vakavasti otettavana, toimeentulon tuovana elinkeinona.

5.5 Vaikutukset työn mielekkyyteen

Työn mielekkyys koostuu monista tekijöistä, jotka liittyvät niin yksilötasoiin kuin yhteisöllisiin tekijöihin. Yksilötasoisia tekijöitä ovat esimerkiksi suhtautuminen työhön, kokemus omista voimavaroista, työstä saatu palautte sekä myönteiset kokemukset. Yhteisöllisiä tekijöitä ovat muun muassa avoin ja myönteinen ilmapiiri sekä koettu arvostus. (Syväjärvi ym. 2012.)

Haastatteluissa tuli esiin, että hyvin monenlaiset tekijät haastavat työn mielekkyyden poronhoidossa. Erityisesti erottui se, että nykyinen petotilanne vaikuttaa olennaisesti poronhoitotyön mielekkyyteen. Haastateltavien mukaan poronhoito itsessään on mielekästä työtä ja juuri sitä työtä, jota he haluavat tehdä. Usein he kantavat työssään myös pitkään jatkunutta

sukunsa perintöä. Mielekkääksi sen tekee muun muassa mahdollisuus olla luonnossa ja työn mahdollistama vapaus ja itsenäisyys. Poronhoito koettiin työksi, jonka haastateltavat osaavat ja hallitsevat parhaiten. Tämä on yksi syy, jonka vuoksi poronhoidosta luopuminen on useimmille ajatuksena vieras, ja se myös motivoi jatkamaan poronhoitajana vaikeuksista huolimatta. Poronhoito koetaan samalla elämäntavaksi, jolloin se ei merkitse pelkästään työtä.

”Mielekästä se olis, vaikka olis vain yks elukka.”

”No motivoi se, että se on ollu ammattina koko elämän ja ei, sanotaan, ettei ole, ei omalla laillaan hallitse muita ammatteja. Eikä haluta lähteä suuren virran vietäväksi, vaan tekee sitä, minkä parhaiten osaa.”

”Vois sanoa, että hienona työnä, että kokee, että se on semmonen ... se on leivänantaja. Se on niin sanottu elämäntapa, että se niinkö se elämäntapa on siinä se koko homman ydin, mikä on.”

Haastateltavat toteavat, että petotilanne on kuitenkin vaikuttanut merkittävästi poronhoitoon ja erityisesti sen luonteeseen. Perinteinen poronhoito on muuttunut ja siihen tullut piirteitä, joita ei nähdä mielekkäinä. Petovahingot ovat muuttaneet työn kuvaa ja tuoneet uusia työtehtäviä. Nykyään poronhoitoon sisältyy haastateltavien mukaan paljon turhaa ja turhauttavaa työtä, kuten petojen ja kuolleiden porojen etsintää. Se on aikaa ja resursseja vievää ja on pois varsinaisesta poronhoidosta. Tilanne vaikuttaa myös työmotivaatioon.

”No nyt se näkyy siinä, että aikaa menee siihen sitte siihen tyhjäänpäiväseen tuolla ... jälkien seuraamiseen ja sun muuhun ... että kyllä sitä vois tehdä muutaki...”

”Mutta se tietysti se on muuttunut vuosien varrella, se on mennyt semmoiseksi kotona ruokkimiseksi ja petojen käyttäilyksi ja raatojen etinnäksi. Että

se ei semmosta varsinaista semmosta poronhoitotyötä ole, mitä se on ollut takavuosina 20–30 vuotta sitten, vaan sen luonne on muuttunut tässä vuosien varrella. Ja niinku tämä suoramyynti on tullu ja niin pois päin.”

”Ei juuri yhtään (lihan myyntiä), ei voi paljon sannoo, että siihen se on menny, että se on petojen ruokintaa, että ei tämä ole enää poronhoitoa.”

Petotilanteella on siten vaikutuksia siihen, että työtä ei enää välttämättä koeta mielekkääksi. Perinteiseen poronhoitoon ei ole useinkaan mahdollisuuksia keskittyä, vaan petotilanne vaatii poronhoitajien työpanosta yhä enenevässä määrin. Erityisesti tämä koskee poroisäntiä ja päätoimisesti poronhoidosta toimeentulonsa saavia. Työn tarkoituksenmukaisuus ja sen kokeminen mielekkääksi vaikuttavat olennaisesti työmotivaatioon ja työssä jaksamiseen. Petotilanne kuormittaa poronhoitajia ja vaikuttaa negatiivisesti työhön suhtautumiseen.

Työn mielekkyyden heikkenemiseen vaikuttaa vahvasti se, että toimeentulo ei koostukaan välttämättä tehdystä työstä, vaan esimerkiksi petokorvauksista. Poronhoitajat ovat tottuneet tulemaan työllään toimeen ja tulo on perustunut lihantuotantoon. Yrittäjinä ja elinkeinon sukupolvien ketjun jatkajina heille on tärkeää omillaan toimeen tuleminen ja pärjäämisen eetos. Siihen ei sovi se, että työ on muuttunut tuottamattomaksi, eikä takaa enää taloudellista perustaa poronhoitajille ja heidän perheilleen. Korvauksia ei tavallaan haluta, mutta ne ovat nykytilanteessa kuitenkin ainoa mahdollisuus pitää taloutta yllä jollakin tavalla. Lisäksi korvaukset eivät kata kuin osan porohävikistä. Niiden saaminen edellyttää kuolleiden porojen löytymistä, mikä haastateltavien mukaan on yleensä sattumanvaraista ja siten poronhoitajien hallitsemattomissa.

”Se olisi silloin mielekästä ja tulisi semmoinen tunne itelläkin, että tulee se raha tehystä työstä.”

”No sehän se on se petotilanne, joka rassaa, ku aina on. Se ei tunnu oikein mielekkäältä se petojen syöttäminen, vaan se ei ole niinku porohommaa.”

Vaan siihen on vaan pakko mennä, että se on pakko tehdä se jos meinaa poroja pitää. Se ei tunnu mielekkäältä se raatojen etsiminen, mutta pakko, ku muuten ei saa korvauksia.”

Vaikka haastateltavat olivat epävarmoja tulevaisuuden suhteen, jopa niin, että he näkevät tämän petotilanteen jatkuessa alueensa poronhoidon lakkaavan kokonaan, he eivät kuitenkaan itse haluaisi lopettaa työtään. He pitävät sinnikkäästi kiinni siitä työn syrjästä, jonka he kokevat itselleen merkityksellisenä. Työn tekisikin edelleen mielekkääksi juuri se, että työstä saatava tulo koostuisi itse poronhoitotyöstä. Pysyvä toimeentulo ja mielekäs elämänlaatu nähdään mahdollisuuksina, jotka voisivat tuoda myös nuoria takaisin elinkeinon piiriin.

”No sehän on oikein mukava ja mielenkiintoinen homma. Eihän sitä mitään muuta tekiskään, jos vain sais ... Jos siitä vain leipä lähtis, niin ei muuta tarttis.”

”Ei tuommoseen piä kyllä ajatella, toisena päivänä tympäsee koko homma, ku se tämmöstä on. Mutta ei sitä aivan heti periksi anneta kyllä tietenkään.”

Petovahingot vaikeuttavat poronhoitotöiden tekemistä ja toisaalta aiheuttavat sen, ettei perinteisestä poronhoidosta voi tällä hetkellä saada toimeentuloa. Työ on silti ihmisille hyvin merkittävä asia elämässä, ei ainoastaan toimeentulon tuojana, vaan se tukee myös ihmisen identiteettiä, sosiaalista ja psyykkistä hyvinvointia sekä omanarvon tunnetta. Poronhoitajille se on lisäksi osa kulttuurista elämäntapaa.

Työn varjona on kuitenkin vaikea petotilanne, joka koetaan haastattelujen perusteella uhkaksi koko elinkeinolle, sillä porojen väheneminen rapauttaa toimeentulon, ja nuorten saaminen poronhoidon jatkajiksi vaikeutuu. Useat haastateltavat toteavat, että poronhoito on loppumassa jopa viiden – kymmenen vuoden kuluessa oman paliskunnan alueella, mikäli muutosta nykyiseen tilanteeseen ei tule. Keskusteluissa on kuvattu

meneillään olevaa tilannetta paliskunnan saattohoitovaiheena. Aikaisempi työn ja elämäntavan mielekkyys on muuttumassa toivottomuudeksi.

Petotilanne on myös jo vaikuttanut joidenkin poronhoitajien lopettamispäätöksiin. Etenkin nuorten elinkeinosta luopumiset ovat merkittäviä poronhoidon tulevaisuutta ajatellen. Nykyinen tilanne voidaan arvioida niin vaikeaksi, ettei poronhoitoon kannata sijoittaa. Suuri osa haastateltavista ei myöskään suosittele poronhoitoon ryhtymistä esimerkiksi omille lapsilleen nykyisessä petotilanteessa, vaikka aikaisemmin ovat pitäneet poronhoitoa hyvänä ammattina.

”Tietenki siellä harmittaa, ku siellä hyviä poromiehiä lopettaa nimenomaan petopolitiikan takia. Nuorimmasta päästä ja sitten vähän vanhemmatki. Niin hirveän hyviä ammattimiehiä, niin se näkyy niissä työn tuloksissa ja muualla.”

Työn mielekkyyttä rakentaa myös kokemus siitä, että omaan työhönsä on mahdollisuus vaikuttaa. Haastateltavien mukaan vaikutusmahdollisuudet poronhoitotöissä, kuten ettotöissä ja yleensä poronhoidon käytännön töissä ja niiden suunnittelussa, ovat poronhoitajilla hyvät. Työn yksi vetovoimatekijä onkin siihen sisältyvä vapaus ja itsenäisyys oman toiminnan osalta. Kuitenkin mahdollisuudet vaikuttaa elinkeinoa kohtaaviin haasteisiin ja ongelmiin, eritoten petotilanteeseen, nähdään heikkoina.

”Kyllä varmaan nuissa hakuhommissa on, siinä on ..., mutta sitte taas nuitten petojen puolella, niin näkisin, ettei ole vaikutuksia...”

”No joo, kyllä on vaikutusmahdollisuuksia, mutta ne vaikutusmahdollisuudet, mihin käytännön poromies lähinnä pystyy, kuuluvat poronhoidon suunnitteluun ja muihin jokapäiväisiin töihin. Mutta taas se vaikutusmahdollisuus tuommoselle yleiselle tasolle, millä pitäis niinku ratkassa ongelmia, on pieni.”

Elinkeinon tilanne heijastuu kuitenkin suoraan poronhoitajien omaan työhön. Haastateltavat totesivatkin, että vaikutusmahdollisuudet työssä ovat vähentyneet petotilanteen vuoksi, koska työn suunnittelu, kehittäminen ja poroelon jalostaminen ovat käyneet vaikeammiksi. Tällöin pitkäjänteinen kehitystyö porokarjan laadun parantamisessa ja poronhoitotyössä vaikeutuu huomattavasti.

”Se on se miten sitä sanotaan, tavallaan se, miten siihen ite pystyy siihen poronhoitoon vaikuttamaan, niin se jääpi vähemmälle, ku joutuu niitä tulipaloja sammuttamaan. Että miten sen muotoilis sen sanoman, mutta kuitenkin, ku porohommassa on silleen, että se pitäis pystyä ite vähän jalostelemaan sitä karjaa, että siitä sais maksimituottoa ja muuta. Niin ne on meillä menny puolenkymmenen vuoden aikana ihan hukkaan.”

”Että porothan (omassa paliskunnassa) oli parhaasta päästä koko Suomessa takavuosina, mutta kyllä se on käyny niin kova romahdus. Että ylipäättään, jos lähdetään sitä karjaa jalostamaan, niin se on kymmeniä vuosia. Elikkä siinä on se vuosikymmenien tai satojen jalostustyö mennyt hukkaan.”

Poronhoitajat katsovat, että ratkaisut peto-ongelmiin olisi tehtävissä lainsäädännöllisellä tasolla. Tavallisella poronhoitajalla ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa asioihin, jotka päätetään kaukana heistä ja heidän arkielämästään. Vaikka he ovat pyrkineet vaikuttamaan nykyiseen petotilanteeseen, sillä ei ole koettu olevan toivottuja tuloksia. Vaikutusmahdollisuudet ja keinot asioiden ratkaisemiseen ovat löydettävissä, mutta haastateltavien mukaan vaadittavaa halua ja tahtoa ei ole ilmennyt päättäjien keskuudessa.

”No tuossa petohommassa, siinähän nyt yritetään kuitenkin jatkuvasti saaha siitä sanaa kiiriin, että menee huonosti. Mutta muutama sille ei voi, kyllä sille voi nostaa käet pystyyn muuten.”

”On, mutta se on sitte taas tuolla ylempänä ... ylemmillä tahoilla on siinä vaikutusmahdollisuudet, jos halutaan jotaki tehdä.”

Petotilanne ei ole poronhoitajien ratkaistavissa, vaikka se yksinään määrittelee pitkälti tämän päivän poronhoidon kannattavuutta ja poronhoitajien työn tuottavuutta ja mielekkyyttä. Elinkeinonharjoittaja tulee tavallaan irrotetuksi omasta työstään vaikutusmahdollisuuksiensa osalta. Hän joutuu sivusta seuraajaksi tilanteessa, jossa hänen työnsä, toimeentulonsa, omaisuutensa ja elämäntapansa vaarantuvat petojen vuoksi. Poroparlamentissa Rovaniemellä 4.6.2012 puheenvuoron pitänyt poromies puki tämän poronhoitajan omassa työssään sivurooliin joutumisen sanoiksi: ”Onko vain seurattava sivusta, kun ihmisten pääoma ja sukupolvia kestänyt elämäntyö murenevat”.

6. Poronhoitajien avun tarpeen arviointi

Luvussa arvioidaan haastattelujen avulla poronhoitajien tuen tarvetta. Mihin asioihin poronhoitajat kokevat tarvitsevänsä tukea ja apua sekä minkälaista palvelu- ja tukijärjestelmää he katsovat porotaloudessa tarvittavan nykyisessä petotilanteessa.

6.1 Avun tarpeen tunnistaminen ja hakeminen

Haastattelut osoittavat, että avuntarpeen konkretisoiminen on haastateltaville vaikeaa. Tilanteen eri puolet ja heijastusvaikutukset ovat moninaisia ja ne kietoutuvat niin omassa työssä ja paliskunnan yhteistyössä, perhe-elämässä ja elämäntavassa kuin taloudellisissa ja sosiaalisissa tekijöissä monimutkaiseksi kokonaisuksi. Kokonaisvaltaisten vaikutusten eri osatekijöitä on hankala jäsentää ja siten tunnistaa, millainen apu voisi parhaiten auttaa. Vaikeuksien kasautuessa tilanne voi näyttää umpikujalta, jossa vaihtoehtojen mahdollisuudet kapeutuvat omissa ajatuksissa ratkaisemattomiksi.

Suurin osa poronhoitajista ei ole koskaan turvautunut tai edes ajatellut tarvitsevänsä ulkopuolista apua, joten he eivät tunne omakohtaisesti mahdollisesti tarjolla olevia avun muotoja. Elinkeinoon kuuluva omillaan toimeen tuleminen eetos ohjaa turvautumaan vain omaan toimintaan vaikeuksista huolimatta. Omasta tilanteesta ei välttämättä haluta kertoa ulospäin. Osa ei myöskään osannut ylipäänsä arvioida omalla kohdallaan, tarvitseeko hän tai perhe ulkopuolista apua, koska sellaiseen ei ole kulttuuriesti totuttu. Toisaalta haastateltavat totesivat, että ongelmana on erityisesti se, että poronhoitajat eivät tiedä, mistä ja minkälaista apua he voisivat hakea. Avun vaihtoehtoja on mahdotonta punnita, kun niitä ei tunneta.

”Niin, että jos joku sannois, että mistä siihen apua löytyy, niin vois kai sitä varmaan hakia.”

”Kyllä kai sitä jotakin, ja se pitäis ainakin olla saatavilla, mutta en tiä sitten oisko tarvetta sitten. Mutta se olis hyvä tietää, että sitä olis saatavilla.”

”Eivät osaa, eivätkä pyri hakemaan ihan helposti.”

”Miten kyllä kai käyttöä on niillä ..., vaan en ossaa näin hahmotella.”

Toisaalta mainittiin, että nykyisenkaltainen poronhoidon tilanne on osassa paliskunnista poronhoitajille uusi, jolloin luultavasti tämänkään vuoksi avun ja tuen tarpeita ei vielä osata tunnistaa. Toisaalta haastattelutavat kertoivat, että poronhoitajien keskuudessa voidaan myös ajatella, että joitakin etuuksia, kuten esimerkiksi toimeentulotukea taloudellisena tukena ei saa, koska poronhoitajia pidetään yrittäjinä.

Osa vastaajista kuitenkin tunnisti avuntarpeen ja oli sitä mieltä, että kaikkia haastattelussa mainittuja avun ja tuen osa-alueita (sosiaalinen, taloudellinen, psykologinen ja lainopillinen) pitäisi olla olemassa, ja niitä tulisi tarjota poronhoitajille. Tätä mieltä oltiin, vaikka henkilöt itse eivät olisikaan hakeneet apua tai tietäneet, ovatko muut poronhoitajat turvautuneet ulkopuoliseen apuun. Yleisellä tasolla kuitenkin ymmärrettiin, että ilman tukea ei enää välttämättä selvitä.

Tuen ja avun hakemiseen vaikuttaa olennaisesti myös siihen rakentunut korkea kynnys. Haastatteluissa kerrottiin, että apua on voitu tarvitakin, mutta sen hakuun liittyy epäonnistumisen tunteita ja jopa häpeää. Ulkopuolisen avun hakeminen koetaan vaikeana, usein sen ajatellaan olevan viimeinen keino. Tällöin ongelmat saattavat ehtiä kasautua jo liiankin pitkälle ja synnyttää toisiinsa kietoutumisen seurauksena uusia vaikeuksia. Avun hakeminen näyttäytyy myös kunniakysymyksenä. Siihen kiinnittyy vahvoja epäonnistumisen tunteita.

”Ei oo nyt tullu mieleen se, että hakea apua ainakaan töiden teossa. Mutta taloudellinen puoli kyllä laahaa niin syvässä suossa, että siihen on kyllä mieli tehnyt hakea. Mutta kuitenkin se kynnys, ku tähän asti on pärjännyt, niin se on se kynnys mennä jotakin hakemaan ulkopuolista apua, niin se

on helvetin suuri. Se tulee tietynlainen häpeän tunne, että minä olen epäonnistunut tässä, että sitä ei lähe hakemaan. Tietynlainen itsesyytely tulee, että miksi minä en ole tätä asiaa hoitanut toisella tavalla, että tuota sitä vetäytyy niinku kuoreen, että minä olen epäonnistunut tässä...”

Tähän vaikuttaa myös ajatus siitä, että avun hakeminen tulee muiden tietoon, mihin liittyy häpeän ja sosiaalisen leimautumisen pelko. Tämä perustuu poronhoidon yrittäjyyteen ja omillaan pärjäämisen eetokseen. Ne vaikuttavat väistämättä taustalla, vaikka ajateltaisiin, että toiset poronhoitajat eivät tietäisikään jonkun käyttävän tai hakeneen apua esimerkiksi sosiaalipalveluista. Avuntarpeen arvioimisen yhteydessä haastateltavat kertoivatkin, että avun ja tuen tarpeista ei yleensä keskustella poronhoitajien keskuudessa. Vaikeiden tilanteiden tuleminen julki yhteisössä koetaan epäonnistumisena.

”En tiiä, koska paliskunnan viimeaikainen tilanne on ja se on tietynlaisen arka asia, että kukaan ei halua siitä puhua. Että jokaisella on se tietynlainen häpeän tunne, että jos joutuu turvautumaan.”

”Ei, eipä ne niistä puhu kyllä.”

Vaikeuksista vaikenemisen kulttuuri nostaa avun hakemisen kynnystä entisestään. Tuloksena voi olla, että apua ei yksinkertaisesti pystytä hakemaan siihen liitettyjen estetekijöiden vuoksi, vaikka sitä tarvittaisiin. Seurauksena voi olla tilanteiden paheneminen. Osaksi vaihtoehtona ovat lähiyhteisön tarjoamat tukimahdollisuudet. Haastatteluissa tuli näkyviin tarvittavan avun ja tuen saaminen myös poronhoitajien sisäisestä yhteisöstä tai heidän lähipiiristään. Lähipiirin tuki, joka koostuu toisista poronhoitajista, heidän perheistään, sukulaisista, naapureista tai poronhoidon ulkopuolisista, onkin yksi tärkeimmistä sosiaalisen ja henkisen tuen lähteistä.

”Apuahan aina kyllä tarvii, mutta porukalla ku sitä paljon tehään, niin porukan sisältä se apu aina.”

”Se on se mitä on ollut ... kyllä se on se lähiverkosto mikä on. Ne on niinku sillälailla apuna. Sanotaanko näin, että se ei se oo porotalouden puolelta, mutta sitten nämä lähiystävät ja nämä on sillä lailla. Ja määrättyllä lailla käyvät ja antavat määrättyjä asioita, että onnistuu nämä hommat.”

Avun saaminen voi liittyä porotöihin tai muutoin yksityiselämän tilanteisiin. Poronhoidon työn yhteisöllisyys näkyy siinä, että porotöissä voidaan tarvittaessa saada apua muilta poronhoitajilta. Se voi esimerkiksi helpottaa poronhoitajien vapaa-ajan suunnittelua. Nykyisen poronhoidon tilan vuoksi työapua toivottaisiin myös enemmän. Nykyinen petotilanne on haastatteluiden mukaan saattanutkin jossain tilanteissa lisätä poronhoitajien yhteistyötä, kun tehtävän työn määrä on lisääntynyt.

”Ei se sillä lailla ehkä päinvastoin, että enempi yhittää poromiehiä, että joutuu enempi olemaan yhteyksissä toisiin, tavallaan sitä kautta ollaan yhteyksissä, että kerkiätkö siellä käymään. Ja on kysytty, että mulla on nyt meno, että käytkö sinä sen alueen, vaikka minä olen siellä ennen kulkenut. Että semmosta tuli enempi.”

”... vaan minä kyllä suosittelen, että olis silleen että olis poroja samassa aitauksessa useamman poronomistajan poroja, niin se työkin helpottus siinä. Niin ei aina tarvis olla ruokkimassa, ku tekee vaikka vuoron perään, että pääsee muihinkin hommiin, jos on tekemistä.”

Kuitenkin yhteisön sisäiset ristiriidat voivat vaikeuttaa merkittävästi yhteisöllisyyttä ja yhteistyötä. Tämä vaikuttaa myös työilmapiiriin. Haastatteluissa esitettiin myös ulkopuolista apua ratkaisemaan paliskunnan poronhoitajien välisiä solmuja. Apu toteutuisi luomalla yhteenkuuluvuuden henkeä, parantamalla työhenkeä ja työilmapiiriä ja siten hyvinvoinnin kokemukset voisivat vahvistua. Lisäksi ehdotettiin, että ulkopuoliseen avun hakemiseen liittyvän korkean kynnyksen madaltaminen voisi tapahtua helposti lähestyttävän tukihenkilön kautta.

”Vaan semmonen taloudellinen ja semmosta yhteenkuuluvaisuuden henkeä pitäisi saada joltain ulkopuoliselta, koska se tilanne on niin ajautunut poromiehillä. Niin se pitäisi ulkopuoliselta tätä tietynlainen solmu aukaista ... yhteisön solmua. Ja silloin siinä varmasti paranisi se työhenki ja työilmapiiri, ja silloin se tietynlainen hyvinvointi paranisi jokaisella poromiehellä.”

”No kyllä se (tuen hakeminen) minun mielestä on yleensä vaikaa, eli yleensä se on vaikaa. Pitäs olla joku niin sanottu ... tukihenkilö tai joku. Joku paikka, johon pystyy henkilökohtaisesti soittamaan tai olemaan yhteydessä, jonka kanssa keskustellaan ja joka neuvoa, mitä pitää tehdä ja milleen toimitaan...”

6.2 Ulkopuolisen avun tarpeet

6.2.1 Poronhoitajien sijaisapukokeilu

Suurimmassa osassa haastatteluista mainittiin sijaisapu esimerkkinä ulkopuolisesta avusta. Sijaisapu on tärkeä sairaustapauksien ja työn kuormittavuuden vuoksi. Sijaisapukokeilu on aloitettu vuonna 2010 ja se kestää vuoden 2012 loppuun. Poronhoitaja voi saada sijaisapukorvausta, kun hän järjestää itselleen sijaisapua poronhoitotöihin sairauden tai tapaturman aiheuttaman työkyvyttömyyden johdosta. Kustannukset korvataan poronhoitajalle jälkikäteen maksettavalla sijaisapukorvauksella. Korvaukseen liittyy kuitenkin myös ehtoja, ja yksi haastatelluista ilmoittikin, että käytetään sijaisapua hänen oli lopulta maksettava se itse korvaushakemuksen myöhästymisen vuoksi.

”No hyvä tämä sijaisapukokeilu. Se on oikein hyvä. Sitä oon kerran kokeillu.”

Sijaisapu nähtiin yhtenä tärkeänä apuna, koska sairastumisen ja tapaturmien sattuessa varsinkin päätoimisen poronhoitajan työpanos poronhoi-

totöissä vähenee. Poronhoidossa tällainen apu ei ole sinänsä uusi asia, sillä ”pororenkejä” on käytetty ja käytetään edelleen porotöissä apuna etenkin erotuksissa. Sijaisavun onnistumisessa lieneekin tärkeää, että sitä tarvitseva löytää tutun ja luotettavan työntekijän, joka myös tuntee poronhoitotyöt. Sijaisavun kehittämiseksi haastattelussa todettiin, että palkka tulisi maksaa suoraan sijaistajalle, kuten maatalouden puolella maksetaan lomittajille.

”No kieltämättä nykytehokkaalla hakujärjestelmällä on isoja erotuksia, ja hyvinkin monessa erotuksessa on niin sanottuja vetorenejä ja iän myötä tässä rajotukset tekee sen, ettei ole aikaa sairastua tai loukata itseään. Eli pitäis olla, tai onhan se nyt keksittyki se sijaisapukokeilu. Mutta kyllä sitä pitäis olla tukia siihen, että se pelaa, jos tulee joku vahinko tai muu vastaava.”

”Se vain, että porotalousyrittäjä maksaa ensin sen palkan sille ja hakkee sitten ite sen takasin. Että se vois olla silleen, että maksettais suoraan se palkkakin, että ei tarttis hakea meidän mistään.”

6.2.2 Lainopillinen apu

Haastatteluista erottui selvästi, että poronhoitajat kokivat tarvitsevansa työssään erityisesti lainopillista neuvontaa. Vastauksissa kerrottiin Paliskuntain yhdistyksellä aikaisemmin toimineen lakineuvojan, jonka tehtävä nähtiin edelleen tarpeellisena. Lainopillisesta neuvonnasta mainittiin esimerkiksi petolupien hakeminen ja mahdollisesti valituksen tekeminen esimerkiksi maatalousministeriöön tai EU-tuomioistuimeen. Petojen aiheuttama elinkeinon ahdinko nähdään poronhoitajien kohdalla vastaavankaltaisena ihmisoikeuskysymyksenä kuin Pohjois-Lapin porolaidunten metsänhakkuukysymykset.

”Justiin tähän. Mää on aika paljon yrittänyt tähän petohommaan, että mää oon aika paljon hakenu lupia ja että justiin noihin luvan haku, että niihin. Että minä saattasin vaikka maatalousministeriöön ja Eu-

tuomioistuimeen valittaa, jos siitä ois apua. Kyllä semmoselle puolelle varmaan minun kohdalla.”

”No lainopillista apua aina tietenki tämmöstä, joka on neuvontapuolta tämmösissä kiperissä tilanteissa. Niihin varmaan tarvii ja se olis hyvä olla.”

Lainopillisen neuvonnan tärkeys on suhteessa siihen, että haastattelujen mukaan petotilanteen ratkaisussa tarvitaan nimenomaan lainsäädännöllisiä muutoksia. Lain ja lainsäädännön korostuminen kertoo myös poronhoidon ja muun yhteiskunnan välisistä suhteista. Poronhoito tarvitsee turvakseen erityissääntelyä. Petotilanteen kärjistyessä säädösten turvaa kaivataan aikaisempaa vahvemmin.

Osa katsoi lainopillista apua tarvittavan myös paliskunnan sisäisissä asioissa. Eräs haastateltava kertoi, että joskus kokouksia käydään lakikirjat apuna. Sisäiset ristiriidat ja erimielisyydet voivat aiheuttaa myös oikeudellisia toimia, mihin tarvitaan lainopillista asiantuntemusta. Toisaalta lainopillista neuvontaa tarvitaan nimenomaan porotalouden erityiskysymyksiin, jolloin neuvoa antavalla taholla tulisi olla asiantuntemusta porotalouden kysymyksissä

”No se lainopillinen ois varmaan ihan semmonen, että sitä tukea. Se ois tarpeellinen. Meillä jokainen on vähän tässä meijänki palkisessa on lakikirja käessä, ko kokouksissa ollaan ... Siinä sitte ollaan, asianajajat taas taistelee...”

”Onhan siitä, siitä on niin paljon kysymyksiä ja ne on niin erilaisia. Siihen on nämä porotalouden riitakysymykset ku muut. Ei siellä monikaan ymmärrä niitä asioita silleen.”

6.2.3 Taloudellinen apu

Konkreettisena avun muotona taloudellinen apu koettiin haastatteluiden perusteella tärkeäksi. Sen lähteinä mainittiin erityisesti poronhoidon tuki- ja korvausjärjestelmät sekä pankit ja lainat. Myös sosiaalitoimiston tarjoama apu ymmärrettiin lähinnä taloudellisenä tukena. Kuitenkin yleisenä käsityksenä oli, etteivät poronhoitajat yrittäjinä saa sosiaalitoimistosta toimeentulotukea, vaikka sitä hakisivatkin. Tukeen liittyviä periaatteita ei tunnettu tarkemmin.

”Ei ne anna kuitenkaan sosiaalitoimesta rahaa, sinne on turha mennä poromiehen, nehän potkasee kartanolle heti.”

Taloudellisen tuen tarve johtuu poronhoitajien tulonmuodostuksen muuttumisesta. Tulojen rakentuminen riippuu monesta tekijästä: lihanmyynnistä, erikseen säädetystä eläinkohtaisesta tuesta ja petokorvauksista sekä yleensä koko porovuoden onnistumisesta. Elinkeino perustuu siihen, että lihanmyynnistä saadut tulot tuottavat poronhoitajien ja heidän perheidensä toimeentulon. Petojen vuoksi tämä normaalitulo on vaarantunut. Petojen aiheuttamista vahingoista korvauksia saadaan vain osaksi eli ainoastaan löydettyjen raatojen mukaan, mutta käytännössä niiden saamiseen saattaa kulua pitkä aika ja etsintäkulut maksetaan itse. Lisäksi poronhoito on vahvasti riippuvainen luonnonoloista, mikä heijastuu suoraan tulonmuodostukseen. Petojen osalta luonnon tasapaino on muuttunut olennaisesti.

Haastateltavien näkemys oli, että yleisesti poronhoidon tukimuotoja, kuten eläinkohtaista tukea ja petokorvausta, pidetään varsinkin nykyisessä tilanteessa tärkeinä ja useimmiten kohtuullisina. He olivat myös yksimielisiä siinä, että nykyinen lihan myyntihinta on kohdallaan. Tukien maksamisessa ja jakamisessa on kuitenkin ongelmia, ja ne vaikuttavat osaltaan poronhoitajien taloudellista tilannetta heikentävästi. Erityisesti tulisi huomioida elinkeinon jatkuvasti kasvava kulurakenne ja työmäärän lisääntyminen petotilanteen vuoksi. Vaikka tukien ja korvausten tasoon

oltiin suhteellisen tyytyväisiä, niitä pitäisi kuitenkin kehittää muun yhteiskunnan kehityksen mukana.

"No sanotaan nyt näin, että semmoset järjestelmät on tehty ja se tuntuu käytännön poromiehestä, että se on hyvä järjestelmä ja sen pitäisi riittää. Mutta toisaalta ei voi taas tietää, että onko se riittävä verrattuna muihin ammattiryhmiin, jotta pysyis niinku siinä yhteiskuntavirran matkassa tasapuolisena henkilönä."

"No siinä mielessä, että just niinku sanoin, niin ne menee väärään suuntaan, täysin väärin ne tuet. Että ne pitäis olla niille, jotka on tosissaan niitä poromiehiä ja nuorille. Ennen kaikkea nuorille pitäis, jos meinataan jatkaa tätä hommaa."

Tukijärjestelmää toivottiin kohdennettavan erityisesti nuoriin, sillä nykyinen petotilanne vaikuttaa kielteisesti nuorten tulevaisuuden mahdollisuuksiin ja heidän pelätään jättäytyvän pois elinkeinosta. Nuorten tukemiseen ehdotetaan eloporotuen vähimmäisporomäärän alentamista nuorten poronhoitoa aloittavien kohdalla. Poronhoidon suurien investointien vuoksi toivottiin investointitukia ja esimerkiksi aikaisemmin käytettyä porotilalakia. Nuorille aloitteleville poronhoitajille investoinnit ovat suuria varsinkin nykyisessä poronhoidon tilanteessa. (Ks. myös Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain uudistamistyöryhmän loppuraportti 2008.)

6.2.4 Viranomaisapu

Yksi ulkopuolisen avun lähde on haastattelujen perusteella viranomaisapu. Poronhoitajat tarkoittivat viranomaisilla lähinnä rajavartiostoa, poliisia ja valtiota laajemmin. Viranomaisavulla haluttaisiin ratkaisu nimenomaan petotilanteeseen. Haastateltavien mielestä petojen vähentäminen olisi hyvä hoitaa joko kokonaan muiden kuin poronhoitajien toimesta tai vä-

hintääinkin yhteistyössä viranomaisten kanssa. Olennaista on, että asiassa on selvät linjaukset ja päätökset. Haastatteluissa korostui, että yhteistyötä viranomaisten kanssa toivottiin enemmän erityisesti petotilanteen vuoksi.

”No tuo valtiovalta vois, ku se kerran nuo pedot omistaa, niin niillä pitäis olla vähän tiukempi kanta niiden vähentämiseen. Ja tai korvata sitten, vaan siinä tulee sitten muut ongelmat sitten. Sitä ite ressaantuu, ku niitä (raatoja) talvet vahtaa ja niitä ei sitten löydä.”

”Nuidenhan pitäis ehottomasti olla tuolla petohommassa ja metästyksessä matkassa. Poliisin ja rajavartiolaitoksen. Paljon enemmän pitäisi yhteistyötä tehdä.”

Yleisesti haastatteluissa todettiin, ettei viranomaisista ole nykyisessä tilanteessa poronhoitajille apua, vaan usein vallitsee päinvastoin epäluottamus viranomaisia kohtaan. Haastattelujen mukaan poronhoitajat tarvitsisivat nykyään jopa eräänlaisen turvaverkoston viranomaiskohtaamisia varten. Epäluottamusta luo kokemus, että viranomaiset seuraavat ja epäilevät poronhoitajia, eivätkä pyri auttamaan petokysymyksessä. Poronhoitajat kokevat, että joidenkin tapahtumien vuoksi kaikkia elinkeinonharjoittajia syyllistetään mahdollisina lainrikkoina. Suuri muutos katsotaan tapahtuneen rajavartioston toiminnassa, jolloin aikaisemmin hyvistä maastossa auttajista ja yhteistyökumppaneista on petotilanteen myötä tullut poronhoitajien tarkkailijoita.

”Kaikin puolin on epävakaa elämä, ei tiiä, mitä tekee, ja niitten seuraamuksena tulee jotain tapahtumaa. Pitäs olla ... pitäis olla turvaverkosto, millä pystyis kohtaamaan yhteiskunnan muut vaikuttajat eli lakipuolen, poliisit, viranomaiset sun muut.”

”Kyllä ne näyttää pystyvän, joka päivä ne tuola jälessä on ja kyttäävät. Millon kelkalla, milloin helikopterilla, millon milläkin, ja jatkuvasti rajavartiosto liikkeellä.”

Paikallistason viranomaisista esimerkiksi maaseutusihteerit toimivat poronhoitajien mukaan positiivisena ja elinkeinoa tukevana esimerkkinä. Maatalouden kysymyksissä ja petotarkastusten yhteydessä koettiin, että poronhoitajat saavat tarvittavaa tukea ja neuvontaa. Kunnissa elinkeinoa myös arvostetaan. Syrjäseudulla poronhoidolla on oma merkityksensä työllistäjänä ja reuna-alueiden asuttuna pitämisenä. Tämä vaikuttaa pienten kuntien positiiviseen suhtautumiseen poroelinkeinoon.

7. Poronhoitajien tuki ja palvelut

Tässä luvussa käsitellään sosiaaliviranomaisten ja järjestöjen paikallisyhdistysten edustajien haastatteluiden perusteella sitä, miten poronhoitajien avuntarve tunnistetaan ja millaista apua ja tukea haastateltavat arvioivat poronhoitajille voitavan tarjota. Lisäksi kuvataan heidän näkemyksiään mahdollisuuksista kriisiapu- ja tukijärjestelmän luomiseen.

7.1 Kuntien sosiaalipalvelut

Selvityksen kohdekunnat ovat pieniä pohjoisen harvaanasuttuja kuntia. Kohdealueen neljän kunnan perusturvajohtajille (3) ja sosiaalityöntekijöille (2) tehtyjen haastatteluiden mukaan sosiaalipalvelujen järjestäminen pienissä kunnissa on ylipäänsä haastavaa. Kaikissa kunnissa toteutetaan kuitenkin vähintään lakisääteiset perussosiaalipalvelut, kuten vanhus- ja vammaispalvelut, perhepalvelut, mielenterveys- ja päihdepalvelut sekä toimeentulotuki. Palveluja järjestetään usein myös yhteistyössä muiden lähikuntien tai kuntayhtymien kanssa. Tällaisia yhteistyönä tuotettuja palveluita ovat esimerkiksi talous- ja velkaneuvonta sekä osaksi päihde- ja mielenterveyspalvelut.

Yhdessäkään haastattelukuntien sosiaalipalveluissa ei ollut tarjottavana sosiaalista luototusta, joka on pienituloisille ja vähävaraisille tarkoitettu sosiaalitoimen piiriin kuuluva tukimuoto, kun mahdollisuutta pankkilainan saamiseen ei ole, mutta kuitenkin henkilöllä on kykyä maksaa luotto takaisin. Sen tavoitteena on ehkäistä taloudellista syrjäytymistä ja ylivelkaantumista sekä edistää henkilön ja perheen itsenäistä suoriutumista. Taustasyynä voi olla esimerkiksi sosiaalinen kriisitilanne. (www.stm.fi/toimeentulo/sosiaalinen_luototus). Sosiaalisesta luototuksesta tehdyn kuntakyselyn (Arajärvi 2011, 1) mukaan vuonna 2010 sosiaalinen luototus oli käytössä vasta 23 kunnassa ja suunnitteilla kahdeksassa.

Osassa haastattelukunnista toimi sosiaalipäivystys, joka tarkoittaa päivystävää hätäpuhelinta virka-ajan ulkopuolella. Päivystys on kiireellisiä hätätapauksia varten ja ne ovat käytännössä toteutuneet lähinnä kiireellisissä lastensuojelutapauksissa. Kaikissa kohdekunnissa toimivat kriisityöryhmät, jotka ovat nopealla aikataululla valmiudessa. Niiden toiminta on kuitenkin suunnattu lähinnä akuutteihin onnettomuus- ja kriisitilanteisiin vastaamiseen, eikä siten elämäntilanteissa kehittyvissä kriisitilanteissa tukemiseen.

”Niin meillä toimii sosiaalipäivystys hätänumerossa aina virka-ajan ulkopuolella. Ja tuota meillä kuntayhtymässä sosiaalityöntekijät päivystää. Ja useimmitenhan ne on kyllä lastensuojelutapauksia. Mutta tuota jos tulee joku yllättävä tilanne, että vaikka se kotitalo tuprahtaa tulleen ja joutuu pakkaseen keskellä yötä tai tämmösti näin, niin sosiaalipäivystys on sitten olemassa. Jos niinku aattelee, että ihan hätätilanne.”

Kuvatussa palveluvalikoimassa näkyy se, että poronhoitajien erityiset tarpeet eivät tule tarkasteluun. Palvelut ovat kaikille kuntalaisille yleisesti ja yhteisesti tarjolla. Poronhoitajat ovat mahdollisia asiakkaita muiden joukossa.

Toimeentulotuki mainitaan sosiaalitoimen palveluvalikoimassa olevana taloudellisen tuen muotona erikseen. Sen säännösten pohjalta kunnissa on mahdollista myöntää tarvittaessa ehkäisevää, harkinnanvaraista ja täydentävää toimeentulotukea. Toimeentulotuen harkinnanvaraisuus on käytettävissä etenkin taloudellisia kriisejä varten.

”Ja sitten, jos tulee näitä talouspuolen kriisejä, että jos on jostain syystä hätätilanne tai näin, että kyllähän meillä niinku toimeentulossa on aina se harkinnan mahdollisuus. Vaikka sitä sosiaalista luototusta ei oo käytössä, niin tuota kuitenkin se harkinnan paikka on sen toimeentulotuen käytössä. Että pystytään sitten, että jos tavallaan on semmonen pulma, joka niinkö rahalla voidaan auttaa ja ratkasta eteenpäin, niin tuota toimeentulotuen käyttö on semmosessa tilanteessa mahdollista.”

Kuntien omien palvelujen lisäksi niissä tehdään järjestöjen kanssa vaihtelevasti yhteistyötä. Haastatteluissa mainittiin muun muassa Suomen Punainen Risti, erilaisia mielenterveys- ja päihdetyötä, vanhus- ja vammaistyötä tekeviä sekä työttömille ja eläkeläisille suunnattuja järjestöjä. Pienissä kunnissa vapaaehtoisjärjestöjen ongelmana voi olla vapaaehtoisten vähäinen ja vaihteleva määrä. Se voi tehdä toiminnasta ja yhteistyöstä sosiaaliviranomaisten kanssa hajanaista. Joissakin kunnissa oli kuitenkin pyrkimys lisätä tulevaisuudessa yhä enemmän yhteistyötä järjestöjen kanssa.

Nykyään sosiaalipalveluissa tehdään yhteistyötä myös erilaisten hankkeiden kanssa. Haastatteluiden perusteella hankkeita on hyödynnetty osana kohdekuntien omaa tai yhteistyökumppanien toimintaa. Niistä mainittiin erityisesti työttömille ja nuorille suunnatut hankkeet sekä palveluiden kehittämishankkeet. Nykyään erilaisia projekteja on meneillään useita, mutta niiden toiminnan jatkuvuuden puute voi aiheuttaa haasteita yhteistyölle.

Sosiaalipalveluiden katvealueita kysyttäessä haastatteluissa ei mainittu mitään erityistä palveluiden kehittämisaluetta, vaikka toiminnoissa todettiin olevan aina kehittämisen tarpeita. Toisaalta osassa kunnista taloudellinen tilanne on suuri haaste uusien palveluiden kehittämiselle.

”No tietenkin aina jotaki on näitä. Kaikissa näissä eri projekteissa ollaan mukana, mitkä kehittää. Mutta tuota tietenki se vähän vaikuttaa nykyisin nämä rahatilanteet, että ei kovin paljon ole semmosia ainakaan harkinnanvarasia (palveluja ja etuuksia). Että ne on nämä, mitkä laki määrää, niin ne mennee niihin nämä.”

7.2 Poronhoitajien tilanteen tunnistaminen palveluissa

Poronhoitajien tilanne sosiaalipalveluissa ei ole viranomaishaastattelujen perusteella kovin helposti tunnistettavissa. Selvityksen kohdekuntien asiamäärät ovat yleisesti ottaen pieniä, eivätkä poronhoitajat eroa viranhaltijoiden näkemysten mukaan juurikaan muista asiakkaista. Poronhoitajia ei

välttämättä ollut haastatteluaikana asiakkaina ollenkaan, tai heitä arvioitiin parin viime vuoden aikana olleen vain yksi tai kaksi. Tällöin myöskään heidän tilanteensa tai erityistarpeensa eivät olleet viranomaisille tuttuja.

”No ei. No sanotaan, että meidän pitäjän poronhoitoihmisiin ei oo kiinnitetty mitään erityistä huomioo. Se on niinko ollu ryhmä muitten joukossa. Ei oo niinko nostettu mitenkään erityisesti esille poronhoitajien tarpeet tai ongelmat tai mitään muutakaan.”

”No ei meillä ainakkaan vielä ole näkyny, että ko ei meillä ole sillälailla ollu asiakkaina ainakkaan. Niin ei oo sillälailla mitenkään näkyny ainakkaan tällä hetkellä.”

Haastateltujen sosiaalitoimen viranhaltijoiden mukaan poronhoitajia ei pidetä palveluissa erityisryhmänä. Se johtuu luultavimmin juuri vähäisistä kontakteista poronhoitajiin. Toisaalta he arvelivat myös, että palveluissa ei välttämättä tule esille, onko asiakas poronhoitaja. Lisäksi kohdekunnissa poronhoitoa harjoitetaan paljon myös sivuelinkeinona, jolloin sen merkitys esimerkiksi tulonlähteenä ei ole niin merkittävä, eikä välttämättä tule esille palveluissa. Toisaalta haastateltavat totesivat, ettei poronhoitajien avuntarpeen heikko näkyvyys sosiaalipalveluissa tarkoita sitä, etteikö ongelmia ja erityiskysymyksiä voisi olla.

”Meil ei oo tiedossa semmosia erityisiä meidän toimialan ongelmia niinko poronhoitajien piirissä. Ei oo tiedos. Voi olla, että niitä on, mutta ei oo tiedossa. Se ei tarkoita sitä, etteikö siellä olis ongelmia tai erityiskysymyksiä, mut ne ei oo tiedossa.”

Viranhaltijat eivät olleet tietoisia, oliko kunnissa yleisesti käyty keskusteluja poronhoitajien tilanteesta. Se ei ollut työnkään kautta tullut puheeksi. Haastatteluiden mukaan kuntien alueella on aika ajoin puhuttu esimerkiksi mediassa poronhoidon tilanteesta, mutta kunnan viranomaisten kesken käytävästä keskustelusta ei ollut tietoa. Haastateltavat arvelivat, että po-

ronhoitajien todellisuus saattaa olla tutumpi esimerkiksi elinkeinoviranomaisten ja kuntien elinkeinolautakuntien keskuudessa. Toisaalta yleisen keskustelun puuttuminen poronhoitajien tilanteesta voi johtua myös siitä, ettei henkilökohtaisista vaikeuksista ja esimerkiksi sosiaalitoimen asiakkuuksista yleisesti puhuta.

”No ei oikeestaan sillä tavalla ainakaan, että ite oisin omassa työssä törmänny. Pittää ihan jo muistia kaivella, mutt tuota ei, ei varmaankaan ole.”

”Minun mielestä se on yleistä, että ei siinä oo niinku menty mihinkään niinkö syvemmälle. Ja sitten minä luulen, että tämmönen asia, että jos joudut tai pääset asioimaan sosiaalitoimistossa taloudellisissa asioissa, niin se on semmonen asia, että sitä ei mielellään niinkö kerro ulkopuolisille.. Muutenki meidän aikuissosiaalityön asiakkuus, niin ei ne ihmiset mainosta, että he on meidän asiakkaita.”

Poronhoito tunnetaan haastattelujen mukaan viranomaisissa yleisellä tasolla, mutta useimmiten työn kautta sen kysymykset eivät ole tulleet tutuksi. Työntekijät voivat kuitenkin henkilökohtaisella tasolla tietää enemmän poronhoidosta sen vuoksi, että he joko ovat kotoisin alueelta tai asuvat nykyisin poronhoitoalueella. Haastateltavat kertoivat myös, että mikäli sosiaalitoimistoon tulee uusi työntekijä, hänellä on aina mahdollisuus tutustua uuteen toimintaympäristöön ja sen myötä myös poronhoitoon.

Haastatteluiden perusteella toivottiin kuitenkin enemmän yleistietoa poronhoitajien taloudesta ja siitä, miten heidän tulonsa muodostuvat, ja mitä kaikkia asioita tulisi huomioida poronhoitajien asiakkuudessa. Poronhoitajat rinnastetaan usein yrittäjiin, ja yrittäjät ovat esimerkiksi toimeentulotuen hakijoiden piirissä erityisryhmä. Eniten askarrutti poronhoitajien tulojen muodostuminen, sillä tulot voivat tulla useasta eri lähteestä ja kausittaisesti.

”No varmaan semmonen ihan yleistieto siitä koko asiasta, että eihän sitä itselläkään semmosta tuntemusta siitä yrittäjän maailmasta oo, että mitä

se poronhoito käytännössä on. Ja mitä sieltä pittää osata ottaa huomioon niinkun tulopuolelta ja näin päin pois. Ja mitä se poronhoito, että tavallaan, sillä tavalla vaatii ja mikä merkitys sillä niinku ihmisten tallouteen on.”

Yhdessä kunnassa oli toteutettu aikaisemmin keskusteluja poroisännän kanssa poronhoitajien näkökulmaan tutustumiseksi. Tällöin työntekijät olivat ajan tasalla poronhoidon tilanteesta. Tästä oli kuitenkin jo aikaa toistakymmentä vuotta, ja keskusteluja ei ole sen jälkeen jatkettu. Malli olisi hyvä ottaa käyttöön kaikissa poronhoitoalueen kunnissa, jotta viranhaltijoiden tietoisuus elinkeinon tilanteesta ja erityistarpeista pysyisi ajan tasalla sekä perustuisi poronhoitajien omiin kokemuksiin. Samalla olisi mahdollista myös siirtää tietoa tarjolla olevista palveluista ja etuuksista poronhoitajille.

7.3 Palvelujen sopivuus poronhoitajien tilanteessa

Poronhoitajien tuen ja palvelujen tarpeissa ei yleisesti nähty olevan erityistä suhteessa muihin sosiaalitoimen asiakkaisiin. Heidän ei myöskään koettu muodostavan erityistä ryhmää tai ratkaisua vaativaa kysymystä palvelujen piirissä. Sosiaalitoimen viranhaltijat arvioivat nykyisen palveluvalikoiman soveltuvan hyvin myös poronhoitajien tilanteeseen. Koska poronhoitajia ei juurikaan ole sosiaalitoimen asiakkaina, nykyisten palvelujen sopivuutta poronhoitajien tilanteeseen on vaikea arvioida. Toisaalta näkemysten kriiteerinä käytettiin asiakkaiden yleistä yhdenvertaisuutta, ei poronhoitajien erityisten tarpeiden punnitsemista asiakaslähtöisyyden periaatteen pohjalta.

”Niin, no tavallaan tietenkin tämä nyt on vähän tämmöstä hypotettista, että kun ei kerta kaikkiaan niitä asiakkuuksia oo nyt ollu. Mutta toki täytyy ajatella, että tasavertasessa asemassa heidän täytyy olla niinku muitten, jos ajattelen ihan pelkästään sosiaalitoimen näkökulmaa.”

Viranhaltijat kiinnittivät poronhoitajien avuntarvetta pohtiessaan huomiota lähinnä taloudelliseen apuun, sillä kaikki yleiset peruspalve-

lut koettiin sellaisenaan sopiviksi myös poronhoitajille. Haastattelujen mukaan yksi vartenotettava avun muoto voisi olla talousneuvonta, joka vaatisi tuntemusta porotalouden harjoittajien tilanteesta. Taloudelliseen neuvontaan liittyen kyseeseen voisi tulla myös yritysneuvonta, jota ELY-keskukset nykyään jo jossain määrin antavatkin. Haastattelukunnissa velka- ja talousneuvontaa toteutettiin usein yhteistyössä muiden kuntien kanssa.

Talous- ja velkaneuvonnan lisäksi viranhaltijoiden haastatteluissa mainittiin tarve vertaistuen kehittämiseen. Tässä viitattiin maatalousyrittäjille suunnattuun valtakunnalliseen Maaseudun tukihenkilöverkostoon, jonka tyyppistä tukea voisi ajatella myös poronhoitajille.

Haastateltavat pohtivatkin eri näkökulmien yhteydessä poronhoitajien suhteuttamista lähinnä yrittäjiin, mikä sosiaalipalveluiden kohdalla liittyynee ensisijaisesti toimeentulotuen myöntämisen periaatteisiin. Sen myöntämisessä poronhoitajien kohdalla, kuten muutoinkin yrittäjien kohdalla, voi olla enemmän haasteita selvittäessä hakijan toimeentuloa ja tulonmuodostusta. Poronhoitajilla työ on usein kausiluonteista ja myös tulot kerääntyvät kausittain. Tehdystä työstä voi siten tulla tuloja vain osan aikaa vuodesta. Näin ollen poronhoitaja voi mahdollisesti elää vuoden aikana sekä työmarkkinatuella, toimeentulotuella että poronhoidosta saatavilla tuloilla.

”Ja sitten se, että kun toimeentulotuen näkövinkkelistä sitten myös sekin, että ne tulospelvitykset. Että kun ei oikein osaa ite nyt hahmottaa yhtään, että minkälaista tulomuotoa se tosissaan vois niinku olla poronhoitajilla. Mutta tuota et ihan yhtälailla heilläkinhän täytyy ne tulot pystyä selvittämään niinku muillakin yrittäjillä.”

Koska poronhoitajien tilanne ei näkynyt mitenkään erityisemmin palvelujen piirissä, myöskään palvelujen sopivuutta suhteessa poronhoitajien tarpeisiin ei ole palveluissa erityisesti mietitty. Haastatteluissa todettiin silti, että mikäli avun- ja tuentarpeet tulisivat sosiaalipalveluiden tietoon, poronhoitajille pyrittäisiin takaamaan kaikki samat palvelut kuin muillekin asiakkaille, ja heitä kohdeltaisiin tasaveroisesti muiden asiakasryhmien

kanssa. Ensisijaisen tärkeänä nähtiin, että apua tarvitsevat ottaisivat rohkeasti yhteyttä sosiaalipalveluihin.

”Jotenkin mä näkisin, että (tämä kunta) on kummiski sen verran pieni paikkakunta, että tällöinen kaikille suunnattu palvelu vois palvella niinku poronhoitajiakin. Että luulen, että siinä ihan pätee samat opit kuin muihinkin ... Tärkeintä on se, että se otettais se ensimmäinen kontakti, että joku ottas sen, että nyt tarvitaan apua ja se siitä sitten lähtis.”

Palveluiden kehittämiseen enemmän asiakaslähtöiseksi esitettiin joustavampaa asiointiaikaa. Tässä otettiin huomioon poronhoitajien työn erityispiirteet. Myös eräissä haastattelussa mainittiin kunnan päivähoiton järjestämisessä otettavan huomioon poronhoitajat joustavamman hoitoajan kautta.

”Oisko ehkä joustavampaa, niinkö henkilökohtasta asiointiaikaa, voisko olla? Kun meillähän on tietenki tietyt aukioloajat, senki puitteissa tai ulkopuolella, niin pystyy kyllä varaamaan ajan. Sen ainaski tiiän, että jotkuhan kaudet on hyvinki kiivaita poronhoidossa. Sitten tuota työkaudetki pittää olla pitkiä päiviä tuolla metässä niitten porojen perässä. Että jos sie tarvit tulla silloin, niin voi olla hyvinki, että pitäs joustaa tällä palveluitten puolella, että pystyy tarjoamaan virka-ajan ulkopuolella. Ei mulla niinkö muuta tuu mieleen.”

Palvelujen järjestäminen pienissä kunnissa on vaativa tehtävä, ja erään haastateltavan mielestä kunnan palvelujen uudelleen organisointi olisi tarpeen. Kuntien tiukat budjetit tuottavat rajatut mahdollisuudet palvelujen kehittämiseen. Toisaalta tiukassakin taloudellisessa tilanteessa palvelut pyritään toteuttamaan, vaikka se tarkoittaisi budjetin ylitystä.

7.4 Poronhoitajien kriisiapu

Kaikissa haastattelukunnissa oli kriisityöryhmä, joka yleensä toimii moniammatillisena ryhmänä. Siihen kuuluu useimmiten terveydenhuollon, erityisesti mielenterveystyön sekä sosiaalityön, seurakunnan ja joskus myös paikallisten järjestöjen edustajia. Kriisityöryhmät ovat äkillisiä kriisitilanteita, kuten onnettomuuksia varten perustettuja koulutetuista työntekijöistä koostuvia asiantuntijatiimejä. Kriisityöryhmien toiminta perustuu yleensä niiden kokoon saamiseen pikaisella aikataululla, mikä vaatii myös päivystystä. Osittain ryhmät voivat perustua vapaaehtoiseen työhön.

Haastateltavat viranomaiset eivät osanneet arvioida kriisiaputyöryhmän tarpeellisuutta erityisesti poronhoitajien suhteen. Heidän mukaansa, mikäli kriisitilanteessa poronhoitajalle voidaan tarjota samat palvelut kuin muillekin asiakasryhmille. Erityistä pelkästään poronhoitajille suunnattua kriisiapua ei osattu ajatella. Myöskään kriisiavun kehittämisen tarpeita ei arvioitu, vaikka kunnissa nykyisin toimivat kriisiapuryhmät ovat suunnattu lähinnä äkillisiä tilanteita varten.

Poronhoitajien kriisi on luonteelta toisenlainen, joten olemassa oleva kriisityö- ja kriisiryhmäajattelu eivät sovellu sellaisinaan siihen vastaamiseen. Kriisi kehittyy hitaammin, useamman vuoden aikana, kun porojen määrä hupenee ja taloudellinen tilanne kärjistyy. Poronhoitajien kriisi on siten todennäköisemmin seurausta pitemmän aikavälin muutoksista ja elinkeinon harjoittamisen vaikeuksien kasautumisesta. Se aiheuttaa erilaisia psykososiaalisia vaikutuksia, kuten perhetilanteiden kriisiytymisiä, avioeroja, perheiden menetyksiä, sosiaalisten suhteiden kiristymistä sekä myös mielenterveysongelmia, esimerkiksi masennusta tai päihteiden käytön lisääntymistä. Usein eri ongelmat puuroutuvat vaikeaselkoiseksi kokonaisuudeksi, minkä purkamiseen tarvitaan akuuttiin tilanteeseen vastaamisen sijasta pitempijänteistä tukea.

Suurten yritysten saneerausten yhteydessä on kehitetty kohdennettua kriisiapua työnsä menettäneille ja heidän perheilleen. Vastaavankaltaista erityisjärjestelyä tarvittaisiin myös poronhoitoalueella esimerkiksi useamman kunnan ja mahdollisesti järjestöjen yhteistyössä organisoimana. Olennaista

on poronhoidon erityiskysymysten ja kulttuurisuuden ymmärtäminen. Lisäksi tarvitaan kriisin jäsentämistä laaja-alaisena ja monimuotoisena elämän eri osa-alueille heijastuvana sekä erilaisia ilmenemismuotoja saavana ilmiönä. Kyseessä ei ole vain taloudellinen kriisi, vaikka sitä sen nimissä enimmäkseen käsitelläänkin. Talous on yksi osa kokonaisuutta ja siksi on tärkeä kehittää myös taloudellisen kriisiavun keinoja.

7.5 Järjestöjen rooli tuen ja avun organisoinnissa

Julkisen viranomaistoiminnan ohella paikalliset järjestöt organisoivat monenlaista tuki- ja auttamistyötä omien tavoitteidensa pohjalta. Järjestön edustajien haastatteluiden (2) perusteella pienilläkin paikkakunnilla järjestötyö voi olla hyvin aktiivista. Esimerkkinä tässä selvityksessä on Suomen Punaisen Ristin paikallisosastotoiminta. Osastojen toimintaan kuuluu ystävä-, ensiapu- ja nuorisotoimintaa sekä henkisen tuen antamista kriisitilanteissa. Osastoilla on haastattelujen mukaan verrattain vähän virallista yhteistyötä kunnan ja tai kunnan alueen muiden toimijoiden kanssa. Yhteistyöstä mainittiin kuitenkin kriisityöryhmät, joissa järjestöt ovat mukana esimerkiksi seurakunnan ja kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten lisäksi.

Haastateltavat arvioivat, että järjestöt ovat toiminta-alueellaan ainakin yleisellä tasolla tunnettuja. On kuitenkin mahdollista, että alueen asukkaat eivät tiedä toiminnasta kovin paljon, ja saattavat rinnastaa SPR:n toiminnan julkiseksi palveluksi. Osastot toimivat kuitenkin täysin vapaaehtoisvoimin.

Haastattelujen mukaan järjestön mahdollisuudet organisoida poronhoitajille suunnattua tukitoimintaa on vaihteleva. Mikäli tarve tukitoiminnalle, vertaistuelle tai muulle toiminnalle tulisi ilmi, järjestö voisi ainakin pyrkiä kehittämään tarvittua tukea. Tässä nähtiinkin erityisen tärkeänä se, että avun ja tuen tarve tulee näkyviin, ja kynnys avun ja tuen hakemiseen poronhoitajien piirissä madaltuisi. Haastateltavat näkivät, että poronhoitajien tilanne on merkittävästi vaikeutunut.

Järjestöissä toimii ihmisiä, jotka ovat saaneet henkisen tuen koulutuksen, mikä on tarpeen esimerkiksi kriisitilanteissa, mutta myös ystävä- ja vertaistukitoiminnassa. Haastateltujen mukaan on mahdollista auttaa myös rahallisesti kriisiin joutuneita. Tätä varten SPR:llä on olemassa kotimaan kriisiapu. Tällaiset kriisitilanteet liittyvät kuitenkin yleensä äkillisiin kriiseihin, kuten tulipaloihin ja onnettomuuksiin, joten tukimuoto ei sovellu poronhoitajien tilanteisiin.

Se sijaan vertaistukitoimintaa tarvitaan poronhoitajien vaikeissa tilanteissa. Epävirallinen tuki toisilta samantyyppisen elämäntilanteen kokeneilta tai muuten luotetuilta ja poronhoidon tuntevilta ihmisiltä voi helpottaa tarjotessaan mahdollisuuden jakaa ja purkaa omia paineita. Se auttaa johonkin rajaan saakka psykososiaalisena vapaaehtoisapuna. Kuitenkin todella suuria kasautuneita vaikeuksia ei voi hoitaa vertaistuella, vaan niissä tarvitaan ammattilaisten osaamista.

Järjestöt pyrkivät organisoimaan vapaaehtoisuuteen perustuen toimintaympäristönsä tarpeiden mukaisesti erilaisia avun ja tuen keinoja. Reuna-alueiden pienissä kylissä mahdollisuudet ovat kuitenkin rajallisia. Järjestöjen toiminnan jatkuvuudessa nähtiin haasteena vapaaehtoisten ikääntyminen ja erityisesti toivottiin nuorten tuloa mukaan. Järjestöt pyrkivätkin luomaan nuorille mahdollisuuksia saada koulutusta vapaaehtoistyöhön. Erityisesti syrjäkylillä vapaaehtoistyöhön on tarvetta, kun julkisten palveluiden ja avun saamista rajaavat niiden keskittyminen ja pitkät välimatkat.

8. Yhteenveto ja päätelmät

Tässä luvussa esitetään yhteenveto selvityksen tuloksista. Niiden perusteella tehdään esityksiä poronhoitajien tuen ja avun järjestämiseksi.

8.1 Yhteenveto

Nykyinen petotilanne ja sen aiheuttamat vaikeudet vaikuttavat merkittävästi poronhoitajien elämään. Seurauksena on petovahinkoalueen poronhoidon kriisiytyminen ja samalla poronhoitajien henkilö- ja perhekohtainen kriisi. Vaikka tilanne ei ole välttämättä suoraan verrannollinen akuutisti tapahtuvaan kriisitilanteeseen, kuten onnettomuuteen, sillä on samankaltaisia kriisiluonteisia vaikutuksia ja seurauksia. Poronhoito on ammattiporonhoitajalle tai päätoimisesti poronhoitoa harjoittavalle sekä työ ja toimeentulon lähde että sosiokulttuurinen viitekehys.

Porojen merkittävä vähentyminen petojen vuoksi tarkoittaa poronhoitajille luopumista työstä, toimeentulosta, elämäntavasta, sukupolvien perinteestä sekä sosiaalisesta ja kulttuurisesta ympäristöstä. Ajatus kaikesta luopumisesta on siten kokonaisvaltainen elämänmuutos. Kyse on elämää kokonaisuudessaan hallitsevasta, vähitellen kehittyvästä elämänkriisistä.

Poronhoitajien haastattelujen mukaan suurpetojen aiheuttamat vahingot koetaan uhkaksi koko elinkeinolle, ja niiden vaikutukset poronhoidolle ovat moninaiset. Petovahingot tuottavat ensinnäkin toimeentulon merkittävää heikkenemistä teurasmäärien pudotessa. Poronhoito elinkeinona perustuu lihantuotantoon, jonka romahtaminen vaikuttaa olennaisesti elinkeinoon. Samaan aikaan kun teurastulot pienenevät, porojen hoito- ja etsintäkulut kasvavat. Osa haastatelluista kertoi pitävänsä poroja tarhassa petojen vuoksi, mikä lisää edelleen ruokintakustannuksia. Pahimmilla petoalueilla poronhoitajien taloudellinen tilanne on kriisiytynyt. Silti kysymys on taloutta laajemmasta tapahtumakulusta.

Poronhoito on myös työnä muuttunut. Työtä on yhtäältä fyysisesti helpottanut sen teknistyminen, mutta toisaalta työ on petovahinkojen vuoksi huomattavasti lisääntynyt, ja erityisesti petojen tappamien porojen etsiminen ja porojen paimentaminen kuormittavat poronhoitajia. Poronhoitotyöhön kuuluu nykyään siten paljon turhaa ja turhauttavaa työtä samalla, kun perinteinen poronhoitotyö vaikeutuu. Tällä kaikella on vaikutuksia työn mielekkyyteen. Haastatellut pitivät poronhoitoa mielekkäänä työnä sen antaman vapauden ja itsenäisen työn sekä luonnossa olemisen vuoksi. Nykyinen petotilanne on kuitenkin rapauttanut työn mielekkyyttä. Turhauttavaa on myös se, että toimeentulo ei koostukaan välttämättä tehdystä työstä, vaan esimerkiksi petokorvauksista.

Poronhoito on muuttunut ympärivuorokautiseksi ja haastateltavien mukaan petotilanne on johtanut siihen, että poronhoitajien täytyy olla valmiustilassa periaatteessa koko ajan. Tämä näkyy perheen yhteisen ajan ja ylipäänsä vapaa-ajan vähenemisenä sekä ajankäytön suunnittelun vaikeutumisenä. Esimerkiksi perheiden yhteisiä lomia ei ole mahdollista pitää.

Petovahinkojen vaikutukset heijastuvatkin kokonaisvaltaisesti poronhoitajien elämään ja myös perhe-elämään. Haastattelujen mukaan nykyinen tilanne aiheuttaa poronhoitajille henkistä painetta, mikä ilmenee erilaisena väsymyksenä, henkisenä jaksamattomuutena ja uupumuksena. Haastatteluissa ilmeni, että poronhoitajien henkinen pahoinvointi on lisääntynyt petovahinkojen kasvettua, ja myös perhetilanteet ovat kärjistyneet. Lisäksi samanaikaisesti poromiehet kokevat monia paineita yhteiskunnan taholta, sillä poronhoidon tila on koko ajan rajoitetumpi muun yhteiskunnallisen maankäytön vähentäessä laitumia.

Tilanne aiheuttaa poronhoitajien keskuudessa turhautumista, ärtyneisyyttä ja välinpitämättömyyttä. Heillä on jatkuva epävarmuus toimeentulosta, ja toisaalta työn muuttuneen luonteen vuoksi heidän on vaikea suunnitella tulevaa. Haastatteluissa todettiin, että petotilanteella on vaikutuksensa myös poronhoitajien välisiin suhteisiin ja yhteistyöhön paliskuntien sisällä. Koska poronhoito on yhteisöllistä työtä, keskinäisten suhteiden heikentyminen vaikuttaa poronhoitotöihin. Vaikeudet lisäävät stressiä sekä fyysistä ja henkistä väsymystä. Yhdessä yhteiskunnan taholta

koetun paineen lisäksi stressi ja toimeentulon heikkeneminen voivat aiheuttaa keskinäistä kateutta ja ristiriitoja.

Työn kokeminen aikaisempaa vähemmän mielekkäänä ja heikot vaikutusmahdollisuudet siihen heijastuvat suoraan elämänhallintaan. Nykyinen tilanne porotaloudessa heikentää poronhoitajien toimintamahdollisuuksia ja taloudenhallintaa. Tämän lisäksi mahdollisuudet vaikuttaa muutoin kuin itse poronhoitotyössä koetaan haastatteluiden perusteella vähäisiksi. Tilanne vaikuttaa työn motivaatioon, ja aiheuttaa elinkeinosta luopumisia sekä henkilökohtaisia ja perhekriisejä. Uusia toimeentulon lähteitä on sivukylyissä usein mahdotonta löytää, joten vaihtoehtona voi olla pakotettu muutto pois kotiseudulta ammatinvaihdon lisäksi. Erityinen huoli liittyy myös siihen, että nuorilla ei nähdä olevan tulevaisuutta elinkeinon piirissä.

Haastatteluista näkyi, että avuntarpeen konkretisoiminen on poronhoitajille vaikeaa. Suurin osa heistä ei ollut turvautunut tai edes ajatellut tarvitsevansa ulkopuolista apua. Osa ei myöskään osannut arvioida, tarvitseeko ulkopuolista apua. Haastateltavat katsoivat, että ongelmana on nimenomaan se, että poronhoitajat eivät tiedä, mistä ja minkälaista apua he voisivat hakea. Osa heistä piti tärkeänä, että kaikenlaista tukea ja apua olisi tarjolla ja sitä voisi hakea. Suhtautuminen ulkopuoliseen apuun on heille kulttuurisesti vierasta, sillä he ovat tottuneet tulemaan omillaan toimeen. Kynnys avun hakemiseen voi pärjäämisen eetoksen vuoksi olla liiankin suuri.

Enimmäkseen esitetyt avun ja tuen tarpeet liittyivät poromiehille jo ennestään tuttuihin taloudelliseen apuun, sijaisapuun ja viranomaisapuun petoasioissa sekä lainopilliseen neuvontaan. Taloudellisen avun lähteiksi mainittiin poronhoidon tuki- ja korvausjärjestelmä sekä lainat. Lainopillinen neuvonta nähtiin tärkeänä, sillä varsinkin nykyisessä petotilanteessa tarvitaan poronhoidon kysymyksiin erikoistunutta laintuntijaa. Viranomaisavulla nähtiin olevan merkitystä yleisemmin petotilanteen ratkaisemiseen lainsäädännöllisellä tasolla ja käytännössä petojen poistamisessa.

Haastateltavien mukaan lähipiiri, kuten perhe ja ystävät sekä toisaalta poronhoitajien yhteisö, on myös avun ja tuen lähde. Yhteisöllisyyttä kaivattiin poronhoitoon vielä enemmänkin etenkin poronhoidon nyky-

tilanteessa. Perinteisesti poronhoitotöissä onkin pärjätty omin voimin ja selvitty perheen ja läheisten avulla, mutta poronhoitajien väheneminen ja ikääntyminen lisäävät ulkopuolisen avun tarvetta. Etenkin kiireisten porotöiden aikaan poronhoitajilla ei ole esimerkiksi varaa sairastua. Tämän vuoksi yksi poronhoitajien mainitsemista ulkopuolisesta apumuodoista olikin sijaisapu.

Viranomaishaastattelut osoittavat, että poronhoitajien tilannetta ei tunnisteta palvelujen piirissä. Sosiaalitoimen viranhaltijoiden arvion mukaan poronhoitajia on vähän asiakkaina. Kysyttäessä palvelujen sopivuudesta poronhoitajille heidän nykyisessä tilanteessaan, haastateltavat näkivät, että nykyiset tarjolla olevat palvelut sopivat hyvin myös poronhoitajille. Elinkeinonharjoittajien erityistarpeita palveluissa ei tunnistettu, eikä myöskään nähty, että erityisesti poronhoitajille suunnattuja palveluita olisi tarvetta kehittää. He ovat asiakkaita muiden joukossa, ja keskeisin kriteeri palveluiden tarjoamisessa vaikutti olevan yhdenvertaisuus, jossa ei tunnistettu erityisryhmien asiakaslähtöisiä erilaisia tarpeita. Viranomaishaastateltavat eivät myöskään osanneet arvioida erityisen kriisiavun kehittämisen tarpeita. He korostivat kuitenkin, että sosiaalipalvelut ovat tasavertaisesti myös poronhoitajien tavoitettavissa.

Poronhoitajien avuntarpeen tunnistamatta jääminen ei viranomaisten mielestä tarkoita, etteikö tarpeita voisi olla. Haastateltavat arvioivat poronhoitajien keskuudessa tarvittavan erityisesti yritys-, talous- ja velkaneuvontaa. Tilanteet tulkittiin ensisijaisesti taloudellisena kysymyksenä. Heidän mukaansa olisi hyvä, että sosiaaliviranomaisille tuotaisiin tietoa poronhoidosta erityisesti yrittäjyytenä, sillä tämän ymmärtämisellä on merkitystä esimerkiksi toimeentulotuen myöntämisessä. Poronhoitajien kohdalla eniten kiinnitettiin huomiota nimenomaan heidän asemaansa yrittäjinä.

Poronhoitajien tilanteen tunnistamisen vaikeus on yhteydessä heidän omissa haastatteluissaan ilmi tulleen seikkaan, jonka mukaan avun ja tue tarpeen havainnollistaminen on heille vaikeaa. Seurauksena on, että apua ei edes osata välttämättä hakea. Kuntien julkinen palvelujärjestelmä ei ole haastatelluille poronhoitajille tuttu. Tämä voi liittyä myös yleisem-

pään julkisen palvelujärjestelmän ja maaseudun harvaanasuttujen kylien asukkaiden tarpeiden kohtaamattomuuteen (ks. Laitinen & Oinas 2012, 51). Lisäksi taustalla vaikuttaa poronhoitajien korkea kynnys turvautua ulkopuoliseen apuun. Tähän voivat liittyä myös poronhoitajien yrittäjäys ja omillaan pärjäämisen ajatus, sekä avun ja tuen tarpeiden tunnustamisessa koetut epäonnistumisen ja häpeän tunteet.

Poronhoitajat ovat myös vahvasti sitoutuneet porojen hoitoon ja jalostukseen. Se on työtä, jota he osaavat ja haluavat tehdä. He toivovat muutosta, joka mahdollistaisi elinkeinon kannattavuuden ja toimeentulon saamisen omalla työllä. He eivät halua elää tuilla ja korvauksilla tai hakea erilaista apua, vaan mielekkästä työstä saadun ja tavalliseen elämiseen riittävän työtulon.

8.2 Toimenpide-esitykset

Selvityksen johtopäätöksenä on, että petovahinkojen vuoksi kriisiytyneessä poronhoitajien tilanteessa tarvitaan useammanlaisia sekä taloudellisia että psykososiaalisia toimenpiteitä. Samalla huomioidaan reunaehtona se, että palvelurakenteet poronhoitoalueella ovat rajallisia. Siksi ei esitetä varsinaisesti uutta järjestelmää, vaan etsitään jo aikaisemmin jossain yhteydessä kokeiltuja tai käytössä olevia keinoja, jotka rakentuvat sekä ammatillisen avun että vertaistuen mahdollisuuksiin. Olennaista on eri toimijoiden tietoisuus poronhoitajien tilanteista sekä yhteistyö heidän tukemisekseen. Tarvitaan osaamisen vahvistamista jo olemassa olevissa palveluissa sekä tietoisuutta poronhoitajien erityistarpeista ja mahdollisuuksien luomista. Selvityksen perusteella esitetään seuraavia toimenpiteitä:

1. Tiedottamisen lisääminen.

Selvityksen perusteella voidaan sanoa, että poronhoitajien tuen ja palvelujen tarve tunnetaan heikosti sosiaalipalvelujen piirissä, ja vastaavasti poronhoitajat tuntevat heikosti kuntansa tarjoamia palveluita. Tämän vuoksi ensisijaisen tärkeää olisikin tiedottaa poronhoitajien tilanteesta

sosiaali- ja muita viranomaisia sekä suunnata tiedotusta ulkopuolisen avun ja tuen mahdollisuuksista paremmin poronhoitajille. On tärkeää lisätä tiedottamista myös muista tuen muodoista, kuten järjestöjen tarjoamista tukipalveluista sekä valtakunnallisesta kriisipuhelimesta.

2. Poronhoitajien kriisiapuryhmän luominen.

Kriisiapuryhmä muodostuisi moniammatillisesta ryhmästä, jossa olisi tarpeeksi tietoutta ja osaamista poronhoitoon liittyvistä erityiskysymyksistä. Koska kuntien kriisiapuryhmät ovat yleisesti äkillisiä onnettomuuksia ja tapaturmia varten, olisi poronhoitajille oltava oma kriisiapuryhmänsä, joka myös seuraisi poronhoitajien tilannetta alueella. Kriisiytyneessä tilanteessa tarvitaan kokonaisvaltaista tukea sekä henkilöiden materiaalisten ja psykososiaalisten edellytysten turvaamista. Avun on tärkeä perustua poronhoidon erityisyyden tuntemiseen, mitä nykyinen palvelujärjestelmä ei tunnista.

3. Tukihenkilö- ja vertaistukiverkoston luominen.

Selvityksen perusteella poronhoitajille ja heidän perheilleen on tarpeen järjestää helposti lähestyttävää, matalan kynnyksen tukea ja vertaistukea. Esimerkkinä tällaisesta toiminnasta ovat maatalousyrittäjille suunnattu Maaseudun tukihenkilöverkosto sekä SPR:n vapaaehtoistyöhön perustuva tukihenkilötoiminta. Tärkeää on, että tukihenkilöt tuntevat poronhoidon erityispiirteet elinkeinona. Tukihenkilöverkosto tulisi järjestää koko poronhoitoalueen kattavaksi, koska poronhoitajat asuvat useimmiten harvaanasutulla maaseudulla tai pienillä paikkakunnilla, jolloin anonymiteetin suojaaminen voi olla vaikeaa. Tukiverkoston organisoinnissa tulisi lisäksi selvittää järjestöjen ja vapaaehtoistoiminnan mahdollisuudet toimijoina. Tosin on tarpeen huomioda se, että tukihenkilön mahdollisuudet auttaa ovat rajalliset ja tukimuoto ei voi korvata vaikeimmissa tilanteissa tarvittavaa ammattilaisten apua.

4. Neuvonnan järjestäminen.

Porotaloudessa tarvitaan neuvontaa kokonaisvaltaisesti monenlaisiin

asioihin liittyen, niin lakiasioissa kuin talous- ja velka-asioissa. Näistä erityisesti poronhoitajien lakineuvonnan tarve korostuu. Toisaalta tarvitaan tietoa kuntien sosiaalipalveluista ja niiden hakemisesta.

5. *Toimeentulotuen joustava mahdollistaminen.*

Poronhoitajien tilanteissa on tärkeä huomioida toimeentulotuen joustava mahdollistaminen, harkinnanvaraisen ja ehkäisevän tuen käyttö sekä poronhoidon asiantuntemuksen välittäminen toimeentulotukea myöntäville viranomaisille. Poronhoitajille tulisi antaa tietoa sosiaalipalveluista ja taloudellisen tuen mahdollisuuksista. Toisaalta sosiaaliviranomaisille suunnattua tiedotusta poronhoitajien tulorakenteesta ja työstä tulisi lisätä.

6. *Sosiaalisen luotonuksen kehittäminen myös poronhoitoalueen kunnissa.*

Kunta voi myöntää sosiaalisen luoton, mikäli henkilöllä ei ole pienituloisuutensa tai vähävaraisuutensa vuoksi mahdollisuutta saada kohtuuehtoista muuta luottoa ja hänellä on kykyä maksaa luotto takaisin. Sosiaalista luottoa voi lain mukaan (Laki sosiaalisesta luotonuksesta 1133/2002) saada esimerkiksi talouden hallintaan saamiseen, velka-kierteen katkaisemiseen tai sosiaalisen kriisin ylittämiseen. On erikseen selvitettävä poronhoitajien mahdollisuudet päästä tukimuodon piiriin, mikä edellyttää samalla sen käyttöönottoa poronhoitoalueen kunnissa.

7. *Elinkeinosta aiheutuviin lainojen maksuhelpotukset.*

Poroelinkeinosta, esimerkiksi porokarjan ostosta, johtuvien valtion lainojen korkoihin ja lyhennyksiin on tarpeen ottaa käyttöön maksuhelpotuksia niiden poronhoitajien kohdalla, joiden porokarjassa petovahingot ylittävät erikseen sovittavan vahinkotason kalenterivuoden aikana. Helpotukset voidaan tarvittaessa porrastaa vahinkojen laajuuden mukaan ja suurimmissa vahinkotilanteissa vuotuinen lainaerä voitaisiin antaa anteeksi kokonaan. Kyseessä olisi vastaavankaltainen menettely kuin luontaiselinkeinotilojen kohdalla on toteutettu.

8. *Lisätulomahdollisuuksien tarjoaminen poronhoitajille.*

Suuria petotappioita kärsineille poronhoitajille tulisi tarjota lisätulomahdollisuuksia tukemalla paliskuntien yhteistä poronhoitotyötä ja elinkeinoa edistävää ympäristönhoidoa. Määräaikaiset työmahdollisuudet toisivat tulomenetyksiä kohdanneille elinkeinonharjoittajille omasta työstä saatavaa palkkaa, joka on poronhoitajien kulttuurissa olennainen omanarvontunnon säilyttäjä.

9. *Poronhoidon tuki- ja korvausjärjestelmän tarkistaminen ja joustavoittaminen.*

Selvityksen mukaan poronhoidon tuki- ja korvausjärjestelmään ei oltu täysin tyytyväisiä. Suurempia tukia tulisi suunnata etenkin nuorille aloitteleville poronhoitajille (ks. myös Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain uudistamistyöryhmän loppuraportti 2008). Peto-korvausjärjestelmään esitettiin myös löytämättä jäävien porovahinkojen korvaamista ja korvausten maksamista ajallaan. Nykyisellään suuri osa vahingoista jää korvaamatta, koska raatoja ei löydetä tai niistä ei jää jäljelle mitään löydettävää. Erityisen epäoikeudenmukaisena kohdattiin petovahinkojen vain osittainen korvaus määrärahojen riittämättömyyden vuoksi. Se viimeistään johti toimeentulon rajoilla olleet poronhoitajataloudet kestävämpään taloudelliseen tilanteeseen.

Poronhoitajien kriisiytyneissä tilanteissa tarvitaan sekä taloudellisia että psykososiaalisia kokonaisvaltaisia tukikeinoja. Ratkaisu ei ole silti kriisiavun tarjoamisessa. Se helpottaa vasta jälkikäteen jo syntyneitä ylipääsemättömiä vaikeuksia. Nykyinen tilanne on kuitenkin kehittynyt niin pitkälle, että sellaista ehdottomasti tarvitaan. Varsinainen pitemmän tähtäimen kestävä kehityksen ratkaisu on petojen määrän radikaali vähentäminen poronhoitoalueella.

Lähteet

- Arajärvi, Esa (2011) Sosiaalinen luototus 2010 – kuntakyselyn osaraportti. Tilasto-
raportti 40/2011. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.
- Eskelinen, Maija-Liisa (2006) Poroporvari. Palveluliiketoiminnan organisoituminen
porotaloudessa. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Granfelt, Riitta (1993) Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Riitta
Granfelt & Harri Jokiranta & Synnöve Karvinen & Aila-Leena Matthies & An-
neli Pohjola: Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki.
- Heikkilä, Lydia (2003) Ympäristöuhka vai perustuslaillinen oikeus? Poronhoitoa
koskeva puhe ympäristönhallinnan kontekstissa. Teoksessa Leena Suopajarvi &
Jarno Valkonen (toim.) Pohjoinen luontosuhde. Elämäntapa ja luonnon politisoit-
uminen. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Rovaniemi, 115–143.
- Hukkinen, Janne & Jääskö, Outi & Laakso, Ari & Müller-Willer, Ludger & Raitio,
Kaisa (2002) Poromiehet puhuvat. Poronhoidon ongelmat, ratkaisumahdolli-
suudet ja tutkimustarpeet Suomen Lapissa poromiesten näkökulmasta. Teknisen
korkeakoulun ympäristönsuojelun laboratorion julkaisu. Technology, society,
environment 1/2002. Espoo.
- Hukkinen, Janne & Jääskö, Outi & Laakso, Ari & Müller-Willer, Ludger & Nevalai-
nen, Satu & Raitio, Kaisa (2003) Poronhoitokulttuurin arvo Suomessa. Haasteet,
hallinnolle, ohjaukselle ja valvonnalle. Teknisen korkeakoulun ympäristönsuojelun
laboratorion julkaisu. Technology, society, environment 1/2003. Espoo.
- Hynninen, Tuula & Upanne, Maila (2006) Akuutti kriisityö kunnissa. Nykytila ja
kehittämishaasteet. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes,
raportteja 2/2006. Helsinki.
- Kainulainen, Päivi (2011) Selvitys petojen aiheuttamien vahinkojen vaikutuksista
poronhoidolle ja toimenpiteet padoista aiheutuvien ongelmien ratkaisemiseksi.
Lapin liitto.
- Kaiser, Niclas (2011) Mental health problems among Swedish reindeer-herding
Sami population in perspective of intersectionality, organizational culture and
acculturation. Department of Clinical Sciences. Division of Psychiatry. Umeå
University. Umeå.
- Laitinen, Tiina & Oinas, Pirjo (2012) Arjen turvaa kylissä. Tutkimus vapaaehtois-
toiminnan ehdoista ja mahdollisuuksista sivukylissä. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Laki sosiaalisesta luototuksesta 1133/2002.

- Magga, Hannu (2003) Poronhoidon menetykset ja sopeuttaminen suuriin ympäristömuutoksiin Lapin paliskunnassa 1950-luvulta lähtien. Teoksessa Hannu Heikkinen (toim.) Kuuluuko sääksen ääni taivaaseen? Poromiesten analyysi poronhoidon murroksista Suomen Lapissa 1900-luvulla. Teknisen korkeakoulun ympäristönsuojelun laboratorion julkaisu. Technology, society, environment 3/2003. Espoo.
- Martin, Maria & Palmgren, Marko (2007) Järjestötyö Lapin läänin kunnissa. Kuntakartoitus 2007. Lapin SOTE –järjestöjen yhteistyöhanke. Nuorten ystävät ry. Oulu.
- Pakkanen, Antti & Valkonen, Jarno (2011) Porotalouden hyvinvointi ja tulevaisuuskuvat eteläisissä paliskunnissa. Esiselvitys. Tässä julkaisussa.
- Paliskuntain yhdistys (2012) Anna-Leena Jänkälän sähköpostitse antama tieto 24.5.2012.
- Poromies 2/2012. Porotalouden tilastoja poronhoitovuodelta 2010 – 2011, 24–27.
- Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituksen uudistamistyöryhmän loppuraportti (2008) Työryhmämuistio 10/2018. Maa- ja metsätalousministeriö. Helsinki.
- Renko, Merja & Sutinen, Taru (2006) Poroja kahta puolen puuta: tutkimus porotilojen kehityksestä ja toimeentulosta. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Rovaniemi.
- Sippola, Anna-Liisa & Nordberg, Harri & Renko, Merja & Suopajarvi, Katja & Sutinen, Satu (2005) Petovahinkojen sosioekonominen merkitys porotaloudelle Suomessa – loppuraportti. Arktisen keskuksen tiedotteita 44. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Syväjärvi, Antti & Lehtopuu, Heidi & Perttula, Juha & Häikiö, Mikko & Jokela, Jari (2012) Inhimillisesti tehokas sairaala: työn mielekkyys henkilöstön kokemana. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.

Internet-lähteet:

- Poronhoitajien työhyvinvointi – koulutushanke. [www.ramk.fi/tutkimus ja kehitys/kaynnissa_olevat_hankkeet](http://www.ramk.fi/tutkimus_ja_kehitys/kaynnissa_olevat_hankkeet). Luettu 28.6.2012.
- Sosiaalinen luototus. www.stm.fi/toimeentulo/sosiaalinen_luototus. Luettu 28.6.2012.
- Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki ja palvelut. Opas kunnille ja kuntayhtymille. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2009:16. Helsinki. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-10736.pdf

